

**HRVATSKA
2016.**

KAKO (NE)PORAZITI KRIZU

**SUOČAVANJA, PROMJENE I REFORME
KOJE NAS OČEKUJU**

SURAĐUJU: Josip BUDIMIR, Ante GAVRANOVIĆ, Darko HORVATIN, Drago KOJIĆ, Ivan KOPRIĆ, Anton KOVAČEV, Josip KREGAR, Žarko PRIMORAC, Guste SANTINI, Božo SKOKO, Dušan TOMAŠEVIĆ, Davorko VIDOVIĆ

prosinac 2015.
godina 5, broj 4

Pismo glavnog urednika

5

U FOKUSU

GLOBALNA EKONOMIJA

Novе lokomotive gospodarskog rasta

Darko Horvatin

7

MENADŽMENT

Povratak preživjele doktrine

Hrvoje Lovrec

12

MULTINACIONALNE KOMPANIJE

Mogu li ideje spasiti korporacije od propasti?

Mario Ribar

15

AMERIČKI DOLAR

Opasna globalna dominacija

Darko Horvatin

18

AUTOBUSNI PRIJEVOZ

Mala europska revolucija

Srećko Bilić

21

SPECIJAL: HRVATSKA 2016.

REFORME

Suočavanje sa stvarnošću ili produljavanje iluzija

Žarko Primorac

25

POREZNI SUSTAV

Injekcija razvoju i dinamiziranju izvoza

Guste Santini

34

TERITORIJALNI USTROJ

Skromni kapaciteti temeljna su bolest hrvatske lokalne samouprave

Ivan Koprić

40

NEODGODIVE PROMJENE

Izgubljene godine ugrozile budućnost

Josip Budimir

46

STVARANJE NACIONALNOG IDENTITETA

Gdje je mjesto Hrvatske u Europi?

Božo Skoko

56

HBOR

Snažna podrška izvoznim ambicijama

Dušan Tomašević

62

PROJEKTI

Ulaganja kakva su potrebna Hrvatskoj

Anton Kovačev

68

SVE SMO STARIJI I SVE NAS JE MANJE

Demografska neravnoteža dodatna kočnica razvitku

Ante Gavranović

70

DRUŠTVENA (NE)UČINKOVITOST

Razvojna stagnacija ograničava zapošljavanje

Davorko Vidović

76

REFORMA PRAVOSUĐA

Suočavanje s realnošću predugo traje

Josip Kregar

83

REFLEKTOR

PARADOKS NEZAPOSLENOSTI

Velikodušne države i siromašni građani

Drago Kojić

91

TRENDOVI

PROIZVODNJA HRANE

Nafta zida i ruši cijene

95

DEFICITARNE PROFESIJE

Prednjače bolnice i tehnološke tvrtke

97

APPLE

Kralj mobitela ukrcava se u automobil

Mario Ribar

99

CESTOVNI PROMET

Pogubniji od najtežih epidemija

Tomislav Barić

101

GRČKA

Raj za utajivače

104

SIGNALI

TURISTIČKA POTROŠNJA

Kinezi otkrivaju Zapad

107

POKRETANJE BIZNISA

Od nekoliko sati do sto dana

108

ZDRAVSTVENA POTROŠNJA

Stagnacija uz očekivanje rasta

109

IZVOZNICE NAFTE

Rekordni fiskalni deficiti

111

TRGOVAČKE FLOTE

Varljive statistike

112

NOVE KNJIGE

Lekcija za današnje lidere 113

Katastrofalne posljedice straha od pogreške
Priručio Drago Kojić 115

INDIKATORI

Indijci brojem dostižu prognoze već 2022. 117

Svjetski nuklearni potencijal 118

Vodeća turistička odredišta 118

Manje ekstremno siromašnih 119

Sportska odjeća 119

Trgovina na daljinu 120

Pušenje: Grci rekorderi 120

Poduzetnička „kvaka 22“

„Najveći dio rasprava o konkurentnosti i gospodarskom razvoju još je uvijek pretežito usmjeren na makroekonomske pokazatelje, te političke, zakonodavne i socijalne okolnosti koje označavaju uspješnu ili neuspješnu ekonomiju. Te okolnosti omogućavaju da se ostvari blagostanje, ali ga same po sebi ne stvaraju. Blagostanje i bogatstvo nacije se ostvaruje na mikroekonomskoj razini gospodarstva, koja počiva na sofisticiranosti pojedinih kompanija i na kvaliteti mikroekonomskog gospodarskog i poslovnog okruženja u kojem se te nacionalne tvrtke natječu.“

Ovim je uvodnim obrazloženjem jedan od negdašnjih guraa suvremene ekonomske misli, Michael. E. Porter, započeo svoj traktat o mjestu i ulozi mikorekonomije kao temelju blagostanja nacije, i to u dijelu Izvješća Svjetskog gospodarskog foruma koje govori o Indeksu poslovne konkurentnosti. **U nas, međutim, već godinama postoji zabluda kako sve ovisi o makroekonomskom ozračju i makroekonomskim učincima. Pojmovi poput produktivnosti, rentabilnosti, efikasnosti poslovanja izostaju.**

U Hrvatskoj je prema podacima Državnog zavoda za statistiku potkraj 2014. bio registriran 298.161 poslovni subjekt, od čega je aktivnih bilo 171.046. Gotovo 43 posto registriranih subjekata čini „mrtvo slovo“ na papiru, jer su neaktivni. Od ukupnog broja 91,6 posto čine mikropoduzeća (do devet zaposlenika), zatim 8,1 posto su mala i srednja poduzeća (od 10 do 249 zaposlenika), a velika poduzeća čine samo 0,3%. Najnoviji podaci za članice EU-a (prosjeak EU-27) pokazuju da je 99,8% svih subjekata malo gospodarstvo, pa tu nema razlike. Ono što nas bitno razlikuje je ukupna učinkovitost gospodarstva. Sektor maloga gospodarstva u Hrvatskoj donosi oko 60 posto ukupne dodane vrijednosti. Analize pokazuju vidljivo da postotak dodane vrijednosti cjelokupnoga gospodarstva raste zahvaljujući upravo mikropoduzećima.

Sektor malog gospodarstva od 2001. godine do 2008. godine pokazao je snagu da otvori više od 200 tisuća radnih mjesta. Kriza taj sektor najsnažnije pogađa i on ubrzano gubi radna mjesta. Umjesto da se snažno fokusira upravo na ovaj sektor koji jedini može u kratkom roku preokrenuti trendove u gospodarstvu i riješiti problem nezaposlenosti,

država ne samo da nije ničim pomogla ovom sektoru, nego je još dodano zaoštrila odnos prema njemu. Represija koja se provodi prema njemu u nekim stvarima poprima razmjere apsurdna. Sve gospodarske mjere aktualne vlade su skrojene po mjeri velikih i bogatih, a na račun malih. Male se opterećuje da bi se rasteretilo velike. Takva politika i nije mogla rezultirati ničim drugim osim surove gospodarske stvarnosti u kojoj se nalazimo. Hrvatsku neće izvući iz krize nikakve strane investicije koje će otvoriti par stotina radnih mjesta, to može jedino domaće (malo) gospodarstvo. Iskustva u Njemačkoj pokazuju da i male tvrtke mogu izvoziti svoje proizvode i usluge širom svijeta. Nema razloga da to ne bi mogle i hrvatske tvrtke, no za to je potrebna radikalna promjena smjera u kojem idemo i odnosa države prema malom gospodarstvu.

Sabor je u posljednjih deset godina donio više od tisuću novih ili izmijenjenih zakona. Činjenica je da je samo Zakon o dohotku u tih nekoliko godina mijenjan 28 puta. Samo u tijeku 2015. Sabor je donio - što novih, što izmijenjenih - više od stotinjak zakona. Kako malo gospodarstvo može pratiti tu „zakonodavnu pošast“? Mali gospodarstvenici pretjerano su opterećeni administrativnim zahtjevima. Ukratko, prevelik normiranje svega i svačega ozbiljno guši poduzetništvo.

U Izvješću Nacionalnoga vijeća za konkurentnost, koje je dalo realnu ocjenu stanja u dominantnim dijelovima gospodarstva, upravo u skladu s Porterovom tezom, upozoreno je da jačanje produktivnosti i opće konkurentnosti mora postati vodeća misao vodilja za stvaraocce i provoditelje ekonomske politike. Hoće li biti efekta u okolnostima kad su stranački lideri usredotočeni samo da se domognu vlasti i ocrne konkurenti?!

Miro Gavranović

U fokusu

GLOBALNA EKONOMIJA

Nove lokomotive gospodarskog rasta

Procjenjuje se da će u narednom razdoblju najveći doprinos globalnom gospodarskom rastu doći iz dviju najmnogoljudnijih zemalja svijeta – Kine i Indije. Prognoze ekonomskog rasta često se pokazuju pogrešnim. Performanse Rusije i Brazila negativno su razočarale su prognostičare, dok je Španjolska primjer pozitivnog iznenađenja. Male ekonomije poput Hrvatske, prostor za rast moraju tražiti jačanjem izvozne konkurentnosti.

Piše: **mr.sc. Darko Horvatin**

Međunarodni monetarni fond (MMF) procjenjuje da će hrvatski BDP u razdoblju od 2016. do 2020. rasti po prosječnoj stopi od 1,7 posto. Istodobno Europska komisija očekuje da će Hrvatska ostvariti rast BDP-a u naredne dvije godine po prosječnoj stopi od 1,55 posto. Naravno prognoze su nezahvalne i u pravilu su pogrešne. Ipak, pokazuju očekivanja neovisnih institucija koje nastupaju opreznije od domaćih kreatora ekonomske politike. To je najizraženije u predizborno vrijeme kada se obećavaju visoke stope rasta, otvaranje radnih mjesta, smanjene duga i

da ne nabrajamo dalje. Naravno, to će se dogoditi samo ako se na izbornom listiću zaokruži „prava“ opcija. Pri tome nitko ne govori kako će to postići. I kada prođe slavljenička noć nakon objave izbornih rezultata (u kojoj svaka stranka sebe proglašava pobjednikom), naredno jutro, još mamurni od neprospavane noći, naši političari počinju osjećati glavobolju kako provesti obećano - što je najčešće neprovedivo. Pogotovo u situaciji kada nema dovoljno političke snage za provođenje obećanja te nastupaju kompromisi, dogovori i postizborna trgovina.

Bez obzira pokazale li se prognoze gospodarskog rasta manje ili više točne – bit će preniske. Kada krene val podizanja kamatnih stopa, rast BDP-a neće biti dovoljan niti za pokriće godišnjih kamata. Godinama se priča o reformama koje bi trebale uravnotežiti javne financije, ali ih se nitko ne usudi provesti jer to znači gubitak popularnosti u biračkom tijelu. Na njihovu žalost, reforme su nužnost. Provodit ćemo ih sami ili će ih provoditi drugi. Izbor je na našim političkim elitama.

Krizna trilogija

Izgleda da se i svjetska ekonomija nalazi na raskrižju. Prognoze pokazuje da bi naredna godina mogla voditi pogoršanju, tj. od lošega na gore, dok bi pak s druge strane, mogla dovesti do nastavka trenda normalizacije od vrhunca financijske krize 2008.-2009., uz uravnoteženu i održivu globalnu ekonomiju. Sve su oči uprte na rizike i izazove koji slijede. Strah je naglo porastao tijekom ljeta kada je Kina devalvirala svoju valutu, što je podiglo zabrinutost da je gospodarski napredak zemlje naglo ugrožen uz nastavak recesije koja je pogodila i bivše zvijezde tržišta u nastajanju – Rusiju i Brazil. Globalno dioničko tržište je pak doživjelo najgori kvartal od 2011. Posljedica je bila povlačenje kapitala na sigurnija, razvijena tržišta, pad cijena sirovina uz zaustavljanje trenda rasta međunarodne trgovine. Kina, donedavno pouzdani motor svjetske ekonomije sa 16 posto globalnog outputa i 30 posto udjela u očekivanom gospodarskom rastu, danas se doživljava kao njen najranjiviji dio. U OECD-u smatraju da je ključni rizik globalnog rasta u usporavanju kineskog gospodarstva koje je veće od očekivanog. Uz pojedine banke, kao što je Citi, koje predviđaju globalnu recesiju u 2016., kreatori globalne politike ne mogu si dopustiti da ih se uhvati na spavanju, kao što je bio slučaj prije 2008.

Šefica MMF-a Christine Lagarde, upozorila je vodeće svjetske ekonomije da je potrebna hitna akcija kako bi se umanjio rizik recesije, koji bi mogao najviše pogoditi tržišta u razvoju. Any Haldane, glavni ekonomist Bank of England, upozorava da su problemi u Kini znak ulaska u treću fazu krizne trilogije – krizu tržišta u nastajanju. Taj scenarij, nakon događaja koji su pogodili SAD i Veliku Britaniju 2008. – 2009., te eurozonu 2011. – 2012., bio bi potaknut opasnim rastom kineskog duga. Privatni, nefinancijski dug dosegao je 160 posto BDP-a u SAD u 2007., i gotovo 200 posto u Velikoj Britaniji prije nego što su domaćinstva i kompanije stegnuli pojas. Prema podacima Banke za međunarodna poravnanja (BIS), Kina je već premašila te razine. Uz usporeni rast, možda i brži nego što službena kineska statistika pokazuje,

mogućnost servisiranja i održavanja takvog duga dovedena je u pitanje. Mogla bi uslijediti nemogućnost vraćanja dugova i nastajanje golemih gubitaka koji bi pokrenuli začarani krug lomova i bankrota u financijskom sektoru, uz posljedičnu kontrakciju kreditnih plasmana što bi još više ugrozilo gospodarska kretanja. Poruke koje je Peking slao u pokušaju sprječavanja pucanja dioničkog balona ovog ljeta nije rezultirao rastom povjerenja među ulagačima.

Izvjestan rast kamata

Uz sve ove izvorne i vjerojatne strahove svijet još uvijek nije pogođen novom financijskom olujom. Unatoč osporavanjima, kineska statistika bilježi gospodarski rast po godišnjoj stopi od sedam posto. Međutim, vidljiv je trend rebalansiranja iz građevinarstva i proizvodnje prema potrošnji i uslugama. U mnogim ostalim velikim svjetskim ekonomijama gospodarski pokazatelji daleko su od katastrofalnih. Ipak, najvažnije globalno gospodarstvo, SAD, razmatra podizanje kamatnih stopa, prvi put u proteklom desetljeću. To odražava sazrijevanje ekonomskog oporavka i uspjeh u rastu zaposlenosti. Stopa nezaposlenosti pala je na povijesnu razinu. Šefica FED-a, Janet Yellen, pojasnila je kako kamatne stope u rujnu nisu podignute zbog povećane neizvjesnosti globalne ekonomije. Pritom je jasno dala do znanja da vjerojatnost podizanja kamata raste ako se gleda samo američko gospodarstvo. U Europi ekonomski pokazatelji izgledaju najbolje od 2011. Grčka je ove godine pokazala da ipak nema tu snagu koja bi mogla iz kolosijeka izbaciti ostatak eurozone, dok potrošači uživaju u rijetkom rastu neto dohotka praćenog globalnim padom cijena sirovina. Monetarna i fiskalna politika spremna je reagirati na usporavanje rasta daljnjim monetarnim stimulansima. Kao veliki uvoznik nafte i sirovina, Kina profitira od pada cijena, isto kao i Indija – najbrže rastuća svjetska velika ekonomija. Julian Jessop, analitičar u Capital Economics, smatra da je reakcija na kinesko usporavanje bila preuveličana, te da slijedi nastavak dosadašnjeg trenda. Ako bi to bilo točno, tada svijet ne bi bio na rubu treće globalne financijske krize već bi se nastavio rast na prosječnoj razini zadnjih 30 godina, gdje će neke zemlje proći bolje a neke lošije. Za Kinu bi to značilo da su vlasti na dobrom putu preusmjeravanja ekonomije iz investicija u potrošnju. Glavni ekonomist Unicredit banke, Erik Nielsen kaže da ekonomisti vole jednostavne prognoze dok dramatičari i novinari vole odmah mahati najgorim scenarijima. Kao i uvijek, istina je u ovom slučaju negdje na sredini.

Dinamičnije zemlje u razvoju

Procjene globalnog gospodarskog rasta u narednoj dekadi kreću se između 3 i 4 posto. No, iza ovako šturih i dosadnih brojki kriju se zanimljivi trendovi. Dok je rast bio koncentriran u razvijenom svijetu (od 1970-ih do 1990-ih), sada tržišta u razvoju preuzimaju kormilo, bez obzira na trenutačnu zabrinutost oko njihovog krhkog stanja. MMF očekuje da će osam zemalja u narednih pet godina najviše

pridonijeti globalnom gospodarskom rastu. Od razvijenih zemalja u tom su društvu samo SAD i Južna Koreja. Amerika je na trećem mjestu s doprinosom od 10 posto globalnom rastu, dok su ispred nje Indija i Kina, od kojih se očekuje zajednički doprinos od 43 posto. Svjetsko bogatstvo i dalje je koncentrirano u tradicionalno razvijenim zemljama, no gospodarski rast dinamičniji je u zemljama u razvoju koje smanjuju jaz u odnosu na razvijene. Tako se u narednoj petoljetki od Turske očekuje veći doprinos rastu svjetske privrede (izraženo u dolarima) od Njemačke. Premda su siromašnije zemlje mnogo dinamičnije u pogledu stopa rasta, dosadašnje prognoze su se vrlo često pokazale preoptimističnima. Svake godine od 2011. prognostičari su pomalo snižavali očekivanja, da bi ih onda realne brojke svaki put neugodno iznenadile. To se događalo i kod razvijenih i nerazvijenih ekonomija. Svake naredne godine postajali su oprezniji u očekivanjima, da bi nanovo bili iznenađeni lošim brojkama.

Zašto prognostičari griješe

Čini se da ekonomisti rade četiri greške. Prvo, koriste pretkrizne stope rasta kao polazište za procjenu, pri čemu ne percipiraju opadajuću produktivnost rada. Drugo, ne posvećuju dovoljnu pozornost rastu nezaposlenosti u tranzicijskim zemljama, što dovodi u pitanje ostvarivanje gospodarskog rasta. Treće, zanemaruju političke slabosti tih zemalja, poput korupcijskog skandala brazilske državne naftne kompanije Petrobras, koji su bili prikrivani naglom ekspanzijom. Četvrto, uz niže stopa rasta došlo je do neočekivanog pada cijena sirovina, što je najviše pogodilo zemlje ovisne o izvozu rude, metala i nafte. Uspoređujući zadnje prognoze rasta u 2015. s onima od prije tri godine dolazimo do zemalja koje su najviše razočarale prognostičare svojim performansama. Najočitiiji primjer neočekivanih slabosti dolazi iz Rusije za koju se pretpostavljalo da će rasti po stopi od oko četiri posto godišnje, dok će u stvarnosti pasti za isti postotak zbog pada cijene nafte i gospodarskih sankcija koje joj je međunarodna zajednica nametnula nakon upletenosti u sukobe u Ukrajini. Tu je i Brazil, donedavno zemlja koja se uzimala kao uzor ostatku Latinske Amerike, a danas je opterećena slabim temeljima, korupcijskim skandalima i krhkim političkim sustavom. Među pet razočaravajućih velikih ekonomija su Nigerija i Južnoafrička Republika, koje su ostvarile daleko lošije rezultate od onih koji su se predviđali prije tri godine, uglavnom zbog pada cijena sirovina. Jedina zemlja koju nije pogodio pad sirovina je Kina, čija vlada očekuje rast u ovoj godini od sedam posto, što je ipak niže od 8,5 posto koliko se činilo ostvarivim 2012.

Veličina je bitna

Ipak, uz loše đake javljaju se i odlikaši. Premda je globalni rast sporiji nego se to očekivalo prije tri godine, mnoge napredne privrede oporavljaju se brže nego se očekivalo u vrijeme krize eura kada se očekivao krah perifernih zemalja eurozone.

Povratak preživjele doktrine

Metode menadžmenta sa štopericom koje su se činile zastarjelim vraćaju se na velika vrata u kompanijama koje bi trebale biti predvodnice modernoga kapitalizma

Piše: Hrvoje Lovrec

Mnogi ekonomisti možda su i zaboravili na tajlorizam, o čemu su učili u prvim godinama studija. Taj pojam duguje naziv Amerikancu Fredericku W. Tayloru (1856. – 1915.) koji je karijeru počeo stvarati u strojarскоj radionici u Philadelphiji, gdje je napredovao u predradnika, a zatim se zaposlio u industriji čelika. Jedan je od predvodnika proučavanja pokreta i vremena (time and motion study). To je detaljna analiza svakog industrijskog postupka iskazana u preciznom utrošku vremena za cijeli posao i za svaki od njegovih elemenata, kao i svakoga pokreta ruke i tijela koji se pri tome koriste.

Početak 20. stoljeća Taylor je bio utjecajan predvodnik proučavanja menadžmenta, a njegovo djelo „Načela znanstvenoga menadžmenta“ bio je prvi bestseller o toj temi. Uz ostale podržavao ga je Henry Ford (što nije neočekivano s obzirom na domišljatost tog legendarnog industrijalca) primjenjujući mnoge od Taylorovih ideja u svojoj divovskoj tvornici automobila River Rouge. Ali pobornik mu je bio i Vladimir Ilić Lenjin, koji je u znanstvenom menadžmentu vidio sastavne elemente u izgradnji socijalizma. Privlačnost Taylorovih zamisli nalazila se u obećanju da bi menadžment mogao postati znanost, a radnici dijelovi zupčanika u industrijskom stroju. Najbolji način poticanja produktivnosti, kako je tvrdio, bila je primjena triju pravila: složene poslove razdijeliti u niz manjih i jednostavnijih; mjeriti sve što zaposlenici rade; i vezati plaću uz učinak, dajući bonus učinkovitima, a otpuštajući lijenčine.

Internetski trgovci

Znanstveni menadžment izazvao je različita reagiranja, čak i među umjetnicima. Aldous Huxley bio je time motiviran da napiše 1932. svoje čuveno satiričko djelo „Vrli novi svijet“ (aktualno naročito danas) a Charlie Chaplin da 1936. snimi Moderna vremena, film koji sadrži kritiku koja još nije zastarjela. Konkurentski menadžeri tvrdili su da su radnici produktivniji ako ih se tretira kao ljudska bića.

Međutim, dnevnik New York Times nedavno je objavio napis o kompaniji Amazon, upozoravajući da tejlorizam još uvijek cvate. U članku se tvrdi da internetski trgovac na malo primjenjuje klasične tejlorističke metode kako bi polučio djelotvornost: učinak radnika stalno se mjeri a oni koji ne ispune određene norme bivaju otpušteni, izazivajući osobne drame i tragedije. Jeff Bezos, čelnik Amazona, branio se da ne prepoznaje kompaniju opisanu u članku, koji je ipak izazvao popriličnu reakciju, tj. 5.800 internetskih komentara, što je rekord za bilo koji napis NYT-a. U znatnom broju reagiranja tvrdilo se da njihovi poslodavci primjenjuju slične metode. Ispada, dakle, da Amazon nije usamljen nego da je samo dio novoga trenda – digitalnoga tejlorizma.

Digitalni tejlorizam otporniji od klasičnog

Nova inačica Taylorove teorije počinje sa tri spomenuta temeljna načela dobrog menadžmenta, ali ih „obogaćuje“ digitalnom tehnologijom i primjenjuje se na mnogo širi opseg zaposlenika – ne samo na Taylorove industrijske, već i na uslužne i znanstvene radnike pa i na same menadžere. U Taylorovom svijetu menadžeri su bili gospodari stvaranja. U digitalnom svijetu oni su puka spravica u mehanizmu korporativnoga kompjutera.

Tehnologija omogućuje podjelu rada u mnogo širem opsegu poslova. Kompanije kao što je Upwork (bivši oDesk) stvaraju biznis od razdvajanja službeničkih poslova na rutinske zadatke koji se zatim povjeravaju neovisnim uslužnim tvrtkama. Tehnologija omogućuje da se proučavanje vremena i pokreta podiže na nove razine. Kompanija Turner Construction koristi bespilotne letjelice (dronove) za praćenje napredovanja gradnje sportskog stadiona što ga gradi u Kaliforniji. Motorola proizvodi okrajke koji se pričvršćuju na ruke skladišnih radnika što im pomaže da budu učinkovitiji – ali se također mogu koristiti za nadzor nad njima.

Kako menadžment sa štopericom nastavlja osvajati nove terene, tako se širi i primjena plaća po učinku. Što tvrtke više ovise o intelektualnom kapacitetu svojih zaposlenika, to više nastoje svoje najbolje kadrove nagraditi visokim zaradama i ponudom kupnje dionica po sniženoj cijeni ili ustupanjem besplatno. Tako uspješan tokarski radnik može zaraditi nekoliko puta više od prosjeka svoje struke, dok uspješan autor softverskog koda može zaraditi 10.000 puta više od prosječnoga softveraša, kako napominje Bill Gates u The Economistu. Mnoge kompanije, uključujući Amazon, primjenjuju jednaku darvinističku logiku i na svoje najneučinkovitije zaposlenike. Radnici se najčešće rangiraju prema produktivnosti i najlošiji se otpuštaju.

Što tvrtke više ovise o intelektualnom kapacitetu svojih zaposlenika, to više nastoje svoje najbolje kadrove nagraditi visokim zaradama

Reagirana na članak objavljen u NYT-u pokazuju da je digitalni tejlorizam jednako nepopularan kao i njegov prethodnik temeljen na štoperici. Kritičari iznose neke čvrste argumente. „Komadanje“ poslova temeljenih na znanju ograničava sposobnost radnika da kreativno koriste iskustvo, tvrde osporavatelji. Mjerenje svega oduzima radnim mjestima njihovu privlačnost. Pritisak na ljude do krajnjih granica polučuje efekt suprotan od poželjnoga. Stalno nadgledanje potiče uzajamno potkazivanje. Neke kompanije koje su ocjenjivale svoje osoblje, među kojima Microsoft i General Electric, odustale su od takve prakse smatrajući je kontraproduktivnom.

Dvojako djelovanje tehnološkog uspona

Tehnološki uspon može djelovati dvojako. Razvitak pametnih strojeva može dugoročno učiniti tejlorizam nevažnim. Zašto ljude pretvarati u strojeve kada strojevi mogu obavljati sve više poslova, sve uspješnije? Množenje web stranica koje dopuštaju zaposlenicima da ocjenjuju svoja (i druga) radna mjesta može značiti da tvrtke koje radnike tretiraju kao sirovinu gube rat u privlačenju talenata koji se ne mogu mehanizirati. Neke tvrtke izrađuju softver nadziranja koji procjenu učinka umjesto godišnjeg rituala pretvara u neprestani postupak. Alex Pentland na Massachusettskom tehnološkom institutu (MIT) izumio je sociometrijsku značku, koja se nosi obješena oko vrata, a mjeri takve pojedinosti kao ton glasa, geste i sklonost da se govori ili sluša. Međutim te značke uz željene donose i neke neželjene rezultate. Primjerice u promatranju 80 zaposlenika u pozivnome centru u Bank of America on je otkrio da su najuspješnije ekipe one koje najviše provode u aktivnosti koja zacijelo ne bi oduševila njihove menadžere: u ćaskanju.

Ipak, čini se da će digitalni tejlorizam biti snažniji i otporniji nego njegov analogni prethodnik. Prihvaćaju ga i kompanije koje stvaraju pravila igre u poslovnom svijetu. Google koji svake godine odabire nekoliko tisuća zaposlenika među i do tri milijuna kandidata, stalno rangira ljude sustavom ocjenjivanja od jedan do pet. Tejlorizam se dopada i investitorima pa je cijena Amazonovih dionica porasla nakon osvrtu u NYT-u. Nezaustavljiv tehnološki napredak donosi sve sofisticiranije metode promatranja ljudi. Tejloristički menadžeri miješaju slatko s gorkim pa su tako Amazonovi „amaboti“, kako sebe nazivaju, sretni uspostavljanjem mikromenadžmenta ako na kraju svake godine dobiju pristojan bonus. A osnovni je aksiom menadžmenta: „Što se mjeri njime se i upravlja“. I tako, što više napreduje tehnologija mjerenja to više vlasti preuzimaju nasljednici Fredericka Taylora. Tu više ne bi pomogli novi Aldous Huxley, Charlie Chaplin ili George Orwell koji je u djelu „1984“ vizionarski preokao što nas očekuje, pogriješivši jedino godinu.

Mogu li ideje spasiti korporacije od propasti?

Izveštaj Globalnog instituta McKinsey sugerira da bi zlatno razdoblje zapadnih multinacionalnih kompanija moglo biti pri kraju, a opstanak možda u njihovu preoblikovanju.

Piše: Mario Ribar

Svi današnji politički i ekonomski mediji uglavnom nude sumornu sliku globalnih zbivanja, od izbjegličke krize u Europi i usporavanja kineskoga poleta do prijetnja ponavljanja financijskih potresa i općenito malaksalog rasta BDP-a. Ali u tom gotovo beznadnom okolišu strše neki pokazatelji koji bi mogli sugerirati da stvarna slika i nije tako tmurna kako se čini.

Nedavno objavljeni izvještaj Globalnog instituta McKinsey (McKinsey Global Institute-MGI) obuhvaća podatke gotovo 30.000 tvrtki diljem svijeta promatrane u razdoblju 1980. – 2013. Komparativni profiti tih kompanija utrostručeni su i porasli su od 7,6 posto globalnoga BDP-a na 10 posto, od čega na zapadne tvrtke otpada više od dvije trećine. Zarade poslije oporezivanja američkih tvrtki na najvišoj su razini kao udio u nacionalnom dohotku.

Na početku svoje knjige „Propadanje i pad“ (Decline and Fall) veliki engleski povjesničar Edward Gibbon prikazao je Rimsko carstvo u doba Augusta, koje je obuhvaćalo popriličan dio tada poznatog svijeta. Neprijatelji Rima držani su na uzdi provjerenim metodama. Građani su uživali i zlorabili blagodati „bogatstva i raskoši“. Nažalost takvo sretno razdoblje nije moglo trajati u beskonačnost jer je sadržavalo klicu vlastite propasti. Tako je Gibbon u svom djelu izmijenio stil: umjesto slavljenja uspjeha počeo je bilježiti katastrofe.

Bogatstvo i raskoš bez presedana

Možda će u dogledno vrijeme neki novi Gibbon opisivati povijest zapadnih korporacija na sličan način. Današnja korporativna carstva obuhvaćaju gotovo svaki

kutak planeta. Nadmeću se s konkurentima koristeći divizije vrhunski osposobljenih menadžera. Lokalne političare drže pod kontrolom obećavajući im investicije ili unosna savjetnička zaposlenja. Najveće kompanije raspolažu sredstvima bez presedana pa je, primjerice, Apple nagomilao više od 200 milijardi dolara. Svojim najvišim menadžerima i vodećim investitorima daju „bogatstvo i raskoš“ kakvo bi bili poželjeli najveći moćnici u ljudskoj povijesti.

Međutim analitičari McKinseya nisu toliko opčinjeni bogatstvom globalnih kompanija da ne bi uočili opasnost od njegova urušavanja. Oni tvrde da je zlatno doba zapadnih korporacija bilo uvjetovano povoljnim utjecajem dviju pojava: globalizacijom tržišta i – kao rezultat toga – smanjenjem troškova. U protekla tri i pol desetljeća globalna radna snaga povećana je za oko 1,2 milijarde, a novi zaposlenici uglavnom potječu s tržišta u nastanku. U istom razdoblju stope korporativnih poreza diljem najrazvijenijih zemalja (OECD) smanjene su za otprilike polovicu. A cijene većine sirovinske robe pale su u realnim pokazateljima.

Ojačala konkurencija zagorčava život

Čini se da je započelo mnogo nepovoljnije razdoblje. Danas na tržištu djeluje dvostruko više multinacionalnih kompanija nego 1990. što znači da je osjetno ojačala konkurencija. Profitne stope jenjavaju i sve su nestalnije. Dobit od kapitala smanjena je, a MGI pretskazuje da bi korporativni profit u sljedećih deset godina mogao splasnuti od sadašnjih 10 posto svjetskog BDP-a na osam posto.

Lagodan život starih multinacionalnih tvrtki naročito je ugrožen jačanjem konkurenata u zemljama u razvoju.

Lagodan život starih multinacionalnih tvrtki naročito je ugrožen jačanjem konkurenata u zemljama u razvoju. Udio kompanija s tržišta u nastanku na listi Fortune 500 porastao je od pet posto početkom milenija na današnjih čak 26 posto. Te se kompanije šire globalno na gotovo jednak način na koji su to činile njihove prethodnice u Japanu i Južnoj Koreji. U proteklih desetak godina 50 najvećih tvrtki iz svijeta

u razvoju udvostručilo je svoje prihode u inozemstvu na 40 posto. Iako su njihovi poslovni izgledi postali neizvjesniji nego prije koju godinu, domaće nevolje mogu ih motivirati da se brže globaliziraju, stvarajući još jaču konkurenciju etabliranim multinacionalkama.

Dodatni je činitelj koji izaziva korporativnu nesanicu porast broja visokotehnoloških kompanija na Zapadu i Istoku. Te su tvrtke brzo pridobile golem broj korisnih mušterija. Facebook se hvali da svakog mjeseca privuče 1,4 milijarde korisnika, koliko iznosi cjelokupno stanovništvo Kine. Tehnički divovi mogu koristiti mreže golemih količina podataka (big data) u osvajanju novih područja. Kineski divovi elektroničke trgovine kao Alibaba, Tencent i JD.Com čine to u financijskim uslugama.

Takve tvrtke mogu opskrbljivati manja poduzeća „lansirnim rampama“ što im omogućuje da se natječu na globalnim tržištima.

Iako se McKinseyevi analitičari ne upuštaju u tu temu, važnu ulogu ima i politički okoliš koji postaje sve nepovoljniji za biznis. Populisti ljevice i desnice protive se korporativnoj pohlepi. Predsjednički kandidati u SAD-u Bernie Sanders i Donald Trump kritiziraju kompanije zbog korištenja poreznih rupa u zakonima. Čak i od umjerenih političara mogu se čuti izjave koje sadrže antikorporativni prizvuk. Angela Merkel uvela je 2014. u Njemačku prvu minimalnu plaću, a britanski premijer David Cameron uvodi zaradu koja bi trebala zajamčiti životni minimum. Korporacije bi se mogle naći pod pritiskom da se osvete širokim društvenim slojevima.

Najuspješniji „sektor ideja“

Kako će se zapadne kompanije oduprijeti tim prijetnjama? MGI im savjetuje da se usredotoče na ono u čemu imaju konkurentsku prednost, a to su ideje. Mnoge kompanije u radno i kapitalno intenzivnim industrijama poražene su u sukobu s inozemnim natjecateljima, dok idejno intenzivne – ne samo u očekivanim sektorima kao što su mediji, financije i farmaceutika, već i u disciplinama kao što su logistika i luksuzni automobili – uspješno brode. „Sektor ideja“, kako ga definira izvještaj MGI-a, danas donosi 31 posto profita zapadnim kompanijama, prema 17 posto krajem 20. stoljeća.

Relativni uzmak zapadnih korporacija mogao bi dovesti i do ponovnog razmatranja nekih od dugotrajnih pretpostavki o onomu što čini uspješan biznis, drži tjednik *The Economist*. Javne kompanije gube teren u korist drugih oblika poduzeća. U SAD-u je, primjerice, broj tvrtki izlistanih na burzama od 8.025 u 1996. danas gotovo prepolovljen. Kult kvartalnog iskazivanja zarada (ili gubitaka) mogao bi izgubiti mnoge od sljedbenika. Znatno broj novih korporativnih prvaka ima dominantne vlasnike koji su bili i uspješni utemeljitelji. Oni su skloni zanemariti kratkoročne rezultate kako bi stvorili trajne kompanije kao što su Mark Zuckerberg u Facebooku, ili Nahindras i druge ustrajne obitelji u Indiji.

Veliko Gibbonovo djelo bilo je priča o propadanju i padu, kada je klasična civilizacija poklekla pred barbarizmom i ugađanjem samome sebi. Uz malo sreće, priča o relativnom uzmaku zapadne korporacije mogla bi imati manje nepovoljan ishod te dovesti do preobrazbe kapitalizma i nastanka novih otpornijih i prihvatljivijih oblika kompanija.

Opasna globalna dominacija

Dok američka gospodarska dominacija počinje pokazivati zamor materijala, postavlja se pitanje može li dolar zadržati primat najvažnije svjetske valute. Dok se ne profiliraju glavni izazivači, euro i juan, američki će zelembać ostati nedodirljiv. Što bi moglo potrajati.

Piše: mr.sc. Darko Horvatin

Ako je hegemonija dobra za išta, onda je za dodatnu stabilnost sustava kojim dominira. Već 70 godina dolar predstavlja supersilu globalnog financijskog i monetarnog sustava. Unatoč sve učestalijem govorkanju o rastu važnosti kineske valute juan, liderstvo američkog valute nije dovedeno u pitanje. Njen značaj, bilo kao sredstva plaćanja, štednje ili pričuve je neugrožen. Ipak, temelji na kojima počiva vladavina dolara postaju sve krhkiji a sustav koji ga podupire sve nestabilniji. Još je gore što su alternative rezervne valute prepune mana.

Dok ekonomija slabi, financije jačaju

Već desetljećima snaga američke ekonomije daje legitimno pravo dolaru kao vladajućoj svjetskoj valuti. Međutim, otvara se pukotina između snage američkog gospodarstva i njegove financijske moći. SAD predstavlja 23 posto svjetskog BDP-a i 12 posto globalne trgovinske razmjene. Danas je oko 60 posto globalnog outputa uz sličan postotak svjetskog stanovništva *de facto* u dolarskoj zoni, a valute su im na neki način vezane uz američki dolar. Udio investicija američkih kompanija na globalnoj razini pao je s 39 posto u 1999. na današnjih 24 posto. Ipak, *Wall Street* diktira tempo globalnih tržišta kao nikad prije. Američki investicijski fondovi drže 55 posto globalne imovine pod upravljanjem, što je za 11 posto više nego prije jednog desetljeća. Rastući jaz između američkog gospodarstva i financijske snage stvara probleme za ostale zemlje, kako za one u dolarskoj zoni, tako i za one izvan nje. Razlog tome su troškovi dominacije dolara koji započinju premašivati korist.

Odljev kapitala

Prvo, strana gospodarstva moraju otrpjeti nekontrolirana kretanja kapitala. Proteklih je mjeseci tek mogućnost minimalnog podizanja američkih kamatnih stopa isisala kapital iz tržišta u razvoju, pritisnuvši pritom valute i cijene dionica. Odluka američkog FED-a utječe na dugove i depozite izvan SAD-a vrijednih oko 9 bilijuna dolara. Stoga što su neke zemlje vezale svoje valute prema dolaru, njihove centralne banke moraju reagirati na odluke FED-a. Inozemni ulagači posjeduju od 20 do 50 posto državnih obveznica u lokalnoj valuti u zemljama poput Indonezije, Malezije, Meksika, Južnoafričke Republike i Turske. Izgledno je da će krenuti rasprodaja tih obveznica čim FED podigne kamatne stope. Jednom kada se bol od odljeva kapitala ublaži rastom kako domaće tako i inozemne potražnje (izvoz), FED će biti potaknut na podizanje kamatnih stopa. U prošlom se desetljeću američki uvoz na globalnoj razini smanjio sa 16 na 13 posto. Danas je SAD najvažnije izvozno tržište za samo 32 zemlje, dok je prije 20 godina to bio za 44 ekonomije. U istom je razdoblju Kina postala glavno izvozno tržište za 43 zemlje. Sustav u kojem FED vuče konce, a svijet se pritom trese, u svakom je pogledu nestabilan.

Problematicni eurodolari

Drugi je problem nedostatak sustava zaštite za eurodolarski¹ svijet ako dođe do nove krize. Na vrhuncu financijske krize 2008. – 2009. FED je nevoljko priskočio u pomoć inozemnim komercijalnim i središnjim bankama ponudivši im 1 bilijun dolara djelujući pritom kao zadnji izvor likvidnosti. Ta bi suma kod budućih kriza mogla biti daleko veća. Eurodolarski svijet je gotovo dvaput veći od onoga iz 2007., a do 2020. bi mogao postati velik kao američki bankarski sustav. Od zadnje je krize američki Kongres postao sve zabrinutiji glede FED-ovog kriznog kreditiranja. Plan američke centralne banke da kod nove krize uđe u mnoštvo swap² aranžmana mogao bi rezultirati otporom američkih vlasti. Koliko će dugo zemlje biti spremne vezati svoje financijske sustave uz podijeljenu i disfunkcionalnu američku politiku? To je pitanje podcrtano trećim problemom: SAD sve učestalije koristi svoju financijsku snagu kao politički alat. Političari i tužitelji koriste dolarski platni sustav ne samo za kontroliranje bankara i korumpiranih sportskih djelatnika (poput vodstva svjetske nogometne federacije FIFA-e), već i za discipliniranje režima poput Rusije i Irana.

¹ Eurodolar (engl. *eurodollar*) su američki dolari godinama akumulirani u bankama izvan SAD-a. Budući da takvi dolari nisu pod jurisdikcijom monetarnih vlasti SAD-a, te su banke u mogućnosti da njima posluju bez FED-ovih ograničenja.

² Valutni swap je instrument uz pomoć kojeg je moguće premošćivanje likvidnosti u jednoj valuti na osnovi postojeće likvidnosti u drugoj valuti. To je istovremena promptna (spot) kupnja (prodaja) jedne valute i termimska (forward) prodaja (kupnja) druge valute.

Dionički balon

Amerikanci se mogu zapitati zašto im se to događa. Nisu prisiljavali niti jednu zemlju da svoju valutu veže uz dolar niti su poticali strane kompanije (i vlade) da se zadužuju u dolarima. Ipak, globalna snaga dolara donosi koristi prosječnom Amerikancu, ne samo u vidu jeftinijeg zaduživanja. Međutim, uz pretjerane povlastice posjedovanja globalne rezervne valute, tu su i troškovi. Ako FED propusti djelovati kao zadnji izvor likvidnosti kod nove dolarske krize, posljedični kolaps će se iz inozemstva prelići na američko gospodarstvo. Čak i bez takve krize dolarska će dominacija staviti Amerikance pred dilemu. Ako stranci nastave akumulirati dolarske rezerve, do 2030. će dominirati na tržištu američkih državnih obveznica. Kako bi zadovoljili inozemnu potražnju za vrijednosnicama denominiranih u dolarima, američka bi vlada trebala izdati još obveznica, povećavajući tako već ionako previsok dug. Ili pak usmjeriti inozemne ulagače na kupnju dionica američkih kompanija, što bi pak moglo dovesti do napuhavanja i puknuća dioničkog tržišta kao početkom 2000-ih.

Dolar nema alternative

Idealno bi bilo kada bi SAD dijelio teret s ostalim zemljama. Kada je SAD od Velike Britanije (u razdoblju od 1925. do 1940.) preuzimao globalnu financijsku moć, te su zemlje bile saveznici, što je olakšalo tranziciju. Pritom je SAD predstavljao dinamičnu ekonomiju, političko jedinstvo i pravnu sigurnost. Usporedimo to s današnjim pretendentima na status svjetske rezervne valute. Opstanak eura još uvijek ne treba uzeti zdravo za gotovo. Jedino što može odagnati te sumnje je da se članice eurozone uspiju dogovoriti o potpunoj bankarskoj uniji i zajedničkom izdanju euro obveznica. Što se pak kineskog juana tiče, tek kad ta zemlja konačno otvori svoje financijsko tržište i uvede istinsku vladavinu prava, strani će ga investitori doživljavati kao sigurnu valutu. Sve to upućuje na zaključak da se svijet neće tako lako i skoro riješiti američkog dolara. Postoje stvari koje Amerika može napraviti kako bi pokazala više odgovornosti. Primjerice, otvaranje više kreditnih linija za swap-ove s centralnim banaka. Raspad sustava je izgledniji ako se druge zemlje izoliraju od odluka FED-a uvođenjem restriktivnijih kapitalnih kontrola. Za dolar još uvijek nema alternative, ali sustav koji ga podržava pokazuje sve više pukotina.

AUTOBUSNI PRIJEVOZ

Mala europska revolucija

U američkim romantičkim komedijama autobusi su nerijetko bili pozornica za zbližavanje glavnih junaka, što je djelovalo na procvat prometa na kotačima. Europa tek nakon nedavne deregulacije „otkriva“ autobusni prijevoz i javljaju se poduzetničke zamisli koje zadivljuju originalnošću, ali nije izvjesno da će preoteti na duljim relacijama putnike od sve brže željeznice.

Piše: Srećko Bilić

U bezbroj američkih filmova (vjerojatno i iz sponzorskih razloga) gledatelji su imali prilike vidjeti po koju scenu kad su protagonisti putovali autobusom, popularizirajući kompaniju Greyhound (što znači hrt koji je bio oslikan s obje strane vozila). Joshua Logan režirao je *Autobusnu stanicu* (*Bus Stop*) koji je doživio globalnu popularnost, ponajviše zahvaljujući činjenici što je glavnu ulogu tumačila Marilyn Monroe.

Po nekima je, ipak, Clark Gable najviše zaslužan što su nekoć Amerikanci masovno koristili autobus na dugim relacijama. U filmu *Dogodilo se jedne noći* (*It happened One Night*) snimljenom 1934. putujući iz Floride u New York, Gable glumi ciničnog reportera koji slijedi (progoni) odbjegli bogatu nasljednicu. Uzgred rečeno, sve do filma *Let iznad kukavičjeg gnijezda* 1975. ta je romantična komedija, naravno s obaveznim happy endom, bila jedini film koji je pokupio sve glavne Oscare, a dobio je i najviše ocjene kritičara.

Danas Amerikanci rado putuju avionom ili osobnim vozilima, ali nisu se odrekli ni autobusa, iako je sada takvo putovanje manje glamurozno nego u doba filmske romantike. Autobusi su jeftini, putovanje je dugotrajno i prava je blagodan za one koji imaju obilje slobodnog vremena, a tanji džep. Američki autobusi godišnje proputuju 33 milijarde kilometara.

U ovogodišnjem turističkom uspjehu Hrvatske, za koji nadležni tvrde kako je apsolutno rekordan, važnu ulogu odigrali su autobusi prevozeći putnike iz Slavonije,

Zagorja, Zagreba itd. do priobalnih odmarališta. Na autobusnim kolodvorima vrvjelo je kao u košnici, često se tražila karta više.

Deregulacijom do oživljavanja

U Britaniji je autobusni promet naglo oživio nakon deregulacije u 1980. Međutim, u većini zemalja Europske unije na autobuse otpada četvrtina milja javnog prometa (u SAD-u trećina). Njemačka i Francuska, da bi zaštitile od konkurencije državne, subvencionirane željeznice, zabranjivali su prijevoznicima uspostavljanje redovnih međugradskih linija. Autobus koji bi krenuo iz Münchena nije mogao, primjerice, voziti do Berlina. Neposredno prije deregulacije prije dvije godine njemački autobusi prevozili su tek 8,2 milijuna putnika ili mizernih šest posto tržišnog udjela, iako je željeznički prijevoz dvostruko skuplji od autobusnoga na istim relacijama.

Stanje se ipak mijenja. „Zbiva se mala revolucija u srcu Europe“, tvrde u Međunarodnoj uniji cestovnoga prometa, lobističkoj skupini sa sjedištem u Ženevi. Liberalizacija je zahvatila cijeli kontinent. Švedska je 2012. deregulirala svoje tržište, dopuštajući privatnim prijevoznicima da konkuriraju čak i državnim autobusima na dugačkim linijama. Njemačka je otvorila svoje transportno tržište na dugačkim linijama 2013, a Italija, koja je to činila u fazama, dovršila je proces lani. U kolovozu je Francuska primijenila zakon koji omogućuje autobusima da konkuriraju vlakovima s velikom brzinom (TGV).

Početni su rezultati impresivni pa je na primjer broj putnika u Njemačkoj udvostručen na 16 milijuna u 2014. (od čega tri četvrtine otpada na domaće rute). Autobusi sada čine 11 posto tržišta javnog prijevoza, a cvjeta i prekogranični promet. Ali učinak je prilično skroman: u Njemačkoj su autobusni prijevoznici uprihodili samo 500 milijuna eura, ili 20 puta manje od željeznice. Ali očekuje se udvostručenje zarade u nekoliko sljedećih godina.

Proboj izvan nacionalnih granica

Europske tvrtke pokušavaju poslovati i izvan zapadne Europe. Britanski Megabus, koji je bio uspješan i u SAD-u, otvorio je u travnju nekoliko domaćih linija u Njemačkoj, u lipnju u Italiji i sada u Francuskoj. U tvrtci očekuju brzu ekspanziju: Francuska je lani imala samo 100.000 međugradskih autobusnih putnika, a sada je u samo jednom mjesecu, od sredine kolovoza, imala 250.000.

Računa se da bi se u Francuskoj moglo otvoriti dvije do tri tisuće radnih mjesta za vozače, prodavače karata i proizvođače autobusa. Nakon oživljavanja tržišta u Italiji je, naročito na sjeveru, otvoreno više stotina radnih mjesta u autobusnom prijevozu.

Ipak, zasad mali broj putnika napušta vlakove u korist autobusa. U Njemačkoj je broj putnika u vlakovima na duljim relacijama lani smanjen samo oko jedan

posto, ali šefovi kompanija tvrde da dobivaju nove klijente. Jeftine autobusne karte vjerojatno će utjecati i na cijene željezničkih. Francuski državni željeznički monopol SNCF namjerava na izazove odgovoriti vlastitom autobusnom ponudom. Autobusna tvrtka Transdev, koja je 60 posto u državnom vlasništvu, nada se da će u dvije godine dostići biznis od 100.000 milijuna eura s 1.000 zaposlenih i pet milijuna putnika. Ali mali su izgledi da će ijedna inačica cvjetati. Uspjeh ne donosi vlasništvo voznog parka ili zapošljavanje vozača, već prvenstveno marketing, prodaja karata putem interneta, pridobivanje mlađih putnika i pametno oblikovanje voznog reda kako bi vozila uvijek bila puna.

Biznis bez vozila i vozača

Njemački lider FlixBus, koji drži 70 posto autobusnog tržišta s 1,5 milijuna putnika na mjesec, nije vlasnik niti jednog od zeleno-narančastih vozila i ne zapošljava niti jednog vozača. Umjesto toga tvrtka je uspjela nagovoriti neovisna poduzeća, primjerice hotele koji se nadaju kako će navesti putnike da kod njih odsjednu, da investiraju 250 milijuna eura u kupnju vozila. To je svojevrsni oblik franšize „Ubermodel“ (po uzoru na taxi operativce koji su se sada probili i na hrvatsko tržište) gdje se zarada i rizik dijele. FlixBus namjerava poslovati u 50 francuskih gradova i gradića, a slično i u Italiji, kako bi uspostavio dominaciju u tim zemljama slično kao u Njemačkoj. Ekspanzija u Francusku je sada jednostavna jer ne treba licenca za uspostavu autobusnog biznisa. Doduše neki promatrači sumnjičavo odmahuju glavom na takvu praksu, smatrajući je teško održivom s obzirom na vrlo niske cijene prijevoza.

*Svim suradnicima,
pokroviteljima i čitateljima
želimo Blagoslovljen Božić
i sretnu Novu 2016. godinu!*

Specijal: Hrvatska 2016.

REFORME

Suočavanje sa stvarnošću ili produljavanje iluzija

Nova vlada, kojega god sastava bila, morat će bez odgađanja prionuti ozbiljnim, sustavnim reformama, tj. stvoriti uvjete za stabilan i dinamičan ekonomski i socijalni razvoj zemlje. U protivnom će nas potopiti sve teži teret javnoga duga koji je već dostigao nepodnošljive razmjere.

Piše: dr.sc. Žarko Primorac¹

Naredna godina bit će jedna od odlučujućih za ekonomski razvoj Hrvatske. Tu činjenicu opredjeljuje nekoliko vrlo važnih momenata, ponajprije nezadovoljavajuće stanje domaće ekonomije. Kriza i depresija, koja nas je zahvatila prije šest godina, nije savladana. Nekoliko pozitivnih pomaka u posljednjim tromjesečjima ove godine u vidu simboličnog rasta BDP-a, određenog porasta izvoza i skromnog povećanja industrijske proizvodnje, ne predstavljaju indikatore ozbiljnijeg oporavka. Preslabi su da bi promijenili sumornu sliku. Nasuprot njima, valjaju se krupni strukturni neskladi

¹ Autor je ekonomski analitičar

koji će u bitnome opredjeljivati ekonomski razvoj i rast. Počevši od skromnog rasta BDP-a, visokog javnog duga, nezaposlenosti, niskih investicija pa do neatraktivne poslovne klime – sve veliki izazovi koje će ekonomska politika morati rješavati.

Sve spomenuto će nekako doći na stol nove vlade u idućoj godini. Postojeći ekonomski model se iscrpio i strukturne su reforme neizbježne.

Prošli izbori nisu donijeli ozbiljniju prevagu ni jednoj političkoj opciji pa je za očekivati kompromise u pogledu sastava, programa i efikasnosti nove vlade. Odlučujuće će biti da vlada, ma kakva njezina politička struktura bila, posjeduje znanje za pripremu programa reformi, pokaže odlučnost da ih provede i da pozitivno komunicira s javnošću. Time će postići samopouzdanje, ali i povjerenje u narodu, što je veoma važno za uspjeh svakog programa. Stručna /ali i opća/ javnost podržala bi ozbiljan program reformi, bez obzira na teškoće i odricanja koji bi takav program uključivao.

Šest godina u negativnoj zoni

Ciljevi ekonomskih reformi mogu biti višestruki, ali je primaran cilj osigurati stabilan i dinamičan ekonomski i socijalni razvoj zemlje. Dinamika ekonomskog rasta najčešće se mjeri kretanjem bruto društvenog proizvoda koji je bio je u negativnoj zoni u posljednjih šest godina /osim posljednjih tromjesečja/. Tijekom duge recesije i krize nivo BDP-a se smanjio na oko 87% ostvarenja u 2008. Danas praktično ostvarujemo oko 104% društvenog bruto proizvoda iz 1989. godine. Uzimajući u obzir duljinu recesije, stopu smanjivanja BDP-a, kao i općenito spor ekonomski razvoj nakon stjecanja nezavisnosti, Hrvatska je, ostvarila najslabije ekonomske rezultate od svih novih članica Europske unije. Ne očekuje se ozbiljniji rast BDP-a ni u narednim godinama. Europska komisija je procijenila da će BDP naše zemlje rasti u 2015. po stopi od 1,2%; u 2016.-oj godini, 1,4%; a u 2017 po stopi od 1,7%. godišnje. I prema toj procjeni, Hrvatska ekonomija se najsporije oporavlja od krize i recesije od svih EU članica, naravno osim Grčke. Što treba učiniti da bi se ekonomski rast ubrzao i mijenjala ekonomska struktura? Neupitno je da se moraju provesti duboke reforme.

Neodrživ javni dug

Jedno od najvećih ograničenja za ubrzanje ekonomskog razvoja je održivost javnog duga. Hrvatska godinama troši preko stvarnih mogućnosti i ostvaruje fiskalni deficit, koji je pokrivan zaduživanjem. Visoka potrošnja je posljedica raznih strukturnih i drugih neracionalnosti, kao i dosta rasipne opće države i lokalnih jedinica. Ni jedna dosadašnja administracija nije bila spremna suočiti se s tim problemom, premda je javni dug daleko premašio dopušteni nivo prema kriterijima Europske unije. I ne samo to: dinamika porasta našeg javnog duga je izrazitija nego u zemljama s kojima se uspoređujemo. Možda je jedino Grčka, sa svim

svojim problemima, u tom pogledu ispred Hrvatske. Budući da je Grčka članica eurozone, interes Europske unije da se održi stabilnost u toj zemlji daleko je veći nego što je to slučaj s Hrvatskom. Što više, u slučaju razvoja nepovoljnog scenarija u hrvatskim financijama, podrška Unije ne bi bila tako sistematska i izdašna kao u slučaju našeg južnog susjeda. Otuda su i izraženija upozorenja i pritisci Europske komisije za provođenje energične fiskalne konsolidacije u našoj zemlji.

Javni dug novih članica Europske unije²

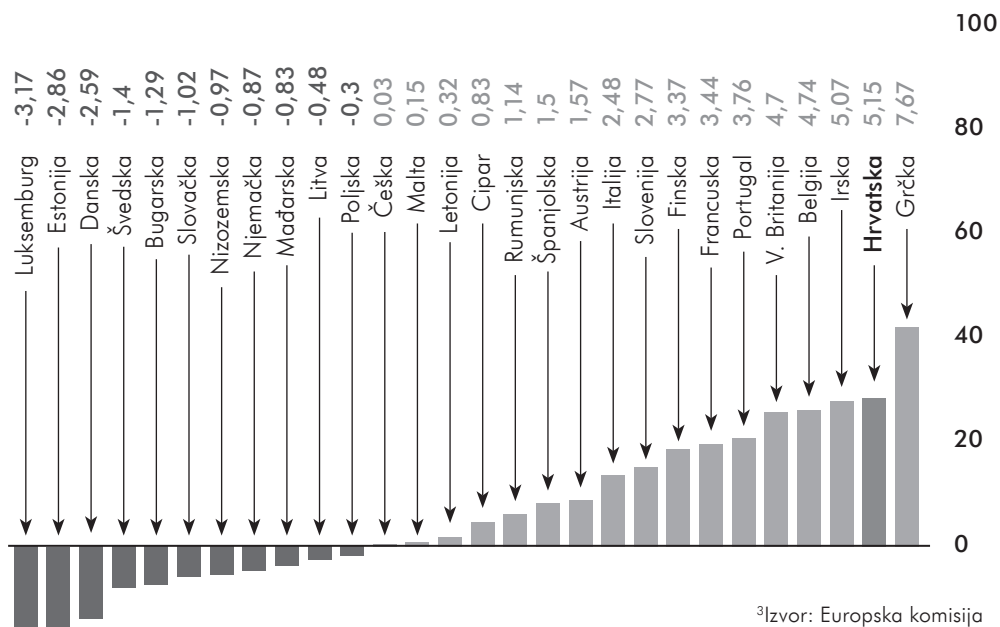
godina >	Javni dug (udio u BDP-u) %			CDS (pp)*	Rast BDP-a (%)	
	2011.	2015.	2017.	2011.	2015.	2017.
BUGARSKA	15,3	31,8	33,6	175	1,7	
ČEŠKA	39,9	41	40,5	51	4,3	
ESTONIJA	5,9	10	9,2	67	1,9	
HRVATSKA	63,7	89,2	92,9	296	1,1	1,7
LETONIJA	37,2	39,3	37,6	81	2,4	
LITVA	42,8	38,3	37,6	83	1,2	
MAĐARSKA	80,8	75,8	72,6	167	2,9	
POLJSKA	54,4	51,4	53,5	75	3,5	
RUMUNJSKA	34,2	39,4	42,8	130	3,5	
SLAOVAČKA	43,3	52,7	52,2	51	3,2	
SLOVENIJA	46,4	86,6	84,3	127	2,6	

*CDS - Razlika u iznosu kamate određena prema riziku zemlje

Prema svim procjenama rast javnog duga u naredne dvije godine će se nastaviti, tako da će posebno kritična biti 2017. u kojoj će javni dug, prema projekcijama Europske komisije, dosegnuti oko 93,9% BDP-a. Takav javni dug je definitivno neodrživ. Pritisak na javne financije bi kompletno financiranje države doveo u pitanje. Teret javnog duga znatno bi se povećao ako bi došlo do povišenja kamatnih stopa na međunarodnom financijskom tržištu, što se dosta pouzdano očekuje krajem ove ili u prvim mjesecima iduće godine. I pri najnižim mogućim troškovima financiranja ne može se izbjeći efekt „grude snijega“, odnosno situacija u kojoj gospodarski rast ne nadmašuje troškove zaduživanja zemlje. Naime, čak i ove godine, dok je razina javnog duga još ispod devedeset posto BDP-a, i uz nešto dinamičniji gospodarski rast, proračunski deficit će iznositi preko 5% BDP-a pa se ne može očekivati zaustavljanje rasta zaduženosti. Trošak kamata na javni dug će ove godine iznositi oko 3,4% BDP-a pri nominalnoj kamati od 4,5%.

² Izvori: Eurostat, HNB, EK

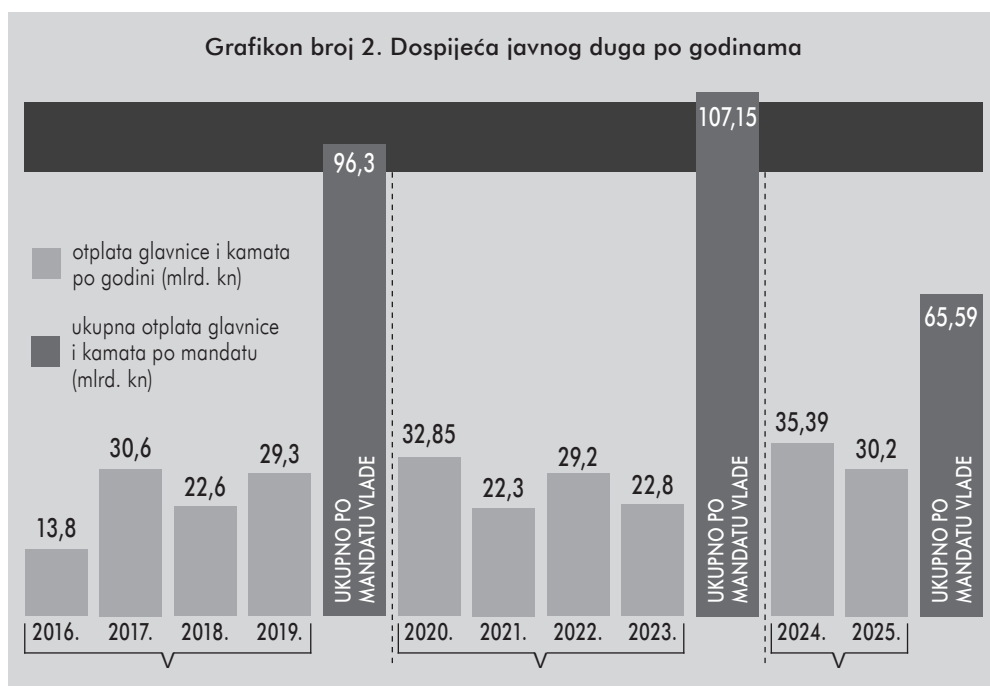
Grafikon broj 1. Stopa održivosti javnog duga u razdoblju do 2030³
(udio u BDP-u)

Nedavno je Europska komisija u poreznom izvještaju za 2015. godinu objavila da srednjoročni godišnji jaz održivosti javnog duga za Hrvatsku iznosi čitavih 5,15 % BDP-a, /prikazano na prednjem grafikonu/. Drugim riječima, Hrvatska bi morala bi smanjivati primarni deficit za oko 5,15% bruto društvenog proizvoda godišnje da bi do 2030. smanjila udio javnog duga u BDP-u na oko 60% /Maastrichtski kriterij/. Drugim riječima, Hrvatska morala bi smanjiti fiskalnu izloženost za čitavih oko 40%, što će biti vrlo teško ostvariti. I prema ovome parametru, samo je Grčka ranjivija od Hrvatske, i njezin stupanj održivosti javnog duga iznosi 7,67%. što i nije tako daleko od naše pozicije.

U 2017. godini treba otplatiti preko 30 milijardi javnog duga s kamata. Samo na kamate treba izdvojiti oko 14 milijardi kuna. Koliki je to društveni teret pokazuje podatak da će bruto društveni proizvod u toj godini, ako poraste za 1,7% kako predviđa Europska unija, donijeti samo oko 7,5 milijardi kuna porasta novostvorene vrijednosti. U godinama iza 2017., kako je vidljivo iz grafikona broj 2., situacija se još pogoršava.

Zato stabiliziranje fiskalne pozicije mora biti jedan od glavnih ciljeva reformske politike u narednim godinama. Najbolji način smanjivanja javnog duga su strukturne reforme koje će reducirati nepotrebne fiskalne rashode, a takvih ima mnogo. Uz to, naravno, potrebna je dinamičnija stopa društvenog bruto proizvoda, odnosno nacionalne privrede.

Predimenzionirana i neopravdana državna potrošnja

Oko politike smanjivanja javnih rashoda vode se u suvremenoj ekonomskoj teoriji velike rasprave. Smanjivanje javnih rashoda putem štednje /austerity/ je veoma proturječna tema. Gotovo da se ekonomska misao rascijepila na pristaše teorije štednje i onih koji su za aktivniju ekonomsku, prije svega monetarnu politiku. Suština „nesporazuma“ izražava se u različitim pristupima stabilizaciji javnih financija i reduciranju fiskalnog deficita. Politika „jeftinog novca“ kao sredstva za dinamiziranje investicija i ekonomskog razvoja zaslužuje podršku. Međutim, u hrvatskom slučaju potrošnja se mora smanjivati u svakom slučaju, jer je predimenzionirana a često i nepotrebna. To se posebno odnosi na neke sektore, kao što su na primjer: javna uprava, zdravstvo, pravosuđe, javni sektor u privredi i neke druge potrošače javnog novca. Hrvatska nije slučaj u kome treba dvojiti je li korisnije smanjivanje javnih rashoda ili dinamiziranje ekonomskog razvoja, nego je potrebno oboje!

Smanjivanje javne potrošnje je imperativno i zbog toga što je u javni dug opće države uključen dosta širok krug kvazi državnih institucija, u kojima ima dosta neracionalne potrošnje. Uz to, bilo bi vrijedno analizirati kolika je bila neracionalna potrošnja u nekim javnim poduzećima /ceste, željeznice, šume, vode/, zatim u raznim paradržavnim korisnicima državnog proračuna i državnim agencijama. U tim sektorima postoje zaista velike mogućnosti smanjivanja i racionalizacije potrošnje. Dakle, bez obzira da li se preferira politika stimuliranja /stimulus/ privrednog razvoja ili mjere štednje /austerity/ kao opća orijentacija, u Hrvatskoj se definitivno mora smanjiti potrošnja opće države i lokalne samouprave. Osim opće potrošnje u

nekim je sektorima /ceste i drugi/ ostvareno mnogo neracionalnosti u investicijskoj potrošnji. Ulaganja u cestovnu infrastrukturu su neracionalna: mnoge investicije su neefikasne, rokovi gradnje su nerazmjerno dugi, troškovi gradnje su previsoki, izvori financiranja neadekvatni i drugo. Sve skupa, razumna politika javne potrošnje i štednja u narednom razdoblju je neizbježna.

Proturječna djelotvornost monetarne politike

Monetarna politika, zajedno s fiskalnom, treba osiguravati dinamiziranje ekonomskog razvoja u stabilnim uvjetima. Oko uloge i efikasnosti naše monetarne politike ima dosta različitih pristupa i ideja. Ciljna funkcija monetarne politike je održavanje stabilnosti cijena i deviznog tečaja, kao osnovnih instrumenata borbe protiv inflacije. Tako definirana ciljna funkcija je, uglavnom, kompatibilna s ulogom monetarne politike u europskom okruženju. Nasuprot takvim shvaćanjima, u nekim zemljama, SAD-u i Japanu, veoma decidirano, uloga monetarne politike je proširena i ona je odgovorna i za održavanje dugoročnog ekonomskog razvoja i pune zaposlenosti.

Ako se površno prosuđuju rezultati naše monetarne politike u posljednjih dvadesetak godina, može se izvući zaključak da su zadani ciljevi – stabilnost cijena i deviznog tečaja – uglavnom ostvareni. U tom razdoblju nije znatnije porastao indeks potrošačkih cijena /CPI, kao pokazatelj inflacije/. Istovremeno, devizni tečaj kune prema euru je stvarno nepromijenjen u odnosu na 1994. kada je uvedena hrvatska kuna i određen devizni tečaj prema tadašnjem DM-u. Hrvatska narodna banka nesumnjivo je odigrala važnu ulogu u osiguravanju stabilnosti bankarskog sustava u prvim godinama krize i recesije poslije 2008. Međutim, kada se suštinski ocjenjuju djelotvornost monetarne politike na unutrašnju stabilnost i efekti praktično fiksnog deviznog tečaja na izvoz, uvoz, inozemnu zaduženost i ostale elemente vanjske stabilnosti zemlje, mora se biti kritičniji. Jer se iza koprene stabilnosti cijena i tečaja formirala ogromna pukotina preslabog, pa i negativnog ekonomskog rasta, visoke nezaposlenosti, prekomjernog rasta javnog i inozemnog duga, destrukcije industrijske strukture, ogromnog zaostajanja izvoza i deficita trgovinske bilance i slično.

Ekonomska stvarnost jako je uzdrmana i pored nominalne stabilnosti, o kojoj se naveliko govori u dokumentima državnih institucija. Ali ne može se govoriti o ekonomskoj stabilnosti ako Hrvatska prolazi kroz krizu i recesiju punih 6 godina, dulje nego i jedna druga europska zemlja; ako nam je robni izvoz /prema dinamici i obimu po stanovniku/ daleko najniži od svih usporedivih zemalja; ako imamo najvišu stopu nezaposlenosti u Europi, osim Grčke; ako se naš javni dug približava stopi od 95% BDP-a; ako je vanjski dug veći nego društveni bruto proizvod; ako su investicije gotovo prepolovljene u odnosu na prije 7 – 8 godina; ako smo izgubili velik dio industrijske strukture, ne samo kroz privatizacijski proces nego u posljednjim godinama; ako nam mladi, stručni ljudi bježe u inozemstvo; ako u zemlji vlada opća depresija i besperspektivnost; ako..., ako..., i mnogo drugoga. Nazivamo li, i pored svega navedenog, ekonomsku situaciju u zemlji stabilnom, zaista smo u velikoj zabludi. U prilog tome svjedoči i praktična deflacija koja traje već godinu

dana. Iako je monetarna vlast zadužena za stabilnost cijena, ona ne pokazuje istu revnost u podizanju cijena na „stabilnu“ razinu. I dalje se kao bitan cilj monetarne politike ističe „borba protiv inflacije“, iako je inflacija praktično svladana u uvjetima globalizacije svjetskog tržišta.

Potisnuta kuna

Postojeći monetarni aranžman, koji se od prvih dana temeljio na „brzom“ ulasku u Europsku uniju /i naravno eurozonu/, potisnuo u dobroj mjeri domaći novac, hrvatsku kunu s poslovne scene. Preko 70% ukupnog financijskog tržišta eurizirano je, pa je čak 76,3% javnog duga nominirano u inozemnoj valuti. Domaća valuta je gotovo od supsidijarnog značaja, a glavne financijske transakcije su pokrivene raznim oblicima valutne zaštite. U takvim je uvjetima efikasnost domaće monetarne politike ograničena. Efikasnost monetarne politike bila je dosta ograničavana jer je bujajuća javna potrošnja dominantno opredjeljivala ekonomsku politiku svih dosadašnjih vlada.

Zbog velikih nesklada u području fiskalne prilagodbe, visine javnog duga, pratećih deficita u državnom budžetu i drugih otvorenih pitanja Hrvatska ne može ispuniti kriterije iz Maastrichta u narednih 15 – 20 godina. Uz to, nitko sa sigurnošću ne može predvidjeti kakav će biti koncept eurozone u tako dugom razdoblju, pa čak i da li će se monetarna unija uopće održati.

O tome da li treba mijenjati monetarni angažman, a posebno kako izgrađivati novi koncept, hrvatski ekonomisti su izrazito proturječni. Nova rješenja morat će se tražiti u određenoj reafirmaciji domaćeg novca – kune, kao efikasnog sredstva za upravljanje razvojem i uspostavljanjem ekonomske ravnoteže. Kako taj zaokret napraviti, nemoguće je razložiti u kratkom eseju. Međutim, neke radikalne promjene, kao na primjer potpuno ukidanje devizne klauzule ili štednje u devizama ne bi mogle preporučiti. Ta mjera bi izazvala nesagledive posljedice u poslovanju banaka, štednji građana, bježanju kapitala iz zemlje, pouzdanosti pravnog i financijskog sustava, međunarodnoj financijskoj poziciji Hrvatske i drugim područjima. Ali se rješenja za aktivniju ulogu monetarne politike u poticanju ekonomskog razvoja i investicija moraju tražiti. Jednostavno se s manje novca ne može napraviti više proizvodnje, izvoza i otvoriti radnih mjesta. U tome mogu poslužiti primjeri nekih uspješnih zemalja ili međunarodne prakse. Kada se govori o modelu i mjerama kako ostvariti cilj, mora se postupiti razumno, temeljem stručne analize svih relevantnih čimbenika. Najgore će biti ako i tom vrlo složenom i stručnom pitanju priđemo voluntaristički, kao što je kod nas često slučaj.

Pomor izvoznih industrija

Osnovni cilj devizne politike je održavanje realnog deviznog tečaja kao instrumenta izravnanja unutarnjih i vanjskih cijena. Kako je već spomenuto, iako je Hrvatska

prihvatila režim /upravljanog/ plivajućeg tečaja u poslovnoj praksi djeluje fiksni devizni tečaj. To se može ilustrirati jednostavnom računicom da izvoznici danas ne dobivaju za euro ostvaren izvozom više kuna nego prije 20 godina /naravno ako se uzme u obzire odnos konverzije DM u euro/. Za to vrijeme unutrašnji troškovi proizvodnje /plaće, energija, gorivo, transport, komunalni troškovi, porezi/ višestruko su povećani. Budući da je devizni tečaj, kao instrument za formiranje izvoznih cijena, praktično fiksiran, izvoznici nisu u stanju kompenzirati porast unutrašnjih troškova. To je jedan od razloga zašto ostvarujemo najniži robni izvoz u posljednja dva desetljeća. Uz to se događa pravi „pomor“ izvoznih industrija.

Nepouzdan ekonomski i pravni sustav

Kompleks ekonomskog i pravnog sustava trebat će temeljitije reformirati, jer ga sačinjava grupa podistema koji opredjeljuju uvjete poslovanja. U tu grupu spada niz institucija i sistemskih rješenja koja opredjeljuju poslovnu klimu, uvjete privređivanja i interes ulagača za hrvatsko tržište. U ovaj kompleks spadaju: administrativno uređenje i uopće djelovanje državne i lokalne administracije; pravosudni sustav, njegova organizacija, ažurnost i pouzdanost; porezni sustav, opterećenost porezima, porezna administracija i poticajna uloga poreznog sustava; sistem i mehanizam za privlačenje inozemnih ulaganja; pristupnost izvorima financiranja i troškovi financiranja uopće. Hrvatska je prema procjeni uvjeta poslovanja prilično nisko plasirana na svjetskim rang listama. Prema posljednjem Izveštaju o globalnoj konkurentnosti koji priprema Svjetski gospodarski forum, zauzimamo 77. mjesto na ljestvici od 140 zemalja. U odnosu na prošlu godinu, naša zemlja je pala za dva mjesta, a ispred nas su Slovenija na 59. mjestu i čak Makedonija, koja zauzima 63. poziciju. Zadržavamo se oko pozicije koja je objektivno ispod naših stvarnih potencijala. Ispuštamo iz vida da takva pozicija na listi globalne konkurentnosti reprezentira uvjete poslovanja u Hrvatskoj, a time i atraktivnost ulaganja u nove projekte i konkurentnost proizvoda. Naravno da takvi signali opredjeljuju interes stranih ulagača. Za to je nužno seriozno pristupiti reformama onih sektora koji nas „spuštaju“ na ljestvici konkurentnosti.

Dramatičan investicijski svijet

Investicije su, pored izvoza, ključne za dinamiziranje ekonomske aktivnosti, podizanje stope rasta društvenog proizvoda. Porazno je, ali se mora spomenuti da su investicije, u posljednjih 5 – 6 godina, smanjene za preko 40%. Ako se tome doda da je poremećena struktura investicija /dominantne su bile u infrastrukturne projekte/, da su ostvarene mnoge velike investicije koje ne mogu dugoročno osigurati isplativost, da su financirane veoma skupim kreditima koji su podigli nivo javnog duga, može se razumjeti sadašnja oseka na investicijskoj fronti. Najlošije su prošle privredne investicije, koje bi trebale osiguravati novu proizvodnju i nova zapošljavanja /sad

su na nivou od oko 17 – 18% BDP-a, umjesto standardnih 26- 28%/. Istovremeno investicije u prerađivačku industriju su smanjene na svega 10 – 12% BDP-a, umjesto standardnih 17 – 18%. Od investicija, kao pokretača razvoja, ne može se puno očekivati, ako se taj sektor strateški ne restrukturira i dinamizira. Domaća akumulacija nije dovoljna za pokretanje zamašnijeg investicijskog napora, pa je jedini izlaz privlačenje inozemnih ulaganja. Ali i inozemne investicije su jako smanjene u posljednjim godinama. Nema nikakve sumnje da je hrvatska privreda, zbog raznih ograničenja, postala nekonkurentna i neatraktivna za inozemna ulaganja.

Obrazovni sustav, razvoj znanosti i tehnologija, industrijska strategija i upravljanje ekonomskim razvojem uopće trebat prilagođavati zahtjevima suvremenog razvoja. Međutim, za promjene u ovim oblastima treba promišljena strategija i veliki financijski napor, ali i dosta vremena. Operativno se u ovim sektorima ne može ništa znatnije promijeniti, niti donijeti neki rezultat u jednoj godini. Ipak, može se postaviti temelje modernom obrazovnom sustavu, i sustavu upravljanja znanjem i inovacijama. U tom sklopu je potrebno usvojiti modernu industrijsku strategiju, koja mora biti kompatibilna sustavu obrazovanja i tehnološkom razvoju zemlje.

Godina velikih odluka

Nema sumnje da će 2017. biti godina velikih odluka od kojih će zavisiti budućnost ove zemlje. Moramo se nadati da će odluke biti pozitivne prirode, tj. da će se nova vlada odlučiti na temeljite reforme i time promijeniti nepovoljne ekonomske tokove i razvojne trendove u društvu uopće. Druga je mogućnost da će nova vlada i ostale upravljačke strukture nastaviti dosadašnji način upravljanja ekonomijom. To je način pun velikih riječi o reformama, koje ostaju skrivene u masi nedorečenosti, neodlučnosti i bijega od stvarnosti. Ako se izabere druga opcija, naši će se problemi gomilati i zemlja će nastaviti gubiti korak s konkurencijom i, naravno, ekonomski zaostajati. U takvom scenariju, umjesto ekonomskog i socijalnog prosperiteta, razvijat će se bezizlaznost, sivilo i opća rezignacija mladih ljudi, koji će sve više tražiti budućnost diljem Europe i svijeta.

Ipak, za nadati se da će se izabrati teži, ali pozitivniji put, a to je program ozbiljnih reformi. Narednu godinu treba, zato iskoristiti, da se postave temelji dugoročnijih programa za one reforme koje traže više vremena za planiranje, izradu strategije i naravno provođenje. Isto tako, u toj godini treba provesti sve reforme koje je moguće ostvariti u kratkom roku da bi njihovo uspješno izvršavanje davalo određeni poticaj za nove izazove. Za sve spomenuto je potrebna politička odluka - svojevrsni konsenzus svih političkih aktera: vlade, političkih stranaka, sindikata, poslovnih udruženja i drugih. Uz to, program reformi treba biti cjelovit, prostudiran, dugoročan, ali i operativan sa definiranim ulogama svih aktera u tom procesu. A kada se govori o reformama, u fokusu je uvijek država, odnosno vlada, ali ni jedna **vlada ne može sama niti može sve odmah.**

Injekcija razvoju i dinamiziranju izvoza

Porezna reforma u Hrvatskoj mora u najvećoj mogućoj mjeri podržati razvoj i učinkovitost gospodarstva i dinamiziranje izvoza. Taj se cilj može ostvariti najvećim mogućim povećanjem neizravnih poreza, dok izravne poreze treba smanjiti koliko god je to moguće

Piše: **Guste Santini**¹

Fiskalni problemi s kojima se suočavaju zemlje u razvoju svode se na tri temeljne odrednice: (1) zemlje u razvoju imaju niske porezne prihode mjereno dohotkom per capita u usporedbi s razvijenim zemljama koji su nedostadni da bi se osigurala potrebna količina javnih dobara; (2) fiskalna politika je često prociklička pa u vrijeme krize nije moguće voditi anticikličku fiskalnu politiku; (3) porezni prihodi u zemljama u razvoju značajno fluktuiraju što povećava neizvjesnot cjelokupnog društvenog sustava. Porezni prihodi dodatno se smanjuju kako bi manje razvijene zemlje privukle inozemne investicije. Utrka privlačenja inozemnih investicija rezultira dodatnim smanjenjem ionako nedostatne količine javnih dobara pa u slučaju „odlaska“ inozemnih investicija kreira dodatnu socijalnu destrukciju društva. Globalizacija destruiira nacionalna gospodarstva koja postaju ovisna o izvanjskome što u konačnici usustavljuje „začarani krug nerazvijenosti“ – „razvoj nerazvijenosti“ kako je to nazvao Andre Gunder Frank. Manje razvijene zemlje prisiljene su, da bi dinamizirale svoj razvoj ili češće opstanak, provoditi mjere u pravcu dodatnog smanjenja socijalne sigurnosti svojih građana kako bi namaknule potrebna sredstva da privuku inozemne investicije i/ili servisirale svoje kreditne obveze. Internacionalizacija nacionalnih financijskog sustava dodatno smanjuje broj stupnjeva slobode u vođenju bilo kakve racionalne ekonomske politike.

¹ Autor je ekonomski analitičar i glavni urednik časopisa EKONOMIJA

Zamršeni putevi iz porezne džungle

Tri su temeljne politike na kojima se zasniva ekonomska politika: monetarno-kreditna politika, politika tečaja i porezna politika. Monetarno-kreditne i devizne politike odrekli smo se u listopadu 1993. godine fiksirajući tečaj tadašnjeg hrvatskog dinara za njemačku marku (1DM=4,444 HRD). Devizni priliv, koji je uslijedio putem kreditnih linija, onemogućio je upravljanje monetarno-kreditnim sustavom, pa se je temeljni problem HNB sveo na poništavanje velike emisije novca otkupljujući devizna sredstva na deviznom tržištu – slično tzv. Nizozemskoj bolesti – zbog toga sam kunu nazvao monetarnim manekenom. Posljedica te i takve politike „promovira“ porezni sustav i poreznu politiku kao temeljni instrument ekonomske politike. Drugim riječima, porezni sustav i porezna politika morali su „preuzeti“ ulogu ovih „izgubljenih“ politika. Prema tome, kao egzogena varijabla određen je tečaj nacionalne valute, dok su ostali ciljevi postali, rečeno narodski, kako bude bit će.

Takvo stanje je moralo zvoniti na uzbunu što su „katastrofičari“ ustrajno činili, posebice u časopisu „Ekonomija/Economisc“ od njegovog utemeljenja. Fiksni tečaj kao cilj svih ciljeva, s elementima svete krave, zahtijevao je kompenzacijsko oporezivanje. Narodski rečeno malu poreznu presiju, posebno se to odnosi na izravne poreze, kako bi se fiskalnom politikom podržao dati cilj – stabilnost tečaja hrvatskog dinara, potom kune. Mala porezna presija nije najbolji izraz, bolji bi bio minimalna porezna presija ima li se u vidu visoke kamatne stope koje su ugrožavale i ugrožavaju osnovni cilj – stabilnost tečaja kune u odnosu na euro. To se je moglo učiniti jedino tako da se definira, u prvom koraku, porezni kapacitet hrvatskog gospodarstva, te da se tako definirana sredstva, u drugom koraku, putem Sabora raspodjele sukladno preferencijama. Općenito: manje razvijene zemlje morale bi najprije odrediti porezne prihode i tako ograničiti rashodnu stranu proračuna.

Svaki sustav je stanje. Stanje znači kompoziciju elemenata koji su ovisni o nadsustavima i istovremeno determiniraju svoje podsustave. Drugim riječima, sustav je slika. Promjena sustava je kretanje – film koji mjenja početnu sliku. Upravo zato se u uređenim i odgovornim zemljama stalno izučavaju sustav i politika kako ne bi promjenom/uvođenjem mjera/instrumenata degenerirao sustav. Drugim riječima,

„Oporezivanje može dovesti do propadanja nacije na dva načina. Prvi, ako iznos poreza nadmašuje moć nacije te nije proporcionalan općem bogatstvu. Drugo, ako iznos poreza, iako proporcionalan cjelokupnoj moći nacije, nije dobro raspodijeljen“

Pijetro Verri

Jedina stvar koja boli više od plaćanja poreza na dohodak jest kad ne morate plaćati porez na dohodak

Lord Thomas R. Duwar

Ja sam ponosan da mogu svojoj zemlji plaćati porez. Stvar je u tome da bih bio jednako ponosan kad bih plaćao upola manje novca.

Arthur Godfeey

poromjene sustava, mjere politike, moraju biti prethodno proučene kako bi se smanjili možebitni negativni učinci. Hrvatska je, moglo bi se reći, dramatičan slučaj neprimjerenog pristupa sustavu i politici. A to isto vrijedi i za porezni sustav i poreznu politiku, kao podsustav ekonomskog a i društvenog sustava.

Prisutna depresivna kriza gospodarstva koja se širi prerasta u društvenu krizu i zahtijeva koordiniranu reformu ukupnog društvenog sustava. Treba shvatiti da je prošlo vrijeme kada su se potrebna sredstva za funkcioniranje društvenog sustava mogla pribavljati zadužujući se u inozemstvu. Kriza iz 2008. godine je pokazala kako kreditni baloni i njihove izvedenice mogu imati pogubne učinke, posebno za manje razvijene zemlje poput naše. Konkretno, u krizi je Njemačka ispravno povećala porez na dodanu vrijednost kako bi stimulirala njemačke građane da povećaju

kupnju automobila, značajnu gospodarsku granu u njemačkoj gospodarskoj strukturi, dok je Ujedinjeno Kraljevstvo smanjilo porez na dodanu vrijednost što je ubrzo ocijenjeno kao promašaj, pa je povučena nerazumna odluka. Prema tome, nije svejedno koji će se porezi povećati a koji smanjiti ili čak ukinuti – kako nas upozorava Pietro Verri. Male i otvorene zemlja prilikom konstrukcije poreznog sustava moraju voditi brigu kako o unutrašnjim ciljevima koje se želi promjenama sustava postići, tako i o izvanjskim ograničenjima kojima se nužno moraju prilagoditi sve zemlje, a manje razvijene zemlje - imperativno.

Kriza gospodarstva prerasta u društvenu krizu i zahtijeva usklađenu reformu ukupnog društvenog sustava.

Imajući u vidu nužne promjene u društvenom sustavu zbog nemogućnosti održanja dosadašnjeg standarda opće i zajedničke potrošnje, u nastavku, naznačujem kompoziciju poreznog sustava koji bi podržao dinamiziranje gospodarskog razvoja, s jedne strane, i, s druge strane, omogućio minimalni socijalni standard ugroženih građana. Pritom sam svjestan ukupne regresivnosti prijedloga što ne odobravam s normativnog motrišta, ali smatram nužnim kako bi porezni sustav i porezna politika postali instrument pokretanja hrvatskog gospodarstva.

Porezna reforma svoje polazište ima u činjenici da postojeći porezni sustav ima karakteristike „porezne džungle“ i, stoga, nepotrebno visoke troškove ubiranja kako na strani poreznih obveznika tako i na strani državne administracije. Porezna reforma mora bitno smanjiti i pojednostaviti porezni sustav kako bi se smanjili troškovi ubiranja (smanjila državna birokracija) s jedne strane, i, s druge strane, osigurala dugoročna održivost poreznog sustava kako bi se smanjili rizici, odnosno neizvjesnost što ih donosi svaka promjena tog sustava.

Sedam prijedloga za promjene

Porezna reforma u Hrvatskoj mora u najvećoj mogućoj mjeri podržati razvoj i učinkovitost gospodarstva u pravcu dinamiziranja izvozne orijentacije. Taj cilj je

moguće ostvariti najvećim mogućim povećanjem neizravnih poreza, dok izravne poreze valja smanjiti koliko je god to moguće. Umjesto sadašnje porezne presije od gotovo 36% društvenog proizvoda predlažem njezino smanjenje, u prvom koraku (recimo četiri godine) na 30%, a dugoročno na 25%.

Ukratko, ovo su moji prijedlozi:

Zadržati postojeću poreznu stopu PDV-a kako bi se osigurala ista razina poreznih prihoda u godini prije porezne reforme. U 2014. godini putem PDV-a prikupljeno je 35% ukupnih poreznih prihoda, dok je 2008. godine tim putem prikupljeno 34% ukupnih prihoda, pri čemu je porezna stopa povećana od 22 na 25%. Iz iznesenog slijedi da je PDV senzibilan na kretanja u gospodarstvu, pa prema tome ima osobine tzv. ugrađenih stabilizatora. PDV u maloj i otvorenoj zemlji možemo nazvati i rentom koju naplaćuje država u ime hrvatskih građana sudionicima na nacionalnom tržištu. Osim toga on ne diskriminira inozemne u odnosu na domaće „igračke“. Posebno je važno naglasiti značaj PDV-a za turizam.

Naime, u turizmu izvoz se ostvaruje na domaćem tržištu pa inozemni turisti plaćaju, kupujući hrvatsku robu i usluge, PDV. Tako turizam u izvozu „osigurava“ porezne prihode putem PDV-a. Ti se porezi također mogu nazvati rentom na komparativne prednosti. Da li i koliko treba biti niža porezna stopa u turizmu od standardne porezne stope, (danas je to 25%) valja izvršiti analizu. Naime, zagovornici smanjenja porezne stope PDV-a u turizmu ističu da se radi o izvozu roba i usluga pa je „prirodno“ da turizam bude oslobođen od PDV-a u najvećoj mogućoj mjeri. Kako depresivna kriza traje šest godina to su zagovornici preferencijalnog tretmana turističke djelatnosti uspjeli u svojoj nakani. Druga je priča da nisu spomenuli, a morali su, kako rast turističke djelatnosti u društvenom proizvodu mjenja gospodarsku strukturu u pravcu monokulturne. Druga strana, koja nije suglasna s prepuštanjem „rente“ poduzeticima u turizmu, ukazuje na činjenicu da je gospodarska struktura Lijepe naše pretežno male dodane vrijednosti, pa je, prema tome, visoka porezna stopa, standardna porezna stopa, značajni čimbenik destrukcije gospodarske strukture. Teško je dati odgovor jer se na jednoj i drugoj strani nalaze stručnjaci koji iznose vrlo uvjerljive dokaze. Bez cost-benefit analize nećemo se približiti ispravnom odgovoru. Naročito je značajno identificirati da je PDV porez na novostvorenu vrijednost, pa visoke porezne stope, slučaj Lijepe naše, u slučaju elastičnosti iznad jedan, predstavljaju dvostruko oporezivanje. Drugim riječima, porezna stopa PDV-a od 25% imperativno zahtjeva dramatično smanjenje poreza na dohodak i poreza na dobit. Više je nego sporna pretpostavljena pravna incidenca da potrošači plaćaju PDV. Jedino je značajna ekonomska incidenca koju je moguće tek analizom identificirati bez obzira kojoj ekonomskoj školi analitičari pripadali.

**Bez cost-benefit
analize nećemo se
približiti ispravnom
odgovoru.**

Uvođenje novih i povećanje porezne presije postojećih trošarina. Proporcionalne porezne stope općenito imaju regresivan učinak. Temelj našeg poreznog sustava trebao bi biti PDV. Stroga je potrebno smanjiti njegovu regresivnost. Trošarinama je moguće smanjiti regresivne učinke PDV-a. Međutim, dosadašnji naglašeno fiskalni pristup trošarinama imao je kontraktivne ekonomske učinke. Prema tome, zalažem se za preispitivanje postojećeg sustava trošarina imajući u vidu ekonomsku funkciju poreza. Na istim osnovama valjalo bi preispitati mogućnosti uvođenja novih trošarina kao što to čine neke zemlje EU. Bitno je identificirati zahtjev da promjene poreznog sustava moraju biti temeljene na analizi možebitnih učinaka. Iako nam analize neće dati precizne rezultate, biti će, što je dostatno, gruba procjena mogućih učinaka.

Povećanje neoporezivog dijela dohotka na 5.000 kuna u prvoj godini koji bi se povećavao svake godine za 1.000 kuna do iznosa potrebnog za jednostavnu reprodukciju četveročlane obitelji što bi povećalo pravednost poreznog sustava, odnosno smanjilo regresivan učinak PDV-a. Porezna progresija iznad neoporezivog djela dohotka ne bi smjela prelaziti 10% (od 5.000 – 15.000) 20% (od 15.000 – 30.000) i 30 posto (na dohotke više od 30.000) kako bi se povećala sklonost radu

Odnos fiksnih i varijabilnih troškova od presudne je važnosti u ocijenjivanju mikroekonomskih učinaka oporezivanja.

u odnosu na dokolicu, štednju u odnosu na potrošnju, te povećanjem prihosa na investicije u obrazovanje, dakle proaktivnom poreznom politikom podržati obrazovanje kao izvor temeljne konkurentske prednosti. U gospodarstvima niske dodane vrijednosti, poput našeg, valja smanjiti poreznu presiju na dohodak koliko je god to moguće. Naime, gospodarstvo niske dodane vrijednosti ima male ili nikakve amortizere kojima bi amortiziralo rizike. Kako su varijabilni troškovi dominantni u strukturi ukupnih troškova tu prednost valja dodatno podržati smanjenjem porezne presije. Općenito odnos fiksnih i varijabilnih troškova od presudne je važnosti u ocijenjivanju mikroekonomskih učinaka oporezivanja. Pri tome, ne treba gubiti iz vida da su dohoci zaposlenika dramatično opterećeni doprinosima kako na strani zaposlenika tako i na strani poduzetnika.

Podizanje neoporezive granice, te proširenje razreda omogućilo bi poreznim vlastima ukidanje niza olakšica i izuzeća što bi smanjilo troškove ubiranja poreza. Prirez na dohodak je posebna priča. Naime, postojeći sustav prireza preferira one jedinice lokalne uprave i samouprave gdje građani žive. Zalažem se, međutim, da institut prireza bude u korist jedinica lokalne uprave i samouprave gdje građani rade. Primjera radi Zaprešić koristi blizinu Zagreba i ostvarjuje značajne porezne prihode; Vukovar to nije u stanju. Rezultat je preferiranje Zaprešića u odnosu na Vukovar.

Pored poreznih prihoda temeljem PDV-a doprinosi dominiraju u poreznoj strukturi. Mirovinska reforma je „smanjila“ prihode za četvrtinu (četvrtina od 20% doprinosa na plaće koja pravno tereti zaposlenika) što je rezultiralo ustrajnim proračunskim

deficitom koji se „zatvara“ tako da mirovinski fondovi kupuju državne obveznice ili kako ja to nazivam – prelijevamo iz šupljeg u prazno. Smatram da je postojeći mirovinski sustav najblaže rečeno loše rješenje. Stoga predlažem zamjenu mirovinskog sustava temeljenog na radnom vijeku u socijalni sustav temeljen na životnoj dobi, mirovinu na koju bi imali pravo građani koji ne posjeduju imovinu. Tako bi mirovinskom reformom, koju predlažem, omogućili da dodatno smanjimo poreze i/ili doprinose, odnosno javni dug. **Mišljenja sam da bi bilo dobro smanjiti doprinose.**

Oporezivanje imovine je odustajanje od razvoja. Oporezivanje imovine u malo i otvorenoj zemlji, kao što je to Lijepa naša, sugerira odustajanje od razvoja. Problem malih i nerazvijenih zemalja je u manjku štednje. Manjak štednje lijepo se vidi u deficitima na tekućem računu platne bilance. Zemlje koje ostvaruju deficite kupuju ljubav svojih građana. A kako netko reče – ljubav hranjena poklonima vječno je gladna. Oporezivanje imovine naprosto nije realno jer sve zemlje nastoje privući strani kapital i tako povećati zaposlenost. Zemlje koje su nerazvijene oporezujući imovinu (zapravo riječ je o neto bogatstvu) destimuliraju štednju, a time i investicije. Pikettyev zahtjev za progresivnim oporezivanjem neto bogatstva priča je bez sadržaja, a u suštini predstavlja okoštavanje postojećeg stanja razvijenosti. Temeljni preduvjet da bi se oporezivanje neto bogatstva operacionaliziralo je dogovor na globalnoj razini. Povijest nas uči da je država izvršni organ kapital odnosa i to je neupitno.

Povrat zaštitne kamate na kapital najmanje za iznos inflacije. Institut zaštitne kamate na kapital imali smo do 2000. godine. Zaštitna kamata na kapital je par excellence ekonomski institut koji s jedne strane povećava stopu samofinanciranja, a s druge strane, smanjuje oporezivu dobit i isplatu dividendi što je od odlučnog značaja za Hrvatsku u kojoj inozemni investitori ostvaruju značajnu dobit, recimo bankarski sustav. U drugom koraku bilo bi dobro povećati iznos zaštitne kamate na kapital iznad stope inflacije. U Lijepoj našoj izuzetno niska stopa samofinanciranja izravno onemogućava dinamiziranje gospodarske aktivnosti. Gospodarstvo je prezaduženo i u uvjetima visokih kamatnih stopa nije moguće povećati konkurentnost. Iznosena argumentacija dobija na značaju u slučaju gospodarstva niske dodane vrijednosti kao što je to slučaj u Hrvatskoj.

Povrat instituta samodoprinosu. Institut samodoprinosu je najdemokratskiji oblik izglasavanja - da li ili ne financirati bilo koje javno dobro. U povijesti oporezivanja institut samodoprinosu pokazao se kao ekonomski najučinkovitiji način osiguranja javnih dobara. Ovo se posebno odnosi na značajne infrastrukturne projekte na državnoj i na lokalnoj razini.

Sustav taksi primjereniji je oblik financiranja usluga države u odnosu na sustav poreza. U Hrvatskoj je sustav taksi zloupotrijebljen kako na državnoj tako i na lokalnoj razini. Postoje brojne takse koje su nametnute kako bi se namaknula potrebna sredstva, ovo posebno vrijedi za lokalnu upravu i samoupravu, kada „presuše“ ostali izvori financiranja, što se sve češće događa.

Skromni kapaciteti temeljna su bolest hrvatske lokalne samouprave

Postojeći teritorijalni sustav je neodrživ. Velika većina teritorijalnih jedinica ne može zbog slabe gospodarske aktivnosti – čak i uz značajne promjene poreznih propisa – ostvarivati ni skromne vlastite prihode. A bez prihoda nema ni razvoja...

Piše: prof.dr.sc. Ivan Koprić¹

Premda u Hrvatskoj ne postoji opće slaganje o potrebi reforme lokalne samouprave, ta se tema sve više i više nameće. Prvi val stručnih kritika sustava „lokalne samouprave i uprave“ utemeljenog još početkom 1990-ih došao je već krajem 1990-ih, ali je brzo našao odgovor u ustavnim promjenama 2000. Njima su otklonjeni oni najozbiljniji prigovori upućeni Hrvatskoj od strane Vijeća Europe, da je naš sustav lokalne samouprave u suprotnosti s nekim važnim načelima Europske povelje o lokalnoj samoupravi. U isto je vrijeme temeljem dvaju velikih znanstvenih projekata Hrvatskog pravnog centra usvojeno novo zakonodavstvo koje je omogućilo „decentralizaciju javne uprave“, tj. prenošenje odgovornosti za osnovno i srednje obrazovanje, zdravstvo, socijalnu skrb i vatrogastvo sa središnje države na niže razine.

Usprkos značajnom proširenju ustavnih ovlasti općina, gradova i županija, nove ovlasti mogla su, radi preslabog ljudskog, organizacijskog i financijskog kapaciteta ogromne većine jedinica, preuzeti samo 33 grada, odnosno tek 6% jedinica lokalne samouprave. U traženju izlaza iz situacije u kojoj se Ustav faktički više nije moglo mijenjati, tako da se tek dodijeljene ovlasti oduzmu općinama i manjim gradovima,

¹ Autor je redoviti profesor i predstojnik Katedre za upravnu znanost Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te predsjednik Instituta za javnu upravu

rješenje se našlo – mislilo se tada samo privremeno – u županijama. Za preostalo područje, osim za ta 33 grada, ovlasti koje se Ustavom željelo dodijeliti općinama i gradovima prenesene su županijama, bez ikakvog oslonca u Ustavu. No, ni ti najjači gradovi i županije nisu mogle same u potpunosti preuzeti financiranje novih ovlasti, pa ih je nastavio financirati – mislilo se isto tako privremeno – državni proračun, uz nadzor Ministarstva financija.

Igre traženja krivca

Županije koje Ustav namjerno nejasno definira kao jedinice područne (regionalne) samouprave ne funkcioniraju kao suvremene europske regionalne jedinice, nego kao komplement manjim i srednjim jedinicama lokalne samouprave koje su preslabe preuzeti svoje ustavne ovlasti. Županije se u praksi ponašaju kao dopunske jedinice lokalne samouprave, odnosno jedinice drugog stupnja pa upravo zato ubrzano zapošljavaju novo upravno osoblje. U prosjeku su male, pri donjoj granici NUTS III jedinica (175.000 stanovnika u prosjeku, dok se za NUTS III jedinice traži 150.000-800.000 stanovnika), s također značajnim razlikama u stupnju razvijenosti i potencijalima za razvoj.

Tako se decentralizacija 2001. pokazala kao hibridni, kontroverzni i ne baš uspješni potez. Umjesto da doista preraspodjeli političko-upravljačku moć, ojača građane spram državnog aparata, otvori put lokalnim akterima i omogući da se lokalne zajednice pobrinu same za sebe, uz pozitivni utjecaj na ekonomski i socijalni razvoj, dovela je do nove ovisnosti lokalne samouprave o središnjem državnom proračunu, reanimacije i birokratskog bildanja već polumrtvih županija te petrifikacije jedne neadekvatne teritorijalne strukture, za koju je još krajem 1990-ih konstatirano da nema pozitivne učinke, nego dovodi do niza negativnih posljedica.

Ubrzo su se svi navikli na novu situaciju: male općine i gradovi, nerijetko nastali preoblikovanjem bivših mjesnih zajednica, nastavili su fingirati lokalnu autonomiju bez realnih ovlasti i odgovornosti, uz stvaranje brojnih malih sinekura i počasti, a veći gradovi i županije postali su posrednici u tijeku novca između državnog proračuna i ustanova javnih službi koje su potpale pod njihovu nadležnost. Financiranje tih službi i dalje nadzire Ministarstvo financija. Čitava situacija s preklapanjem i zamršivanjem ovlasti postala je savršeno okruženje za izbjegavanje odgovornosti i igre traženja krivca, kad zatreba.

Mali potezi umjesto prave reforme

Umjesto prave i potrebne reforme kojom bi se sustav doveo u sklad s Ustavom, čitavo desetljeće je potrošeno na dva-tri za građane mala poteza. Prvo su 2005. na tada uvedene „velike gradove“ (one s preko 35.000 stanovnika, tada 16 a danas 17 takvih) preneseni poslovi izdavanja građevinskih dozvola i brige za lokalne javne

ceste, što je odmah dodijeljeno i svim županijskim sjedištima koja imaju manje od 35.000 stanovnika (7). Ta mini-decentralizacija dovela je do još veće nejednakosti građana u pristupu lokalnim uslugama, umjesto da bude obrnuto. Nadalje, tijekom pregovora s EU uvedene su statističke regije, ali samo kao papirnata kategorija, odnosno kao jedinice državne statistike. Ta se podjela u početku temeljila na tri, a zatim se prešlo na samo dvije jedinice – kontinentalnu i jadransku Hrvatsku. No, one ionako nemaju nikakvi utjecaj na lokalnu autonomiju, socijalne službe, administraciju ili razvoj. Pored toga, 2009. je uveden model izravnog biranja općinskih načelnika, gradonačelnika i župana, kao i njihovih zamjenika, kao neka vrsta panaceje, lijeka za sve bolesti lokalnog sustava. No, liječnik nije vidio prave simptome, iz toga je izveo krivi zaključak te, k tome, dao – pogrešni lijek.

Studije naših demografa i geografa pokazuju da pored četiri regionalna urbana centra, Hrvatska ima još 120 manjih urbanih središta, uglavnom lokalnog značaja.

Tijekom procesa pristupanja Hrvatske Europskoj uniji nametnulo se i pitanje uloge lokalne samouprave u apsorpciji sredstava iz EU fondova. Da bi bila uspješna u korištenju EU sredstava lokalna samouprava mora odrediti strateške prioritete na svojem području, imati kvalitetno pripremljene strateške planove, pripremiti konkretne projekte koji se uklapaju u strateške prioritete, zaposliti dobro educirane službenike ili platiti firme koje će te strateške dokumente i projekte pripremati i o njihovoj se realizaciji čitavo vrijeme brinuti te komunicirati s nadležnim hrvatskim i EU institucijama, a mora imati i vlastita financijska sredstva koja će uložiti i u pripremu i u realizaciju projekata. Većina naših lokalnih jedinica, uključujući i neke veće gradove nije to u stanju osigurati. Uz to, podaci pokazuju da ni županije nemaju dobar apsorpcijski kapacitet.

No, je li apsorpcija europskih sredstava jedina svrha lokalne samouprave? Čemu bi ona zapravo trebala služiti? Ona nije, kako su neki redikulozno početkom 1990-ih tvrdili, ostatak socijalističkog samoupravljanja, nego institucija autohtono razvijena u zemljama zapadne demokracije s jasnom političkom i upravljačkom komponentom. Izvorište suvremene lokalne samouprave je engleski *self-government*, demokratska lokalna institucija koja se razvijala paralelno s konceptom suverenosti parlamenta i dominacije zakonodavstva nad izvršnom vlašću praktično od početka 13. stoljeća. U moderno doba tu su instituciju prigrlili na germanskom području, u Skandinaviji, pa i u preostalim dijelovima Europe, a primjenjuju ju i neeuropske zemlje.

No, s vremenom se njezina glavna svrha mijenjala. Nakon početne demokratsko-političke i administrativne uloge, iza II. svjetskog rata lokalne jedinice preuzimaju organizaciju, financiranje, osiguravanje i pružanje širokog spektra socijalnih usluga. Od kraja 1970-ih kroz lokalnu se samoupravu nastoji promovirati i podupirati ekonomski razvoj, dok je u novije vrijeme prepoznata i njezina uloga u zaštiti i očuvanju prirodnog, zdravog okoliša. Lokalna samouprava je danas mnogostrana

kompleksna institucija s političkim, upravnim, socijalnim, ekonomsko-financijskim i ekološkim aspektima. Da bi mogle obaviti sve zadatke, lokalne jedinice moraju imati dovoljan ekonomsko-financijski, organizacijski i ljudski kapacitet.

Okosnica reforme: 120 lokalnih jedinica i 4 regije

Upravo je kapacitet temeljna bolest hrvatske lokalne samouprave. Ne toliko onaj fiskalno-financijski, nego temeljni ekonomski kapacitet. Taj je kod velike većine manjih i srednje velikih jedinica na iznimno niskoj razini, jer imaju slabu gospodarsku aktivnost, oslonjenu na tradicionalne djelatnosti, ponajprije poljoprivredu, što ih onemogućava da čak i uz neke značajne promjene poreznih propisa namiču dovoljne vlastite prihode. Ako nema prihoda, onda ne mogu biti oslonac razvoja, ali ni, ne nudeći radna mjesta, oslonac demografskog očuvanja. Zato je oko 80% hrvatskog prostora u depopulaciji: šanse školovanja, zapošljavanja i kvalitetnijeg života traže se u najvećim urbanim centrima, i to samo u ekonomski propulzivnim dijelovima zemlje.

Za orijentaciju na razvoj, barem u onom minimalnom smislu da ga sustav javne uprave ne otežava neproduktivnim iscrpljivanjem ionako slabih lokalnih potencijala, potrebno je formirati značajno veće jedinice nego su sadašnje, s osloncem na mrežu urbanih centara različite veličine i značenja. Gradovi su prave jezgre razvoja jer jedini raspolažu koncentriranim ljudskim, tehničko-infrastrukturnim, financijskim, kreativnim i drugim potencijalima. Studije naših demografa i geografa pokazuju da pored četiri regionalna urbana centra, Hrvatska ima još oko 120 manjih urbanih središta, od čega su neka mikroregionalnog a većina tek lokalnog značenja. Upravo ta urbana mreža treba biti osloncem novih osnovnih lokalnih jedinica, čime bi se njihov broj s 556 sveo na oko 120.

No, da bi se novi sustav mogao dugoročno sistemski stabilizirati potrebno je formirati prave autonomne regije sa značajnim razvojnim kapacitetom, planskom i koordinativnom ulogom te ovlastima kakve imaju regije u nizu vrlo razvijenih europskih zemalja, a koje sada kontrolira središnja država. Bez takvog rasterećenja središnje države uopće se ni ne može govoriti o decentralizaciji, a ni pokrenuti snažniji ekonomski razvoj.

Novim bi regijama trebalo prepustiti poslove regionalnog razvoja, regionalnog planiranja i izgradnje velikih regionalnih infrastrukturnih objekata, organiziranje, koordinaciju i financiranje velikih javnih službi (zdravstvo, obrazovanje, socijalna skrb, promet), osiguranje solidarnosti na regionalnoj razini, pomoć slabijim jedinicama, upravljanje kriznim situacijama, upravljanje javnim dobrima (šume, vode) i slične. Uz prikladne inovacije u sustavu financiranja takve bi regije bile u stanju prikupiti

Da bi se novi sustav dugoročno stabilizirao potrebno je formirati autonomne regije.

veće vlastite prihode i izgraditi puno ozbiljniji kapacitet apsorpcije sredstava iz EU fondova. Teritorijalno gledajući, trebalo bi oformiti četiri regije, Sjevernu i središnju Hrvatsku, Slavoniju i Baranju, Dalmaciju te Primorje i Istru. Uz njih bi se formiralo i posebno zagrebačko metropolitansko područje, također sa statusom (pete) regije.

Odustajanje od rascjepkane strukture prekobrojnih općina, gradova i županija omogućit će bržu, bolju i učinkovitiju koordinaciju javnih službi na lokalnoj razini.

Kod oblikovanja regija valja voditi računa o specifičnosti pojedinih manjih područja s vlastitim identitetom unutar regija, kao što su Dubrovačko područje, Zapadna Slavonija, Međimurje, Istra i Zadarsko područje, koje bi trebalo oblikovati kao suvremene europske mikroregije – sa statusom donekle sličnim sadašnjim županijama. Svaka pojedina od njih ne bi trebala imati jednake ovlasti. Oblikovanjem mikroregija dobio bi se asimetrični regionalni model, koji bi uravnotežio sve stvarno postojeće interese i ambicije na državnom području sa zahtjevom uravnoteženog modernog razvoja zemlje kao cjeline.

Premda ni u jednom od tih primjera naših mikroregija nema temelja za autonomiju koji se uzimaju u obzir u suvremenoj Europi, ipak bi ih valjalo uvesti radi nekih hrvatskih geografskih, kulturoloških, identitetskih i drugih specifičnosti. U njima nema osobite različitosti u odnosu na ostatak „njihove“ regije u smislu drugačije nacionalne, vjerske ili jezične strukture. Europski primjeri se povode upravo za nacionalnim i jezičnim specifičnostima (Bolzano, Italija), velikom prostornom udaljenošću od matične zemlje i blizinom drugoj zemlji (Ålandsko otočje, Finska), dubokim povijesnim razlikama (Farsko otočje, Danska), ili kombinacijom svih tih razloga.

Brže, bolje i učinkovitije

Pritom ostaje pitanje sadašnjih županija i njihovog uklapanja u nove regije. Budući da su neke županije skrojene nelogično, u oblikovanju regija i mikroregija ne bi se trebalo slijepo držati sadašnjih granica. Županije treba zadržati dok nove lokalne i regionalne jedinice ne profunkcioniraju, uz precizne planove prijelaza poslova i zaposlenih na nove jedinice.

Paralelnom promjenom raspodjele javnih poslova i teritorijalne organizacije, uz nužne prilagodbe sustava javnog financiranja, osigurao bi se prijelaz s modela centraliziranog monocentričnog razvoja, u kojem se razvoj koncentrira u glavnom gradu, na model decentraliziranog policentričnog razvoja. Odustajanje od rascjepkane strukture prekobrojnih općina, gradova i županija i uvođenje mreže značajno manjeg broja regija i temeljnih lokalnih jedinica dovelo bi i do niza drugih pozitivnih promjena.

Manji broj jedinica omogućit će bržu, bolju i učinkovitiju koordinaciju mnogih javnih službi na lokalnoj razini, jer će smanjiti broj aktera uključenih u odlučivanje i provedbu, povećat će urednost, zakonitost i kvalitetu obavljanja osnovnih administrativnih i upravljačkih funkcija, osigurati bolji ljudski kapacitet, olakšati selekciju dobrih lokalnih političkih i upravnih vođa, omogućiti normalno funkcioniranje nadzornih mehanizama nad lokalnom samoupravom koji su sada preopterećeni zbog enormno velikog broja subjekata koje treba nadzirati, reducirati mogućnosti za korupciju te olakšati stvaranje efikasnog sustava javnog integriteta.

Za početak prave reforme potrebno je najprije utvrditi njezine temeljne komponente, odnosno glavne elemente poželjnog novog sustava lokalne i regionalne samouprave. Postavlja se još jedno praktično važno pitanje: što se može i mora napraviti u jednom saborskom mandatu, da bi se reforma lokalne i regionalne samouprave konačno pokrenula? Sasvim je jasno da se reforma ne može provesti u jednom koraku, nego se mora razdijeliti u više faza, čije odvijanje traži ukupno 6-8 godina. No, prva faza može se provesti već u roku od dvije godine, ili čak i nešto kraćem.

Poželjnu sliku novog stanja i glavni elaborat reforme može se uz dobru stručnu potporu relativno brzo pripremiti, u godinu dana, s tim da se razrada određenih komponenti (npr. točan broj i granice osnovnih lokalnih jedinica) može odložiti i protegnuti i na dvije, a možda i tri godine. Za uvođenje regija kao jednu od glavnih reformskih komponenti potrebno je promijeniti Ustav, što se može bilo odlučivanjem bilo u Saboru, bilo referendumom. Taj dio se uz postojanje političke volje može pripremiti i provesti za godinu ili godinu i pol. Nešto slično vrijedi i za uvođenje obavezne suradnje malih jedinica s gradovima kojima gravitiraju: nju valja tempirati od narednih lokalnih izbora u svibnju 2017., dok se u drugoj fazi treba provesti punu transformaciju tih malih jedinica u oblike mjesne samouprave unutar novih osnovnih lokalnih jedinica, bez profesionalaca koje sada manje-više bespotrebno i neproduktivno plaćaju. U svakom slučaju, s ta dva snažna poteza postavila bi se dva glavna stupa novog sustava lokalne i regionalne samouprave.

Hoće li do reforme lokalne samouprave doći ovisi o politici i ne može se sa sigurnošću predvidjeti. Ono što je sasvim sigurno jest da teritorijalne promjene ne mogu biti smisao same sebi, nego mogu i moraju služiti ostvarenju ozbiljnih društvenih ciljeva, decentralizaciji i policentričnom ekonomskom i socijalnom razvoju zemlje, uz bitno podizanje kvalitete javnih usluga na čitavom državnom području.

Izgubljene godine ugrozile budućnost

Dugotrajna primjena promašenog ekonomskog modela sve očitijom čini njegovu neodrživost. Ne počnemo li se sami mijenjati, na to će nas, ne prvi put, prisiliti drugi

Piše: Josip Budimir¹

Zašto je u Hrvatskoj sve manje radnika i poduzetnika, a sve više pasivnih članova zajednice? Zašto smo nekonkurentni? Zašto zaostajemo za tranzicijskim državama srednje i istočne Europe, a posljednjih godina i za tzv. starom Europom? Zašto zadnjih dvadeset godina više trošimo nego što stvaramo? Na osobnoj i državnoj razini? Zašto moramo privatizacijskim prihodima krpiti deficite nastalog prekomjernom krajnjom potrošnjom?

Puno je odgovora kojima se često pokušava objasniti uzroke takvog stanja. Najčešći su: zbog visokog poreznog opterećenja, zbog niske razine pravne sigurnosti, zbog visokog stupnja korupcije, zbog neefikasnosti državne uprave i javnih službi, zbog nepoticajnog poslovnog okruženja, zbog blokiranja investicija i slično. Svaki od navedenih razloga može biti prihvaćen kao jedan od uzroka naših gospodarskih nevolja. Međutim, upitamo li se zašto egzistiraju ti uzroci (visoki porezi, pravna nesigurnost, korupcija itd.) lako ćemo utvrditi da su i oni samo posljedice puno dubljeg problema. Istočnog grijeha hrvatskog društva, koji je izvorni uzrok svih ovih društvenih i ekonomskih anomalija.

On leži u vrijednosnom sustavu naslijeđenom iz socijalizma, koji predano njegujemo i danas. To je vrijednosni sustav koji u fokus stavlja raspodjelu društvenog bogatstva, a ne njegovo stvaranje. Borbu za što bolju poziciju u podjeli postojećeg, a ne osiguranje uvjeta za stvaranje novog.

Kako se naslijeđeni vrijednosni sustav manifestira u hrvatskoj ekonomiji i općenito u društvenim odnosima? Nepristajanjem na promjene koje nas izlažu zakonima tržišta. lako smo deklarativno za tržišnu ekonomiju kolektivnim akcijama i individualnim

¹ Autor je član Uprave za korporativno upravljanje u Francku i ekonomski strateg HSLS-a

poduhvatima sve ćemo učiniti da izbjegnemo izlaganje konkurenciji. Kad to nije moguće onda se sve čini da se te promjene što je moguće više odgode.

Zahvaljujući prevladavajućem antitržišnom raspoloženju u društvu Hrvatska ima najveći udio javnog sektora u BDP-u od svih tranzicijskih zemalja. Loše iskustvo s pretvorbom društvenog vlasništva nesumnjivo je snažan razlog protivljenju procesu privatizacije. Međutim, kod samih aktera koji bi trebali biti obuhvaćeni procesom privatizacije daleko značajniji izvor otpora počiva u strahu od povećane nesigurnosti koju donosi izlaganje zakonu tržišta.

Neslavni proces pretvorbe iz devedesetih godina prošlog stoljeća naslijedile su jednako suspektne privatizacijske epizode. Praćene optužbama o postojanju kriminalnog naličja tih privatizacija nepravedno su u drugom planu ostala njihova dva značajnija obilježja. Kreiranje privatnih monopola i krpanje proračunskih rupa sredstvima dobivenim privatizacijom.

Dok je transformacija državnog u privatni monopol popraćena negativnom reakcijom javnosti, plaćanje troškova prouzročenih prekomjernom finalnom javnom potrošnjom javnost je prihvatila prilično benevolentno. Izuzmemo li pokoju jadikovku o „prodaji obiteljskog srebra“, možemo zaključiti da je cijelo vrijeme postojao nepisani društveni dogovor o prihvaćanju konformističkog stila vođenja javnih financija. Ono što u mikroekonomiji zovemo erozijom realne supstance na makro razini nam se manifestira kroz pretakanje kapitalnih dobara u tekuću proračunsku potrošnju.

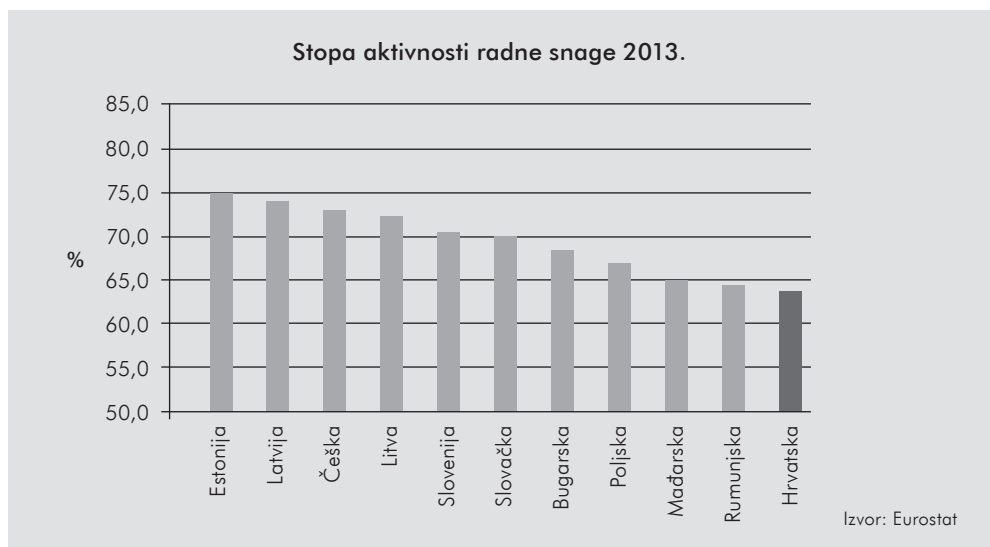
Dugotrajna primjena tog promašenog ekonomskog modela iz godine u godinu sve očitijom čini njegovu neodrživost. Makroekonomske neravnoteže se produbljuju, kao i zaostajanje za EU 10, tranzicijskim zemljama srednje i istočne Europe. Dugogodišnji dvostruki deficit (proračunski i vanjskotrgovinski) naplavili su cca 300 milijardi kuna javnog i 46 milijardi € vanjskog duga.

Hrvatska je uz Slovačku i Sloveniju među najproduktivnijim zemljama u srednjoj i istočnoj Europi.

Međutim, po realnom BDP-u per capita Hrvatska je na začelju EU-e. Lošije su samo Bugarska i Rumunjska. Razlog ove anomalije leži u tome što u Hrvatskoj radi vrlo mali broj ljudi u odnosu na ukupnu kao i u odnosu na radno sposobnu populaciju.

Razmjerno mali broj radno angažiranih ni uz relativno višu produktivnost ne može generirati dovoljno velik BDP koji bi kompenzirao hendikep visoke radne apstinencije u društvu. Da je tome tako najbolje svjedoče podaci o stopi aktivnosti radne snage i zaposlenosti. U EU samo Italija ima nižu stopu aktivnosti radne snage (zaposleni + nezaposleni kroz ukupno radno sposobni) u dobi između 15 i 64 godine od Hrvatske.

Umjesto proizvođača štitimo nedjelotvorne državne institucije

Zbog izloženosti međunarodnoj konkurenciji gospodarski subjekti ne mogu preživjeti ukoliko zaostaju u efikasnosti za konkurentima. Imaju li države problem s konkurencijom? Mogu li one opstati ako su nekonkurentne? Ako je suditi po javnom sektoru u Hrvatskoj mogli bismo zaključiti da državne institucije bez većih problema podnose svoju nekonkurentnost. To upućuje na zaključak da nacionalne granice od konkurencije ne štite proizvođače, ali štite državne institucije i državne monopoliste.

Da paradoks bude veći elaborirana korelacija između kvalitete institucija i veličine gospodarstva nepogrešivo ukazuje da ceh nekonkurentnosti državnih institucija plaća privatni sektor. Niskom profitabilnošću i brojnim stečajevima. Zašto je tako?

Najlogičniji odgovor bio bi da država ima monopol na određivanje visine poreza i ostalih nameta pa tu svoju poziciju zlorabi da trošak svoje neefikasnosti prebaci na leđa poreznih obveznika. Ali koji je motiv građana da toleriraju takvu praksu? Zašto kao potrošači kažnjavaju nekonkurentne proizvođače, a kao glasači toleriraju postupke političkih elita koje su odgovorne za nekonkurentnost javnog sektora? Je li moguće je da ne žele kvalitetnije i pristupačnije usluge javnih servisa?

Iako se kao odgovor na ta pitanja nameće zaključak kako građani nisu navikli na bolje pa prihvaćaju postojeće te kako je za osvješćivanje o postojanju tog problema potreban puno duži vremenski period, teško da je on ispravan. Kad bi to bilo tako onda bi javni sektori i u drugim tranzicijskim zemljama bili podjednako neefikasni. A nisu.

Dublji i moćniji uzrok očuvanja monopola na neefikasnost javnog sektora u Hrvatskoj leži u odnosu snaga između, nazovimo ih tako, proračunske i tržišne Hrvatske. Proračunska Hrvatska je brojnija, bolje organizirana, bolje raspoređena u institucijama i agresivnije djeluje u javnom prostoru.

Rezultati te dominacije su impresivni. Pobrojat ćemo ih i kratko elaborirati.

Fiskalna neravnoteža

Od osnutka države uz financiranje proračunskog deficita, uzimanjem novih kredita refinanciramo i dospjele kreditne obveze. Od 2009. fiskalni deficit usidrio se na prosječnoj razini od cca 6% BDP-a. Taj proračunski manjak svake godine uveća javni dug za 18 milijardi kuna.

Do konca 2015. godine javni dug akumulirat će cca 300 milijardi kuna proračunskih deficita i dosegnuti gotovo 90 % BDP-a. Za kamate izdvajamo 3,5% BDP-a, gotovo jednako kao i za kapitalne izdatke. U odnosu na nama usporedive zemlje iz skupine EU10, za kamate izdvajamo 60% više. Kako su one stabilizirale svoj javni dug, a naš i dalje raste taj odnos će se u narednim godinama sve više pogoršavati.

Situacija je još dramatičnija imamo li u vidu da se taj proračunski manjak ostvaruje pri poreznom opterećenju koje znatno nadmašuje fiskalni kapacitet zemlje. Dok je prosjek prihoda opće države kod EU10 država 39% u Hrvatskoj je 42% BDP-a. Zbog većeg proračunskog deficita na rashodnoj strani je razlika još veća i iznosi 5 postotnih poena. Rashodi opće države EU10 iznose 42%, a u Hrvatskoj 47% BDP-a.

Sustav javnih financija kreirali smo kao igru na sreću u kojoj je fond dobitaka u svakom kolu veći od ukupnih uplata. Za manjak novca se svaki put iznova zadužujemo. Previše je u toj igri tranzicijskih, ratnih, izbornih i ostalih dobitnika, a da na koncu svi mi ne bismo bili gubitnici.

Porezna presija

U proteklih 20 godina porezno opterećenje u Hrvatskoj poraslo je gotovo za četvrtinu. Udio poreznih prihoda u BDP-u 1993. iznosio je 26,8%, a 20 godina kasnije dosegao je 33,1%.

Među EU10 zemljama samo Slovenija ima više prihode opće države od Hrvatske. Tako visok plasman ne proizlazi iz ekonomske snage zemlje, nego iz prevelikog poreznog opterećenja. Izravni porezi su na razini prosjeka EU10 i u 2013. godini iznosili su 6,3% BDP-a. Međutim, indirektni porezi u Hrvatskoj iznose 18,8% BDP-a, što je znatno više od EU10 prosjeka koji iznosi 13,3%.

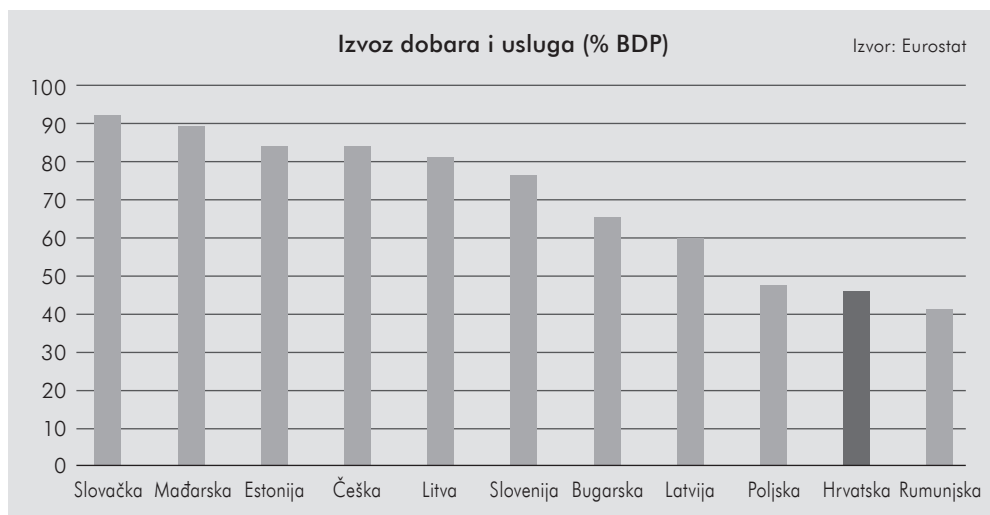
Učestali pokušaji da se iscijedi još koja kap poreza iz skromne porezne baze rezultirali su drugim velikim problemom hrvatskog poreznog sustava. To je nestabilnost i nepredvidivost. Koliki su razmjeri njegove nestabilnosti najbolje svjedoči činjenica da je u porezni sustav u posljednjih četiri godine intervenirano više od 40 puta.

Stalne intervencije u porezni sustav i njihova nepredvidivost svrstale su nas na 142. mjesto od 144 anketirane zemlje prema utjecaju poreznog sustava na investiranje, rad i zapošljavanje u Globalnom izvješću o konkurentnosti „World Economic Forum 2014. – 2015.“.

Treći hendikep našeg poreznog sustava je njegova složenost koja povećava troškove ubiranja poreza, otežava kontrolu izmirenja poreznih obveza i za posljedicu ima velike iznose nenaplaćenih poreznih obveza.

Nedovoljna konkurentnost

Uz nisku zaposlenost, drugi od dvaju 'izvornih' problema je taj što su i oni koji rade i stvaraju nove vrijednosti previše ovisni o nacionalnome tržištu. Premalo

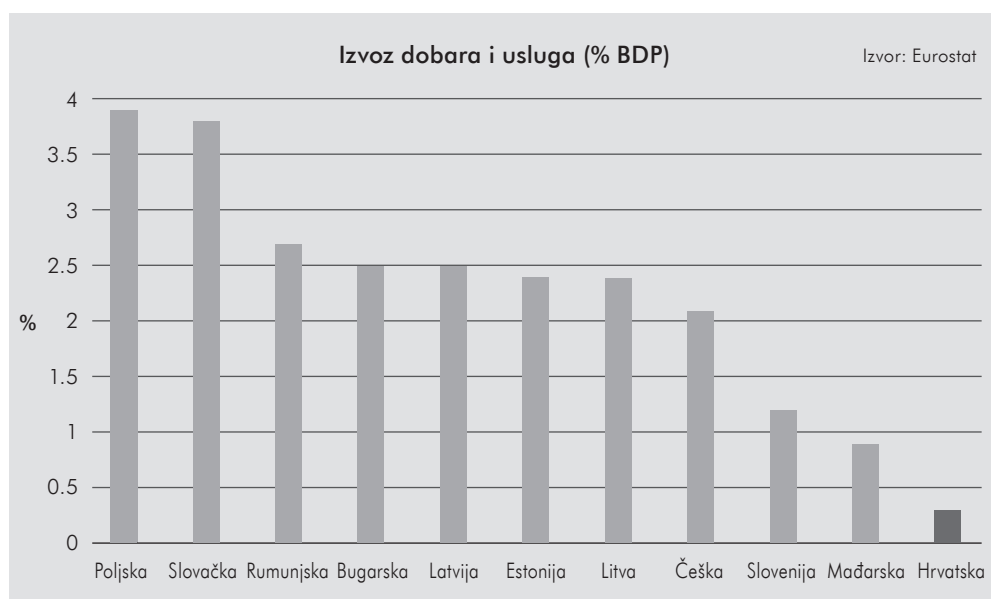
zaposlenosti generira proizvodnja za izvoz. Udio izvoza roba i usluga u BDP-u Hrvatske u 2014. godini iznosio je slabih 45,7%. Usporedba s EU10 otkriva razmjere ovog strukturnog problema.

Kad bismo promatrali samo izvoz roba usporedba bi za Hrvatsku bila još nepovoljnija, jer ima iznadprosječnu participaciju prihoda od izvoza usluga u turizmu. Hrvatska je jedna od rijetkih država te veličine u kojoj su najveće kompanije pretežito orijentirane na domaće tržište. U prosjeku 20 najvećih poduzeća tek svaku dvadesetu kunu prihoda ostvare u izvozu.

Imamo li u vidu da je bruto inozemni dug Hrvatske krajem srpnja dosegnuo 49,2 milijardi eura, odnosno 113,8% procijenjenog BDP-a više je nego očito da postojeća niska razina izvoza problem visine inozemnog duga čini još kompleksnijim.

Zaostajanje u razvoju

U proteklih deset godina BDP Hrvatske rastao je po prosječnoj stopi od 0,3%. Naravno, da je višegodišnja ekonomska kriza obilježila taj desetogodišnji period.

Krizu su osjetile i ostale države iz skupine EU10, ali njihove prosječne stope rasta su višestruko veće od naše. Mađarska, kao najlošija, zabilježila je tri puta više prosječnu stopu rasta, a najuspješnija Poljska trinaest puta više.

Zaostajanje u odnosu na ostale tranzicijske zemlje povećalo se lošom reakcijom kreatora makroekonomske politike na izbijanje recesije. Zahvaljujući tome ona se u

Hrvatskoj zadržala najduže. Izgubljenih šest kriznih godina dovelo nas je u poziciju da, osim EU10, zaostajemo i za prosjekom cijele EU.

Skromne stope rasta BDP-a koje ostvarujemo u posljednja tri kvartala, koriste se kao argumenti kojima se pokušava dokazati da je oporavak moguć i bez provedbe strukturnih reformi. To što su one ostvarene, prije svega zahvaljujući povoljnijim kretanjima u okruženju te što je gospodarska aktivnost u baznom periodu na apsolutno niskoj razini uspješno se zaboravlja.

Budući da su nam predviđanja budućih stopa rasta BDP-a zbog strukturnih problema i kumuliranih dugogodišnjih deficita koji su javni dug i otplate kamata doveli do nepodnošljivih razina više nego skromna, nemamo se pravo nadati ni da ćemo u bližoj budućnosti smanjiti taj jaz.

Slaba investicijska aktivnost

Zbog nesređenih javnih financija, koje obilježava najviši proračunski deficit i najviši javni dug u jugoistočnoj Europi, kao i najniže stopu rasta BDP-a prisiljeni smo plaćati najviše kamatne stope. Takva situacija negativno utječe na povjerenje stranih investitora i guši oporavak investicijskih aktivnosti.

U nedavno objavljenoj analizi hrvatskog gospodarstva od 2011. do 2014. koju je napravila tvrtka Mazars Cinotti na uzorku 10.776 domaćih poduzeća te 8916 iz EU-a iznesen je podatak da je u Hrvatskoj stopa povrata na investirani kapital svega 9%. To je nedovoljno da bi bilo privlačno europskim ulagačima, jer prosječna stopa povrata u EU iznosi 13%. Malo tko će investirati u zemlji u kojoj su stope povrata znatno niže od prosječnih.

Imamo li u vidu da je kapital u Hrvatskoj skuplji nego u EU, nije teško zaključiti kako investiranje kod nas i nije osobito atraktivna poslovna aktivnost. Statistika kako domaćih, tako i inozemnih ulaganja nedvojbeno potvrđuje ovaj zaključak.

Prereguliranost

Izuzetno rigidan regulatorni okvir državnu administraciju i cjelokupni javni sektor legitimira kao najveću prepreku razvoju poduzetništva. Prema Indeksu ekonomskih sloboda Hrvatska je rangirana na 81. mjestu i treća je ekonomski najneslobodnija država.

Unutar Indeksa ekonomskih sloboda najgori rezultat bilježimo u segmentu Indeksa slobode rada gdje zauzimamo 162. mjesto. Visoka korelacija tog indeksa i stope nezaposlenosti potvrđuje se i u slučaju Hrvatske. Što niža razina Indeksa slobode rada, to viša stopa nezaposlenosti.

Hrvatska jednako prolazi i na testu prema OECD-ovu pokazatelju regulacije tržišta. Lošije smo rangirani od svih EU10 zemalja s vrijednošću indikatora regulacije tržišta 2,1. Među EU10 najnepovoljniji indikator ima Slovenija 1,7 dok najpovoljniji indikator 1,29 imaju Estonija i Slovačka.

Prevelika regulacija, u najvećoj mjeri, snosi odgovornost i za porazno stanje kad su u pitanju stope ulaska na tržište i izlaska s tržišta. Prošlogodišnje istraživanje Svjetske banke i Ekonomskog instituta Zagreb otkrilo nam je da je od ukupnog broja poduzeća u razdoblju od 2008. do 2012. svega 5.5% bilo novoosnovanih. Prosjek zemalja regije bio je 13,2%, a baltičkih zemalja 15%. Jednaka relacija je i prema pokazatelju izlaska s tržišta.

Nekvalitetna javna uprava

Rashodi za plaće u javnom sektoru u Hrvatskoj iznose 12% i za više od četvrtinu su veći od prosjeka država EU10. Znatan doprinos tako visokim izdvajanjima daju visoki troškovi javne uprave. Iako bi bilo logično očekivati da toliko ulaganje u sustav javne uprave daje i visoku kvalitetu usluga, nije tako.

Po većini indikatora kojima se mjeri kvaliteta javne uprave Hrvatska je ispod EU prosjeka (učinkovitost vlasti, internetska komunikacija sa SME, korištenje e usluga, efikasnost trošenja javnih sredstava i nelegalna plaćanja i podmićivanje).

Sustav javne uprave u Hrvatskoj je suviše složen i ne osigurava učinkovite procedure, javna uprava djeluje kao prepreka pokretanju poslovanja. Zanimljivo je da se potreba građana da od države dobiju usluge visoke kvalitete, a gospodarstvo brze odluke i pravnu sigurnost.

Zapošljavanje, vrednovanje, nagrađivanje i upravljanje karijerom je nestandardizirano. Za pretpostaviti je da se u tome krije dio uzroka loše percepcije profesionalnosti javne uprave. Prema Globalnom korupcijskom barometru, 64% ispitanika smatra javne dužnosnike i službenike, tj. javnu upravu, visoko korumpiranim sektorom.

Neefikasna državna poduzeća

Institut za javne financije radio je komparaciju s EU koja je pokazala da je udio zaposlenih u državnim poduzećima u ukupno zaposlenima gotovo 13% i dva puta je veći nego u EU. Za upotpunjavanje slike o stanju u 1240 poduzeća u potpunom ili većinskom vlasništvu države dobro će poslužiti podaci koje je u svojoj studiji iz ožujka ove godine prezentirala kolegica Maruška Vizek. Ta poduzeća upravljaju s 29% imovine svih poduzeća, zapošljavaju 17% ukupno zaposlenih u poduzećima i ostvaruju 13% ukupnih prihoda domaćih poduzeća.

Iako je proizvodnost u državnim poduzećima niža za trećinu, prosječne plaće su više za gotovo 40% od onih u privatnim poduzećima. Prinos na imovinu im je tri

puta manji nego kod privatnih poduzeća, ali im je udio rashoda za zaposlene u ukupnim rashodima za 50% veći nego kod poduzeća u privatnom vlasništvu.

Navedeni podaci nemaju nikakve veze s ekonomskom, ali imaju sa socijalnom logikom. Korist od javnih dobara danih poduzećima u državnom vlasništvu na upravljanje imaju oni sretnici koji su se uspjeli zaposliti u njima. Ostalima je pripala časna obveza plaćanja prikrivenog poreza kako bi se taj sektor opstao unatoč svojoj neefikasnosti.

Neodrživ mirovinski sustav

Ne tako davne 1991. godine jednog umirovljenika financirala su 3 osiguranika. Danas je taj omjer sveden na 1,14 osiguranika na jednog umirovljenika. Možemo se pohvaliti da smo po tom pokazatelju daleko ispred EU prosjeka. Nastavi li se postojeći trend EU bi taj omjer dostigla tek oko 2060. godine.

Da bismo imali omjer s početka devedesetih godina Hrvatska bi trebala imati 3,1 milijun zaposlenih. Koliko je taj zahtjev daleko od mogućnosti najbolje svjedoči činjenica da u Hrvatskoj nikad nije bilo više od 2 milijuna osiguranika.

Kao rezultat urušavanja mirovinskog sustava kontinuirano pada udio prosječne mirovine u prosječnoj plaći. Sa 47% koliko je iznosio u 1997. godini na današnjih 39%. Prema posljednjim projekcijama Europske komisije taj omjer će u 2030. godini iznositi 36%. Značajnu ulogu u u narušavanju tog odnosa odigrala je činjenica da svega 13% korisnika mirovina ima puni radni staž, a 35% korisnici su prijevremene starosne mirovine.

Neracionalan zdravstveni sustav

Hrvatska za zdravstvo izdvaja 9,2% BDP-a. To je znatno više, ne samo od nama usporedivih država EU10 koje u prosjeku za zdravstvo troše 4,8% BDP-a, nego i od starih članica EU čiji su rashodi 7,5% BDP-a.

Unatoč visokoj stopi doprinosa za zdravstveno osiguranje od 15%, troškove zdravstvenog sustava nije moguće pokriti, a svake godine generira još neutvrđeni iznos gubitka. Ako je suditi po učestalim kvazi sanacijama zdravstva, sustav generira oko 1,5 milijardi kuna gubitaka godišnje.

HZZO vjerojatno je jedina osiguravajuća institucija koja je, umjesto brige o pravima svojih klijenata koji plaćaju police osiguranja, posvećena upravljanju zdravstvenim ustanovama.

Država kao vlasnik zdravstvenih ustanova ne radi na povećanju njihove efikasnosti, nego novcem osiguranika i poreznih obveznika financira dubioze nastale lošim upravljanjem. Taj neprirodan odnos proizveo je prevelik broj zdravstvenih ustanova s preklapajućim uslugama, nemotiviranim zaposlenicima i lošim menadžmentom.

Nema prostora za odgađanje

Nužnost uvjeravanja u potrebu radikalnih reformi u državi koja je preopterećena javnim dugom, koja ne uspijeva javnu potrošnju prilagoditi mogućnostima, koja je zaostaje u razvoju, koja guši poduzetništvo, koja ima neefikasan javni sektor i neodrživ mirovinski sustav, govori o nespemnosti na suočavanje s istinom.

Stvaranje iluzije da je moguće postupnim promjenama i umjerenim reformskim aktivnostima postići promjene dostatne za ispravljanje dubokih makroekonomskih neravnoteža izuzetno je opasno. Hrvatsko društvo većinski je protureformske orijentacije. Plašenje tzv. bolnim rezovima dodatno učvršćuje protureformsko raspoloženje u društvu.

Iako tržišna Hrvatska godinama gubi bitke u nastojanju da afirmira ozbiljnu proreformsku politiku, to ne znači da će proračunska Hrvatska uspjeti u njihovoj blokadi. Nakon snimke stanja makroekonomskih neravnoteža za očekivati je intervenciju Europske komisije. Uvođenje procedure prekomjernih makroekonomskih neravnoteža kompenzirat će hendikep naše nespemnosti na provedbu strukturnih reformi. Neće nam to biti prvi put da manjak reformskog kapaciteta kompenziramo vanjskim intervencijama.

Nakon godina odgađanja neizbježnog u narednoj godini mogli bismo dočekati započinjanje procesa fiskalne konsolidacije, provedbe strukturnih reformi i deregulacije. Stupanj njihove radikalnosti, umjesto nas odredit će naši kreditori.

Gdje je mjesto Hrvatske u Europi?

Uspješne države vješto povezuju svoj identitet s proizvodima i time postižu veću vrijednost na međunarodnom tržištu, poput njemačkih automobila, talijanske prehrambene industrije, francuske mode, švicarske čokolade ili satova. Nažalost, mnogi koji odlučuju u ovoj državi nisu shvatili da je pitanje nacionalnog identiteta sve više ekonomska kategorija, a ne nekakvo nacionalističko izživljavanje.

Piše: **prof.dr.sc. Božo Skoko**¹

Proteklog ljeta navršile su se dvije godine hrvatskog članstva u Europskoj uniji. Osvrnemo li se na proteklo razdoblje našeg života unutar te zajednice država i naroda, lako je zaključiti kako ni Europi nije išlo baš najbolje, a ni nama u novom okruženju. Zapravo, po rijetkim se stvarima dalo naslutiti kako smo postali dio jednog od najelitnijih saveza država na svijetu, a prosječan građanin nije na vlastitoj koži osjetio gotovo nikakve prednosti, ni benefite članstva. Što je razlog? Jesmo li ušli u tu zajednicu u neznatnom trenutku? Ili smo previše očekivali? Ili smo ušli nespremni u to birano društvo? Ili se pak uopće nismo potrudili iskoristiti prednosti koje nam je dalo članstvo u EU!? Odgovor sigurno nije jednoznačan, već se razlozi kriju pomalo na svim tim stranama. Međutim, ipak se čini da se sami nismo dovoljno trudili, budući da su i neke druge države učinile puno više u sličnim okolnostima.

¹ Autor je izvanredni profesor na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu

Od loših lidera do jalove diplomacije

Prvog dana srpnja 2013. dobili smo šansu ali i veliki kredit. Nismo iskoristili ni jedno, ni drugo. Mentalno se sporo mičemo s Balkana, nedovoljno koristimo političku moć i tržišne prilike koje smo dobili članstvom, a u Bruxellesu se ne usudimo pokazati što znamo i umijemo. Uglavnom plešemo kako drugi sviraju. Nismo se uspjeli nametnuti kao ozbiljan politički, ni gospodarski subjekt. Hrvatska diplomacija je nedovoljno učinkovita, lideri nedovoljno cijenjeni i poštovani za zajedničkim europskim stolom, imamo premalo hrabrih i sposobnih poduzetnika, a kao država u gospodarskom i demografskom smislu godinama propadamo.

Zahvaljujući nesposobnosti tzv. političkih elita da se uhvate u koštac s ozbiljnim stvarima i nametnu svoju viziju i ideje europskim kolegama, u samo dvije godine članstva u EU doveli su nas na periferiju europskih zbivanja, a po mnogobrojnim ekonomskim pokazateljima na začelju smo Europe. Tragikomičnost je tim veća što Hrvatska članstvom u EU nije došla u neko novo i nepoznato okruženje pa se još možda snalazi i privikava. Hrvatska se vratila doma, gdje stoljećima kulturološki pripada, gdje njezini državljani desetljećima žive i privređuju, u okruženje koje nas poznaje i koje nam je blisko. Uostalom to najbolje vidimo po novom valu iseljavanja i brzom integraciji mladih ljudi.

Jedino područje u kojem smo relativno uspješni jest turizam. A i po pitanju imidža smo svakako puno uznapredovali – od nepoznate zemlje opterećene kojekakvim stereotipima iz prošlosti i ratom do zemlje koju mnogi u svijetu prepoznaju kao privlačnu i atraktivnu turističku destinaciju. Međutim, to nije dovoljno jer osim asocijacija na more, lijepu obalu i otoke, Hrvatska je u drugim aspektima još prilično nepoznata čak i u našem europskom okruženju. Nažalost, nismo iskoristili povijesnu priliku prilikom ulaska u EU da se na kvalitetan način predstavimo svojim europskim susjedima, odnosno da nauče još ponešto o nama.

Nacionalni identitet kao ekonomska kategorija

Kad je u pitanju nacionalni identitet tu su problemi puno veći jer ni nakon 25 godina samostalnosti još nismo sasvim sigurni tko smo, što imamo i na što smo ponosni, koje su naše vrednote, nacionalni interesi i čemu stremimo. Zapravo i u EU smo ušli prilično nesređeni po pitanju konsenzusa oko nacionalnog identiteta. Nacionalni ponos nam je na niskim granama, premalo poznajemo vlastitu prošlost i vrijednosti i nedovoljno poštujemo to što imamo. Mnogi su govorili kako ćemo ulaskom u EU izgubiti nacionalni identitet. To je apsurdno, jer identitet mi sami definiramo, živimo i promičemo, a nitko nam ga ne nameće, niti oduzima mimo naše volje. Države s jakim identitetom samo su dodatno iskoristile tu europsku pozornicu da promoviraju svoje vrednote, proizvode, ponudu... Uspješne države vješto povezuju svoj identitet s proizvodima i time postižu veću vrijednost na međunarodnom tržištu, poput njemačkih automobila, talijanske prehrambene industrije, francuske mode,

švicarske čokolade ili satova. Nažalost, mnogi koji odlučuju u ovoj državi nisu shvatili da je pitanje nacionalnog identiteta sve više ekonomska kategorija, a ne nekakvo nacionalističko izživljavanje.

Kad je u pitanju naša komunikacija sa svijetom, maknemo li se od turističke promocije koja je donekle učinkovita, nažalost nailazimo na početničke pogreške. Primjerice, iako u hrvatskoj diplomaciji ima sjajnih i iznimno

uspješnih diplomata, nažalost moramo priznati da nam je vanjska politika posljednjih godina stvarno slaba točka. Drugi se s nama olako poigravaju, nameću nam svoje interese, ocrnjuju nas u svijetu... A mi sporo reagiramo, često pogrešno, nemamo jasne strategije, uglavnom smo reaktivni umjesto proaktivni, a javna diplomacija, koja je postala standard djelovanja većine razvijenih država kod nas je još u povojima. U odnosu prema susjedima stalno smo u defanzivi. Biti članica Europske unije je dodatna vrijednost u međunarodnim odnosima, posebno u regiji. Međutim, mi tu činjenicu uopće nismo kvalitetno iskoristili. Propustili smo povijesnu šansu da se u EU pozicioniramo barem na mjesto koje danas zauzimaju nekada puno zaostalijske države.

Maknemo li se od turističke promocije koja je donekle učinkovita, nažalost nailazimo na prosječnost ali i početničke pogreške.

Inovativna i kreativna Hrvatska

Nasuprot, takvoj Hrvatskoj koja se trenutačno nalazi uglavnom na marginama europskih zbivanja i unatoč nesposobnim političkim elitama i teškim uvjetima za život i poslovanje, u domovini stasaju mnogobrojni pojedinci, organizacije, grupe pa i korporacije koje bez problema igraju u prvoj globalnoj ligi, bez obzira je li riječ o poduzetništvu, kreativnim industrijama, sportu, kulturi... Međutim, oni još nisu postali pravilo već nažalost iznimka, te nikako da dođu do izražaja, iako nam njihovi pojedinačni i sporadični uspjesi mogu u inozemstvu priskrbiti sasvim drugačiju sliku Hrvatske.

Ne možemo se oteti dojmu da nema dovoljno mjesta ni u javnosti, ni u društvu, ni u medijima za sva ona postignuća, uspjehe i pojedince (izuzev sporta) koji nas svojim djelima svrstavaju uz rame najnaprednijih država svijeta. A takvih je područja djelovanja i predvodnika u njima uistinu puno. Međutim, ta inovativna, kreativna, izvrsna i napredna Hrvatska, najčešće pada u drugi plan pred onim dnevno-političkim prepucavanjima i podmetanjima, uhićenjima i crnim statistikama, padom povjerenja i BDP-a, koji zaokupljaju medijski i javni prostor. Istina je da značajan dio hrvatskih građana teško živi i da je to posljedica globalne krize, ali i vlastitih nesnalaženja, lošeg upravljanja pa i godina otimanja državne imovine te da su ljudi usmjereni na vlastite probleme i očekivanja. S druge strane, zahvaljujući svakodnevnom gomilanju pesimističnih vijesti, među ljude su se uvukli neizvjesnost

i strah za vlastitu budućnost, jer ne vidimo jasnu viziju, ne samo hrvatske, već i europske budućnosti, a ni na svjetskoj razini u protekloj godini nismo baš svjedočili napretku i razvoju. Međutim, sve to nas ne bi smjelo omesti da vidimo širu sliku i objektivnije sagledamo hrvatske potencijale i mogućnosti u dugoročnijem razdoblju.

Skrivene dodatne vrijednosti

A kako bismo vidjeli realnu sliku, nekada je potrebno izdići se iznad dnevnih tema i problema ili naprosto otputovati u neku drugu zemlju, kako bismo objektivnije sagledali vlastite i tuđe probleme, odnosno usporedili kvalitetu življenja u tuđini i vlastitoj domovini. Pritom, nije mudro uspoređivati se s istočnim susjedima koji desetljećima zaostaju za Hrvatskom, već uzore tražiti na Zapadu. A onda se često iznenadimo kad nam netko kaže da smo u nečemu bolji, nego primjerice stare članice Europske unije ili moćne Sjedinjene Američke Države. Tako se moj prijatelj Joe, koji se devedesetih priženio u Hrvatsku, doselivši iz rodne američke Philadelphije, još ne može načuditi kako je Zagreb siguran i čist grad, kako su ljudi ljubazni i kako se u Hrvatskoj kvalitetno jede. Ostao je iznenađen kad je shvatio da najveći broj naše djece studira potpuno besplatno na hrvatskim sveučilištima, da zagrebački umirovljenici imaju tako dobru socijalnu skrb i mnogobrojne benefite, a kad je završio u bolnici liječenje uopće nije morao platiti. Jednostavno nije mogao vjerovati da možemo imati takvu medicinsku skrb za tek dvadesetak kuna participacije, dok je američki predsjednik Obama mukotrpno pokušavao Amerikancima osigurati tek dio prava koje imaju hrvatski pacijenti. Često se zna našaliti da mu na takvom životnom standardu zavide mnogi prijatelji u SAD-u i da ni bogatije države od Hrvatske teško mogu financirati takve usluge. Dodatnom vrijednošću života u Hrvatskoj smatra blizinu vodećih europskih metropola, te more i planine nadomak ruke. Mi koji stalno živimo u Hrvatskoj, opterećeni svakodnevnim brigama, mnogobrojne prednosti koje imamo uzimamo zdravo za gotovo i ne doživljavamo ih na taj način. Zato se i mnogi naši ljudi iz dijaspore pitaju – jesu li se pesimizam, destrukcija, nepovjerenje i srozavanje vrijednosti uvukli među naše ljude da su nam zasjenili horizonte i pokušavaju li zarobiti hrvatsku kreativnost, optimizam pa i prkos, koje smo pokazivali i kad je bilo najteže. Ili su nam loši političari ubili bilo kakvu nadu i viziju!? Uvjeran sam da još itekako imamo optimizma, snage i upornosti, iako mnoge od nas društveno okruženje demoralizira i prisiljava na uzmak.

Uostalom da nema mjesta malodušju svjedoči činjenica kako svakodnevno susrećemo inovativne, poštene, radišne i odgovorne ljude, koji i u okolnostima s kojima nismo i ne možemo biti zadovoljni, stvaraju čuda. Iako mediji više vole „crne“ i „žute“ vijesti, ne mogu se utišati glasovi o uspjesima naših mladih inovatora i znanstvenika, iskoracima i pomacima u poduzetništvu, odvažnosti i inventivnosti na tržištu, plemenitosti i pomaganju... Njihovi primjeri nam pokazuju da se sve može postići upornošću i izvrsnošću, te da je hrvatski duh poletan i nesalomljiv i u vrijeme krize, koja mnogima nije alibi za nečinjenje već poticaj da uspiju. Tako u vrijeme

sveprisutnog pesimizma i beznađa, u vremenu kad smo suočeni s mnogobrojnim problemima i izazovima, uspješni individualci i timovi oko nas vraćaju nam nadu i vjeru u vlastite potencijale, vrijednosti, znanje i kreativnost, kao jedino jamstvo napretka hrvatskog društva na globaliziranom tržištu. Oni bi trebali biti naši uzori, a ne političari koji su okupirali naše svakodnevice.

Neiskorišteni potencijali

Puno je toga što Hrvatska može ponuditi svijetu te iskoristiti svoj jedinstven geopolitički položaj, infrastrukturu, goleme količine obradivog zemljišta i vode, dobro obrazovane ljude... No, nije dovoljno imati potencijale već ih treba pokrenuti i pretvoriti u konkretna radna mjesta. Tisuće onih koji više nisu mogli čekati odlučili su se na odlazak iz zemlje u potrazi za poslom i stanom. To je porazna činjenica za Hrvatsku, jer je uglavnom riječ o visokoobrazovanim mladim stručnjacima. Zato bi buduće vlade trebale učiniti sve da se što više tih mladih nakon stečenog iskustva ili znanja vrati u domovinu, te da nove generacije, koje tek diplomiraju, nemaju

potrebe napuštati svoju zemlju. To će najbolje učiniti podizanjem životnog standarda, otvaranjem novih radnih mjesta i promjenom društvene klime, u kojoj će se više cijiniti inicijativa, poduzetnost, znanje, stručnost, a manje podobnost.

Nema dvojbe da je Hrvatska proteklih godina bila pod svojevrsnim povećalom svojih sustanara.

Hrvatska je danas punopravna članica Europske unije. Što god mislili o toj zajednici ne možemo ignorirati činjenicu da je riječ o savezu država moćne sadašnjosti (unatoč svim nesnalaženjima) i golemih potencijala za budućnost. Dugo smo čekali taj status i puno smo uložili energije kako bismo ga ostvarili. Imamo svoje zastupnike u Europskom parlamentu. Nekolicina njih je pokazala

kako mogu europskoj javnosti ukazati na pojedine probleme i izboriti se za hrvatske interese. No, ostaje dojam kako ipak nismo dovoljno iskoristili nove mogućnosti koje su nam se otvorile članstvom u EU i nismo se dovoljno dobro pozicionirali u tom europskom društvu, prije svega na najvišoj razini. Neki govore da smo ionako mala zemlja pa ne možemo utjecati na velika zbivanja već se samo prilagoditi. Demantira ih činjenica da je aktualnog europskog premijera dala država daleko manja od Hrvatske. Luksemburgu očito nije smetala vlastita malenkost da se prilično dobro umreži u svim europskim institucijama i značajno utječe na europska i globalna zbivanja. Hrvatska bi puno toga mogla učiti, ne samo iz tog primjera, već i od susjede Austrije, Irske, Poljske, država koje redovito pokazuju što znači braniti vlastite nacionalne interese u europskom okruženju.

Nema dvojbe da je Hrvatska proteklih godina bila pod svojevrsnim povećalom svojih sustanara. Procjenjivalo se snage i dosege nove članice, gledalo kako će se ponašati u novim okolnostima i što će konačno dati svome novom okruženju. Ali

kao najnovija članica te zajednice nismo se baš trudili ničim oduševiti Europu. Nismo pokazali inicijativu u vanjskoj politici, niti smo dali obola zajedničkim nastojanjima.

Prokockane šanse

Dapače, u nekoliko navrata smo se pokazali nekredibilnim sugovornicima kad smo pokušali vlastiti bijeg od obveza i suočavanje s komunističkom prošlosti (poput ne-izručenja bivšeg šefa UDBE Josipa Perkovića Njemačkoj) prikazati kao zaštitu nacionalnih interesa. Takvi ispadi su nas koštali imidža i kredibiliteta... Neki nas ionako još od ulaska podozrivo promatraju, jer nisu sigurni jesmo li uopće trebali još biti tamo. A neki distancirano očekuju da se sami izborimo za svoje mjesto za europskim stolom, jer sustav ionako nagrađuje najmudrije i najsposobnije. S druge strane u domovini, većina onih koja je već davno trebala iskoristiti ulazak Hrvatske u novu zajednicu i članstvo u EU pretvoriti u sredstvo za napredak i bolji život, nije niti svjesna mogućnosti koje su nam se otvorile članstvom. Sjetimo se samo onih pozitivnih priča iz europskih medija posljednjih nekoliko godina kako je Hrvatska postala odlikaš i predvodnik regije, kako će nakon ulaska europeizirati susjedstvo, kako će biti glavni konzultant Bruxellesa za ovaj dio Europe, kako je pokazala da je drugačija od Balkana, kako je nakon mukotrpnih pregovora zaslužila povjerenje i kako će ulaskom u zajednicu gospodarski prosperirati. Ključno je pitanje gdje smo i zašto bacili prve godine života u Europskoj uniji i zašto smo prokockali šansu da se u pravom svjetlu predstavimo europskim susjedima, otvorimo nova tržišta, privučemo europske ulagače, zaštitimo nacionalne interese, kažemo jasno i glasno vlastita stajališta o globalnim događanjima te se bolje pozicioniramo u europskim institucijama i međunarodnim odnosima!? Za to očito nije kriva Europa, koju je doduše također zahvatila kriza i makar često bila licemjerna, već naši političari.

Hoće li nas ta Europa uskoro početi percipirati, ne samo kao turističku destinaciju, već i kao zemlju pogodnu za ulaganja, obrazovanje i stanovanje, odnosno kao zemlju koju krase izvrsnost u svemu što radi i čiji su proizvodi sinonim kvalitete? To bi se moglo dogoditi vrlo brzo ako pokažemo više zajedništva, vizije, otvorenosti prema drugima i drugačijima, konsenzusa oko ključnih nacionalnih pitanja te ukoliko dopustimo da kreativna i pametna Hrvatska dobiju više pozornosti, prostora i potpore.

Ključno je pitanje gdje smo i zašto bacili prve godine života u Europskoj uniji.

Snažna podrška izvoznim ambicijama

Naša razvojna banka od svoga osnutka prepoznaje izvoznike kao najvažniju skupinu svojih klijenata te za njih kreira posebne programe kreditiranja i osiguranja kako bi se mogli ravnopravno natjeci na međunarodnom tržištu

Piše: Dušan Tomašević¹

Hrvatski robni izvoz determiniran je kretanjima unutar kategorije prerađivačke industrije koja u prvih osam mjeseci ove godine ima udio od 87,6 posto. Ako promatramo udio prerađivačke industrije od početka 90-tih može se vidjeti da se taj udio smanjuje jer je na primjer 1993. iznosio 95,7 posto, 1997. došao je do 97,3 posto i od tada bilježi lagani pad dok se blago povećava udio izvoza poljoprivrednih proizvoda od 2 posto početkom devedesetih do 4,5 posto u 2015. godini.

Unutar prerađivačke industrije ne postoji djelatnost koja ima više od 10 posto udjela u ukupnom robnom izvozu, što dovodi do zaključka da Hrvatska izvozi jako široku paletu proizvoda. Koliko je s jedne strane pozitivno imati široku paletu izvoznih proizvoda zbog disperzije rizika, s druge strane se postavlja pitanje korištenja komparativnih prednosti hrvatskog gospodarstva te specijalizacije u određenim djelatnostima. Najveća se razmjena ostvaruje sa zemljama u okruženju i to su hrvatska tradicionalna izvozna tržišta koja svoje udjele zadržavaju u približno sličnim omjerima od početka 90-ih do danas – Italija, Njemačka, BiH, Slovenija i Austrija.

Naš izvoz u svjetskim razmjerima znači vrlo malo – njegov udio je u prosjeku 0,08 posto i znatno je manji od udjela koji hrvatski BDP-a ima u svjetskom. No, pozitivna

¹ Autor je predsjednik Uprave HBOR-a, a koautori su Ante Alić, v.d. rukovoditelja Direkcije osiguranja izvoza, Koraljka Perutka Fabijanić, predstojnica Ureda Uprave, i Gabrijela Kupanovac, voditeljica Odjela kratkoročnog osiguranja i reosiguranja

je činjenica što je Hrvatska od srpnja 2013. dio najveće izvozne grupacije – Europske unije - koja i unatoč dubokoj recesiji u nekim od svojih članica, još uvijek drži oko trećine svjetskog izvoza. Upravo u tom svjetlu potrebno je promatrati mogućnosti prilagodbe odnosno izmjene strukture s ciljem rasta hrvatskog izvoza. U tom smislu HBOR i provodi poslove kreditiranja i osiguranja izvoznih poslova te isto tako i izdavanja izvoznih garancija.

HBOR je svojim programima za potrebe izvoznika odobrio preko 40 milijardi kuna kredita. Uloga izvozne banke je izuzetno značajna u povećanju izvoza, a samim time i povećanju rasta i razvoja zemlje. Prema nekim studijama Austrijska izvozna banka računa da bi izvoz Austrije na tržište zemalja OECD-a bio manji za čak 20 posto kada ne bi bilo njihove aktivnosti kreditiranja izvoza.

HBOR je do sada na području poticanja izvoza razvio dobar sustav financijske potpore izvoznicima, no vanjskotrgovinska bilanca je još uvijek nezadovoljavajuća i potrebno je uložiti dodatne napore kako bi hrvatsko gospodarstvo preokrenulo postojeće trendove.

Naglasak treba staviti na izvoz roba s većom dodatnom vrijednošću, i na tzv „dinamičke proizvode“ čija vrijednost unatoč krizi raste i čiji se udjeli povećavaju u svjetskom izvozu. Primjerice, proizvodnja žitarica i srodnih proizvoda, čije je prosječni godišnji rast u globalnom izvozu oko nule, a pripremi od žitarica 11,9 posto. Drvo i otpaci od drveta prosječno rastu oko 9 odnosno 4,5 posto, dok proizvodi od drveta i papir imaju prosječan rast oko 10 posto, a namještaj 11 posto uz poznatu činjenicu da namještaj ima vrijednost i jediničnu cijenu znatno veću od sirovog drveta. Hrvatska raspolaže resursima koji mogu imati značajan utjecaj na uravnoteženje vanjskotrgovinske bilance i pitanje povećanja izvoza i dalje je jedno od najvažnijih pitanja.

Uz izvozne i investicijski krediti

Upravo zbog toga HBOR je razvio niz proizvoda s kojima smo u mogućnosti pratiti potrebe hrvatskih izvoznika kroz dugoročne i kratkoročne kredite samome izvozniku, ali i inozemnim bankama/kupcima hrvatskih roba i usluga. Uz programe namijenjene isključivo izvoznim poslovima izvoznicima su na raspolaganju i investicijski krediti namijenjeni proširenju i modernizaciji proizvodnje, izgradnji novih pogona, ali i krediti za obrtna sredstva koji nisu nužno vezani isključivo za izvozni posao, već su namijenjeni povećanju konkurentnosti poduzetnika što je i preduvjet za ostvarivanje uspješnog izlaska na inozemno tržište.

Isključivo izvoznicima namijenjeni su program kreditiranja pripreme izvoza, kredita kupcu, kredita dobavljača i izdavanja izvoznih bankarskih garancija. Kao kolateral po bilo kojem od ovih programa može se koristiti polica osiguranja koju HBOR izdaje u okviru poslova osiguranja izvoza, čime ponekad ima dvostruku ulogu – kreditora i osiguratelja, a izvoznicima prihvatljivog kreditnog rejtinga omogućuje realizaciju

plasmana bez uobičajenih kolaterala. Osim toga, police osiguranja dostupne su i poslovnim bankama ako one kreditiraju izvoz ili izdaju izvozne bankarske garancije.

Cilj programa kreditiranja pripreme izvoza je kreditiranje obrtnih sredstava namijenjenih pripremi proizvodnje za izvoz i naplati obavljenog izvoza. Provodi se preko poslovnih banaka koje zaključuju ugovor o kreditu s izvoznikom te snose rizik povrata kredita prema HBOR-u ili po modelu podjele rizika gdje HBOR i poslovna banka dijele rizik povrata kredita.

Inozemnom kupcu odobrava se kredit za kupnju hrvatskih roba i usluga. Sredstva kredita izravno se isplaćuju na račun izvoznika, a kredit otplaćuje inozemni kupac. Ovaj tip kredita najčešće se koristi kod izvoza kapitalnih dobara. Kreditom se omogućava inozemnom kupcu da kroz duži rok otplaćuje kupljena dobra, a izvozniku se osigurava naplata odmah po isporuci.

Kredit dobavljača ima sličan cilj kao kredit kupcu, s razlikom da kredit otplaćuje sam izvoznik, koristeći priljeve iz izvoznog ugovora s odgođenim plaćanjem.

Osim navedenih kredita, HBOR može po nalogu izvoznika izdati i činidbene garancije potrebne za zaključenje ili izvršenje izvoznih ugovora (tenderska, avansna, za dobro izvršenje posla, za garantni period i sl.), čije izdavanje je preduvjet za realizaciju gotovo svakog ugovora o izvozu kapitalnih dobara.

HBOR i poslovi osiguranja izvoza

U slučajevima kada izvoznik izvozi na tržišta s nestabilnim bankarskim sustavom, nestabilnom gospodarskom i političkom situacijom ili kada izvozi na otvoreno uz odgodu plaćanja, HBOR pruža mogućnost osiguranja kroz policu osiguranja od političkih i komercijalnih rizika. Trenutno HBOR provodi pet programa osiguranja izvoza:

- osiguranje kratkoročnih izvoznih potraživanja (potraživanja po izvoznim ugovorima ili narudžbama od inozemnog kupca s rokom plaćanja do 1 godine, iznimno do 2 godine);
- osiguranje srednjoročno-dugoročnih potraživanja (potraživanja po izvoznim ugovorima ili narudžbama od inozemnog kupca s rokom plaćanja jednakim ili dužim od 2 godine);
- osiguranje kredita za pripremu izvoza;
- osiguranje činidbenih bankarskih garancija;
- osiguranje kredita inozemnom kupcu.

Svi poslovi osiguranja izvoza provode se direktno od strane HBOR-a, a način i procedura ugovaranja osiguranja su vrlo jednostavni, što HBOR-u omogućava da u vrlo kratkom roku izda police osiguranja nakon čega slijedi realizacija izvoznih ugovora od strane izvoznika.

Osiguranje kratkoročnih izvoznih potraživanja namijenjeno je izvoznicima robe široke potrošnje koji sa svojim inozemnim kupcima nude odgodu plaćanja do jedne godine, iznimno do dvije godine. Policom osiguranja naplate kratkoročnih izvoznih potraživanja izvoznik se štiti od rizika neplaćanja od strane inozemnog kupca, a u slučaju da mu kupac ne plati, HBOR će izvozniku isplatiti odštetu. Temeljem ovog programa osiguranja HBOR na sebe može preuzeti do najviše 85% rizika neplaćanja. Ovaj program namijenjen je svim izvoznicima robe široke potrošnje neovisno o njihovoj veličini, i državama u koje izvoze. Izvoznici sami biraju koje inozemne kupce i koji volumen izvoznog prometa žele osigurati kod HBOR-a.

Ohrabrenje za male poduzenike

Programom osiguranja kratkoročnih izvoznih potraživanja za male izvoznike HBOR nastoji ohrabriti i podržati sve izvoznike čiji godišnji volumen izvoznog prometa ne prelazi 2 mil. eura na jači izlazak na inozemno tržište. Policom osiguranja HBOR korisnicima nudi i do 95% pokrića od rizika neplaćanja uz ugovorenu osiguranu svotu do najviše 50.000,00 eura. Ovaj program posebno je interesantan mikro i malim poduzetnicima koji prvi put izlaze na inozemno tržište ili dogovaraju izvozni posao s novim inozemnim kupcem.

Osiguranje srednjoročno-dugoročnih potraživanja namijenjeno je izvoznicima kapitalnih dobara koji s inozemnim kupcima zaključuju pojedinačne izvozne ugovore za koje je ugovorena odgoda plaćanja duža od 2 godine. Uobičajeno se radi o projektima veće vrijednosti, a razina pokrića iznosi 90%.

Osiguranje kredita inozemnom kupcu namijenjeno je bankama koje odobravaju kredite inozemnim kupcima radi kupnje hrvatskih roba ili usluga. Predmet osiguranja su potraživanja po kreditu, a koja se odnose na glavnica i ugovornu kamatu, uz najvišu razinu pokrića od 95%

Osiguranje kredita za pripremu izvoza, namijenjeno je izvoznicima koji su suočeni s nedostatkom obrtnog kapitala za pripremu izvoza u situaciji kada kreditorima ne mogu ponuditi uobičajene instrumente osiguranja kredita ili su isti nedostatni za ispunjenje uvjeta kredita. Najviša razina pokrića po ovom programu osiguranja iznosi 80%, a predmet osiguranja su glavnica kredita i ugovorna kamata.

Program osiguranja činidbenih bankarskih garancija izdanih radi zaključenja ili izvršenja izvoznog ugovora namijenjen je poslovnim bankama koje svoje klijente prate izdavanjem činidbenih bankarskih garancija za konkretne izvozne ugovore. Polica osiguranja za banku predstavlja kolateral, odnosno banka se njome štiti od rizika osnovanog i neosnovanog poziva na plaćanje po garanciji. Temeljem ovog programa HBOR na sebe može preuzeti najviše 90% rizika plaćanja za neosnovani poziv, odnosno najviše 80% rizika plaćanja za osnovani poziv.

Više od 20 milijardi kuna izvoznog prometa

U razdoblju od 1999., kada je započela provedba programa osiguranja izvoza, do danas HBOR je osigurao preko 20 milijardi kuna izvoznog prometa i isplatio odšteta u vrijednosti od 116 milijuna kuna. Ako sagledamo strukturu HBOR-ove izloženosti po državama uvoza, najveća izloženost odnosi se na Luksemburg, Albaniju, Kosovo i Alžir. Uzevši u obzir strukturu HBOR-ove izloženosti prema grani djelatnosti izvoznika, na prvom mjestu je brodograđevna industrija, zatim slijede energetika, farmaceutska industrija i ostala prerađivačka industrija.

Dosad najveći izvozni posao koji je HBOR podržao kroz osiguranje činidbenih garancija odnosi se na proizvodnju i isporuku specijalnog broda za obavljanje podmorskih radova kupcu u Luksemburgu, ukupne vrijednosti od 64 milijuna eura, što objašnjava veliku HBOR-ovu izloženost prema toj zemlji. HBOR je kroz osiguranje kredita inozemnom kupcu omogućio i izgradnju najvećeg jedrenjaka na svijetu za kupca u Monaku, vrijednosti od preko 60 milijuna eura. Značajni su i projekti koji se odnose na izgradnju elektroenergetske mreže u Albaniji, Kosovu i Crnoj Gori, ukupne vrijednosti od preko 45 milijuna eura.

U 2015. godini prvi puta u HBOR-u odobreno je osiguranje naplate potraživanja od kupca sa sjedištem na Kubi, a odnosi se na isporuku telekomunikacijske opreme. Kao jedno od novijih značajnih izvoznih tržišta u HBOR-ovom portfelju ističe se i Turkmenistan za koje je također odobreno osiguranje za izvoz brodova.

Kao još jedno tržište koje je velik potencijal za hrvatske izvoznike, a na koje oni tradicionalno nisu orijentirani jest tržište Indonezije. Na to tržište HBOR je omogućio izvoz željezničke opreme.

Bez straha od rizičnih tržišta

Iako je situacija na tržištu Rusije kompleksna, HBOR je značajno izložen prema kupcima sa sjedištem u toj zemlji, posebice temeljem izvoza farmaceutskih proizvoda koji su tradicionalno zanimljivi predmetnom tržištu, pri čemu je kod HBOR-a osiguran izvozni promet u iznosu većem od 210 milijuna eura.

Dosad najveću odštetu, u visini od 76 mil. kuna, HBOR kao osiguratelj isplatio je za dva projekta u Bosni i Hercegovini zbog neplaćanja od strane kupca u vlasništvu države.

S obzirom na dosadašnje iskustvo u provedbi programa osiguranja izvoza u ime i za račun Hrvatske vidljivo je da HBOR podržava poduzetnike koji već posluju na inozemnom tržištu kao i one koji planiraju prvi puta izvoziti svoju robu ili usluge. Isto tako, svi izvoznici, neovisno o veličini ili o grani djelatnosti u kojoj posluju, mogu osigurati svoja izvozna potraživanja kod HBOR-a pri čemu je moguće osigurati svaki posao za koji se procijeni da je od nacionalnog interesa, neovisno o visini hrvatskog udjela. Unatoč tome što su hrvatski izvoznici pretežito orijentirani na tržište EU-e, postoji velik interes za trećim tržištima, a HBOR je u mogućnosti osigurati izvoz u sve zemlje svijeta ako se rizik izvoznog posla ocijeni prihvatljivim. Štoviše, temeljem postojeće izloženosti vidljivo je kako HBOR pretežito preuzima rizike od neplaćanja na rizičnijim tržištima kao što su Alžir, Bosna i Hercegovina, Ruska Federacija, Kuba i sl.

Zbog zahtjeva EU regulative, HBOR je 2010. godine osnovao Hrvatsko kreditno osiguranje d.d., koje je prvo i jedino društvo u Republici Hrvatskoj specijalizirano isključivo za poslove kreditnog osiguranja. Hrvatsko kreditno osiguranje d.d. je 100%-tnom vlasništvu HBOR-a, a hrvatskim poslovnim subjektima nudi usluge osiguranja naplate kratkoročnih potraživanja, kako izvoznih, tako i domaćih potraživanja. Sukladno navedenom, HBOR zajedno s Hrvatskim kreditnim osiguranjem d.d. može adekvatno podržati potrebe hrvatskih izvoznika s obzirom na raznolikost ponudu programa osiguranja koje nude.

HBOR je od svog osnutka prepoznao izvoznike kao najznačajniju skupinu svojih klijenata te je za njih kreirao posebne programe kreditiranja ili osiguranja izvoza koji im omogućavaju da se ravnopravno natječu na međunarodnom tržištu. Budući da je jačanje izvoza bitna pretpostavka za promjenu trendova u hrvatskom gospodarstvu, HBOR osluškuje potrebe izvoznika te uvjete programa konstantno unapređuje kako bi u svakom trenutku odgovorio na potrebe izvoznika. U posljednjoj godini poseban naglasak stavljen je na mikro i male izvoznike te izvoznike početnike za koje su razvijeni posebni programi koji će ih potaknuti na izvoz i intenzivniju suradnju s inozemnim kupcima, no isto tako HBOR je u prošloj godini snažno pratio brodogradnju, čime je utjecao na pozitivne pomake u tom sektoru industrije, a samim time i na hrvatski izvoz.²

² Izvori: HBOR, Državni zavod za statistiku, Studija „Analiza stanja i dugoročna makroekonomska analiza razvoja hrvatskog izvoza“, Centra za međunarodni razvoj d.o.o.

Ulaganja kakva su potrebna Hrvatskoj?

Europska investicijska banka najveći je europski izvor kapitala. U Hrvatskoj je samo u razdoblju od 2010. do 2014. investirala oko 2,3 milijarde eura. Dvije trećine tog novca bilo je namijenjeno za financiranje projekata malih i srednjih poduzetnika.

Piše: Anton Kovačev¹

Ulaskom u Europsku uniju Hrvatska je otvorila novo poglavlje svoje povijesti te je odlučila postati aktivni član europske zajednice i europskog tržišta. Hrvatska je taj svoj cilj ostvarila u razdoblju nestabilnosti i pod teretom nepovoljne gospodarske situacije. Danas, nakon tog povijesnog trenutka, gospodarska kriza još nas uvijek pritišće, iako su određeni pozitivni pomaci vidljivi. Nedostatak ulaganja u gospodarstvo je svakako jedan od razloga sputavanja značajnijeg rasta BDP-a. Zbog toga je važno koristiti sve prilike koje članstvo u Europskoj uniji pruža i usmjeriti nastojanja na stvaranje što pozitivnije investicijske klime.

Temelji razvoja

Prvi temelj svakog održivog i dugoročnog gospodarskog rasta svakako su inovacije. One su najjači generator pozitivnih promjena u nekoj ekonomiji te potiču zapošljavanje visoko obrazovanih ljudi. Iako već postoje inicijative i programi financiranja hrvatskih inovatora i pronalazača, primarno kroz programe HBOR-a i HAMAG BICRO-a, poticanje domaćih inovatora svakako bi trebao biti značajniji prioritet hrvatske politike.

¹ Autor je šef Ureda Europske investicijske banke u Zagrebu

S druge strane, mala i srednja poduzeća predstavljaju najznačajniji su dio kako europskog tako i hrvatskog gospodarstva (preko 99% poslovnih subjekata u RH spada u ovu kategoriju) te stoga zahtijevaju značajniju potporu u obliku dostupnog kapitala za ulaganja, te – što je možda još važnije – kroz savjetovanje i pomoć pri korištenju sredstava fondova EU.

Treći element na kojem se temelji svako moderno gospodarstvo je briga za okoliš i stvaranje održive ekonomije. Upravo bi Hrvatska, s bogatstvom prirodnih resursa i ljepota, trebala staviti dodatni naglasak na ekološku održivost svog razvoja, poticanje energetske učinkovitosti i obnovljivih izvora energije te efikasno gospodarenje otpadom.

Na kraju, svaka uspješna država, trebala voditi brigu o razvoju infrastrukture - prometne, telekomunikacijske ili druge – jer je to poveznica i preduvjet za razvoj inovacija. malog i srednjeg poduzetništva te gospodarstva u cjelini.

Odgovor na pitanje postavljeno u naslovu je jasan. Hrvatskoj trebaju sva ulaganja dok zadovoljavaju jasne kriterije (ekološke, pravne, itd.) te su idealno u skladu s strateškim usmjerenjem Europske unije i Hrvatske.

Uloga EIB-a u poticanju hrvatskog gospodarstva

Europska investicijska banka kao banka Europske unije predstavlja jednu od glavnih institucija EU, koje za svrhu imaju poticanje provedbe zajedničke europske gospodarske politike. EIB se kroz dosadašnje poslovanje pokazao kao najveći europski izvor kapitala kako poduzetnicima tako i svojim partnerima, nacionalnim i regionalnim razvojnim bankama te poslovnim bankama.

U Hrvatskoj je EIB samo u razdoblju od 2010. do 2014. godine investirao oko 2,3 milijarde eura, primarno preko poslovnih banaka i HBOR-a. Značajan dio tog novca (oko 76%) bio je namijenjen malim i srednjim poduzetnicima odnosno za financiranje njihovih projekata. S druge strane, EIB je značajno sudjelovao i u financiranju hrvatske infrastrukture – energetske, transportne, telekomunikacijske i komunalne – sa oko 20% svih plasiranih sredstava. Dakle, EIB za svoje prioritete stavlja upravo inovacije, malo i srednje poduzetništvo, poticanje održive ekonomije i infrastrukturne projekte. Stoga predstavlja idealnog partnera Hrvatskoj i hrvatskim poduzetnicima u nastojanjima za stvaranjem rastućeg i uspješnog gospodarstva te povećanjem zaposlenosti.

Nadam se kako će Hrvatska u narednom razdoblju uspješno koristiti sve pogodnosti svog članstva u Europskoj uniji te kroz poslovne pothvate svojih poduzetnika i uz podršku institucija EU-a, kao što je i EIB, postati uspješan i vrijedan član europskog tržišta.

SVE SMO STARIJI I SVE NAS JE MANJE

Demografska neravnoteža dodatna kočnica razvitku

Hrvatska je, uz Irsku, zemlja s najviše iseljenika u 20. stoljeću. Bilježimo i najsporiji rast (zapravo pad) broja stanovnika koji su sve stariji. Ekonomski kormilari nemaju vremena za jalovo eksperimentiranje i morat će odlučnije prihvatiti razvojno kormilo

Piše: Ante Gavranović

Država smo s najnižom stopom radno aktivnog stanovništva. Godinama imamo neprekinuto visoku stopu nezaposlenosti, što je javna pljuska kreatorima ekonomske politike, koji nisu znali (ili nisu htjeli) stvoriti preduvjete da se taj strukturni problem razriješi.

Hrvatska je, iza Irske, zemlja s relativno najviše iseljenika u 20. stoljeću. Politicari ovisno o opciji koju zastupaju, ne slažu se s brojem iseljenih mladih ljudi posljednjih godina. No, činjenica je da odlazi „cvijet mladosti“, najčešće obrazovan i u najboljim godinama. Također bilježimo najsporiji rast stanovnika u Europi te smo prva europska zemlja u kojoj je 1968. stopa fertiliteta pala ispod 2,1 i – nikada više nije porasla. Istodobno, ukupno stanovništvo u prosjeku stari. Prema međunarodnoj klasifikaciji starim se stanovništvom smatra ono kod kojeg je udio osoba starijih od 65 godina veći od 7 posto. Prema posljednjem popisu, u Hrvatskoj taj je udio na razini od 17,2 posto.

Godinama se upozorava na demografsku neravnotežu i nepovoljan utjecaj na ekonomska kretanja, ali se ni u tragovima ne naziru elementi drukčije, pronatalitetne politike. Pritom se zaboravlja da je pronatalitetna politika poticaj za „proizvodnju buduće radne snage“.

Ugožena održivost razvoja

Veliku opasnost za održivi razvoj u hrvatskom društvu krije u sebi demografski kolaps, koji prijete urušavanju gospodarskog, a – vezano na to – zdravstvenog i mirovinskog sustava. Naglašeni proces starenja stanovništva, nerazmjer smrtnosti i rađanja, sve manji broj radno sposobnog stanovništva, a time i sve veća nezaposlenost, ugrožavaju temelje na kojima počiva održivost ukupnog društveno-ekonomskog sustava.

Loši demografski trendovi pokazuju da se nije vodila dobra demografska politika. Broj se stanovnika smanjuje i postaju sve stariji, a nezaposlenost mladih raste. Za preokretanje tih trendova treba promijeniti demografsku politiku. Bez stimuliranja nataliteta neće se moći dugoročno osigurati važan proizvodni faktor – rad. Da bi se osigurao porast rada za 20-ak godina potrebno je već sada početi s demografskim rastom. A s obzirom na društvenu i ekonomsku klimu to neće doći spontano, već se treba osigurati ekonomskom politikom.

Imamo neprekinuto relativno visoku stopu nezaposlenosti, i ako se iz temelja ne izmijeni odnos prema poremećenim demografskim (ne)prilikama nećemo imati potomaka, ali ni budućnosti.

U mnogočemu smo vrlo zanimljiva i posebna zemlja. Broj stanovnika u svijetu stalno, čak rapidno raste; u nas se smanjuje. Nedavno je proglašen 7-milijarditi stanovnik planeta Zemlja, s naznakom da će do 2050. taj broj porasti na 9 milijardi. Nedavni popis ponovno je ukazao na veliku boljku i opasnost hrvatskog naroda – broj stanovnika stalno se smanjuje. Prema stručnim prognozama, 2050. bit će nas samo 3,5 milijuna.

Taj svojevrsni paradoks govori o teškom povijesnom nasljeđu, u kojem je Hrvatska gubila, trajno ili u najboljim godinama života, svoje najpotentnije kadrove, zahvaljujući prije svega ratu i ratnim posljedicama i trajnom iseljavanju. Ranije su to bili uglavnom neobrazovani i nekvalificirani kadrovi; danas se iseljavaju upravo obrazovani ljudi. Samo ove godine otišlo ih je više od 30-ak tisuća.

Treći, svakako najbolniji i dugoročno s nesagledivim posljedicama, problem demografskog kolapsa odnosi se na trajnu neravnotežu između novorođenih stanovnika i smrtnosti.

Upravo starenje stanovništva ima nepovoljne posljedice i šire implikacije na smanjivanje broja stanovnika u radnoj dobi te na stupanj aktivnog stanovništva.

Broj novorođene djece u posljednjih dvadeset godina stalno je manji od broja umrlih osoba. Od početka 1991. do kraja 2014. umrlo je gotovo 200.000 ljudi više nego što ih se rodilo, što znači da smo „izgubili“ tri grada veličine Karlovca ili Zadra. Analize pokazuju kako je demografski deficit vjerojatno naš najvažniji, najteži i najdalekosežniji strukturni problem.

Prijeteći trendovi

Vodeći hrvatski demografi već godinama upozoravaju na važnost definiranja nacionalne populacijske politike smatrajući je prvorazrednim političkim i gospodarskim pitanjem. Ukupan broj stanovnika opasno se smanjuje i nastavi li se ovakav trend sredinom 21. stoljeća imat ćemo samo 3,5 milijuna stanovnika, a krajem ovog stoljeća, prema procjenama stručnjaka, tek oko 1,3 milijuna stanovnika. Ukratko, demografski trendovi vrlo su nepovoljni i stalno se pogoršavaju pa nam prijete ozbiljan demografski kolaps.

Dobar dio Hrvatske već se nalazi u fazi demografskog izumiranja. To uostalom pokazuje struktura veličine naselja od kojih 6759 ima manje od 500 stanovnika. Čak 2489 naselja ima ispod 100 stanovnika. Svako treće naselje manje je od 300 stanovnika, a u njima je starosna struktura toliko nepovoljna da je onemogućena svaka prirodna reprodukcija. Drugim riječima, ta će naselja prirodnim procesom – nestajati.

Demografski su potencijali sve veći ograničavajući čimbenik daljnjeg razvoja. Za takav razvoj sada nemamo demografskih potencijala. Konačno država smo s najnižom stopom radno aktivnog stanovništva u Europi. Radi samo 1,48 milijuna stanovnika od otprilike 3,77 milijuna potencijalno radno sposobnog stanovništva. Drugim riječima, čak 2 milijuna ili 54,6 posto potencijalno radno sposobnog stanovništva je trajno izvan tokova zapošljavanja. Ujedno, sve je izraženiji manjak kvalificirane i stručne radne snage koja je godinama bila čvrsta okosnica gospodarstva.

Rekordno mladi penzioneri

Posebno zabrinjava okolnost da opada populacija u dobi od 25 do 30 godina, čak za 30 posto. Istodobno, znatno raste broj starijih od 59 godina. Ovo pitanje zaoštava se jer se u nas ni u tragovima ne naziru elementi drukčije pronatalitetne politike.

To, uostalom, potvrđuju i najnovije analize mirovinskog sustava gdje je prosjek umirovljenika ispod 60 godina uz drastično nepovoljan odnos aktivnog stanovništva i umirovljenika, koji iznosi 1:1,18 i jedan je od najnepovoljnijih u svijetu. Nažalost, taj se trend i dalje pogoršava.

Struktura nezaposlenih odražava sve slabosti našeg obrazovnog sustava, koji je godinama zapostavljao proizvodna zanimanja. Hrvatska danas zapravo nema potreban potencijal takvih radnika za bilo kakav širi investicijski ciklus.

Nedostaju nam visokostručni kadrovi u elektrotehnici i računarstvu, strojarstvu, kvalificirani građevinski radnici, tesari, zidari, elektrozavarivači, ali sve više i strojobravari, tokari. Ukratko, nedostaju specijalizirani radnici, majstori određenih struka, koji su pravi nositelji industrijske proizvodnje i bez kojih je nemoguć kvalitetan proizvod, ali i ukupan razvoj. Analiza strukture radne snage koja se nudi preko

Zavoda za zapošljavanje pokazuje da više od 80.000 ljudi nije osposobljeno za bilo kakve osim pomoćne poslove, a najbrojnija skupina nezaposlenih vrlo teško pronalazi posao, osobito u uvjetima kad industrija i obrtništvo smanjuju svoje prihvatne kapacitete.

Nema zapošljavanja bez proizvodnje

Razlog ozbiljnom raskoraku između ponude i potražnje radne snage leži u činjenici da su dugoročniji razvoj privrede i smjerovi njenih kretanja u nas totalne nepoznanice. Logično je da se prema utvrđenim ciljevima i smjerovima priprema i potrebna kvalifikacijska struktura budućih zaposlenika, što kod nas nije slučaj. Potpuno je drukčija struktura budućih kadrova potrebna ako se razvijamo u pravcu tradicionalnih ili u pravcu visokih tehnologija. No, u jednom i drugom slučaju potrebna je – ravnoteža.

Jedno je ipak jasno: nema ozbiljnog novog zapošljavanja bez nove proizvodnje. Jedino ona može apsorbirati dio sada raspoložive i buduće nove radne snage. Konačno, u prerađivačkoj industriji Hrvatske bilo je 1990. godine 562.000 zaposlenih; danas ih je ispod 200.000. Gotovo je tragično da se, na primjer, na Zavodu nude tisuće strojara i brodograditelja, a da se istodobno traži njih samo stotinjak. Ili, stručnjaka za elektrotehniku gdje je omjer onih koji traže posao i tražitelja zaposlenika čak 175 prema 1. Groteskno je u tome što privreda treba te radnike, ali oni nemaju gdje raditi, jer smo uništili industriju, posebno prerađivačke kapacitete.

Trajne zablude ekonomske politike

U posljednje vrijeme kao da smo se malo osvijestili, shvaćajući da se bez udjela industrije na razini 25 do 30 posto u BDP-u teško mogu postizati makroekonomski ciljevi, koji polaze od relativno visokih stopa ekonomskog rasta. No da bismo postizali i održavali takve visoke stope potrebni su snažniji društveni naponi, prije svega konkretna, ne samo regulativna podrška razvojnim ciljevima i izveznoj orijentiranosti cijelog gospodarstva, što zasad uvelike izostaje. Nova industrijalizacija ne može se provoditi sa starom tehnologijom, zaostalom opremom i preživjelim idejama.

Analize stanja u hrvatskom gospodarstvu pokazuju da poslovni sektor – ako uopće želi imati kredibilitet – mora odlučnije i dosljednije zastupati teze da samo konkurentnost, inovativnost, jačanje izvoza i jasan sustav vrijednosti na osnovi zajedničkih ciljeva mogu dovesti do promjena u trendu i ukupnome ponašanju. Sva ozbiljna upozorenja više su nego alarmantna: u većini ključnih pokazatelja konkurentnost Hrvatske ozbiljno zaostaje za razvijenim tranzicijskim zemljama. Dosta smo se hvalili znanjima na području IC-industrije smatrajući da smo se na tom

području najviše približili novim industrijama. Pljusku smo, međutim, dobili gubitkom šest mjesta na ljestvici konkurentnosti na tom području.

Nemamo jasnu razvojnu, posebno industrijsku politiku. Uvijek iznova s velikom nelagodom ponavljamo da smo tijekom proteklih dvadeset godina izgubili snažne poluge industrijskog razvitka i osjetno smanjili udio industrije u stvaranju BDP-a. Najtragičnije je da smo od 1990. do danas u prerađivačkoj industriji izgubili više radnih mjesta nego što ih sada imamo u tom dijelu proizvodnje. Perjanice hrvatske izvozne industrije ostale su bez perja, a nove nismo ni stvarali niti imamo ideju kako ih stvarati. Jednostavnije rečeno, Hrvatska ne zna kamo ide!

Uzmimo primjer obućarske industrije, koja je u posljednjih deset godina izvezla u vrijednosti od 3,5 milijardi USD i, sa svim slabostima, još uvijek je jedan od naših izvoznih aduta. Stavimo li taj podatak u neku jasnu korelaciju s onim što su dosadašnje vlade učinile za modernizaciju i tehnološko osposobljavanje ove industrije, dobivamo porazne rezultate. I nije važno samo da je ova grana i dalje jedan od najvećih izvoznika već je jedna od industrija koja zapošljava i velik broj radnika, posebno ženske radne snage. Dakle, ispunjava dva najvažnija zadatka koji postavljamo pred gospodarstvo: izvoz i zapošljavanje.

Sigurno je da kožarsko-obućarska industrija – ili tekstilna odnosno drvoprerađivačka – nisu naša svijetla budućnost. Ali, dok ne stvorimo nove okvire industrijske politike, moramo (o)čuvati ono što imamo i što donekle funkcionira. Bez te tri industrijske grane broj zaposlenih u industriji smanjio bi se za daljnjih 30-ak tisuća.

Oснаžena izvozna orijentacija nema alternative

Najbolji, a zapravo jedini, realni model razvitka jest ukupno osnažena izvozna orijentacija koja potiče stalan rast, novo proizvodno zapošljavanje i uravnoteženje trgovinske bilance. Na to nas pojačano prisiljava sve nepovoljnija slika ino-zaduženja.

Kada medijski kritičari žele naglasiti dramatičnost hrvatske ekonomske sadašnjosti najčešće mašu podatkom o blizu 300 tisuća nezaposlenih i neizrečenim očekivanjem da će se dimenzije te armije smanjiti. Nažalost, klatno sve naglašenije ide na negativnu stranu. U tom se očekivanju krije krupna zablude naše dugogodišnje ekonomske politike. Izlazak iz krize, kako rekosmo, pretpostavlja visoke stope rasta uz novu industrijalizaciju i novo zapošljavanje. Jedno i drugo godinama izostaje.

Ma koliko stanje bilo nepovoljno, Hrvatska nema širokog izbora: moramo se prihvatiti nove proizvodnje, revitalizirati industriju, stvoriti manevarski prostor za visoke stope ekonomskog rasta, a time odgovoriti i na sve naglašenije zahtjeve stanovništva koje bi željelo osjetiti blagodati ukupne gospodarske i razvojne politike. To znači da stvari i prioritete u gospodarskoj filozofiji i politici teba postaviti naglavce.

Najvažniji je, u svakom slučaju, povratak cijeloga društva realnoj ekonomiji, bez virtualnog blagostanja zasnovanog na prevelikom zaduživanju stanovništva. Odgovor je u stvaranju realnih preduvjeta i poticaja (ne samo materijalnih ili financijskih) da se razvija poduzetnički duh, da se pri ulasku u novi posao razmišlja o širem tržištu, što uključuje odmah i razmišljanje o izvozu, i da se nastoji domaćom proizvodnjom, kvalitetom i prihvatljivom cijenom, supstituirati preveliki uvoz svega i svačega. Odgovor je, konačno, u rasterećenju privrede, smanjenju javne potrošnje, racionalnijoj javnoj upravi, boljim mehanizmima prikupljanja poreza, smanjivanju raznih doprinosa, prireza i drugih davanja koja guše proizvodnju i poduzetništvo.

Nažalost, ni najnovija gospodarska kretanja ne pokazuje da se logika pogrešnog modela ekonomske politike imalo mijenja.

Koristite interaktivno

www.inicijativa.com.hr

Razvojna stagnacija ograničava zapošljavanje

Neki analitičari bilježe čak negativan rast BDP-a u odnosu i na daleku 1980. Ali i nakon svojevremenog oporavka ekonomska kriza vratila je kotač zapošljavanja unatrag

Piše: **Davorko Vidović¹**, HGK

Iako postoji više projekcija i izračuna o kretanju ukupnog BDP-a i onoga po stanovniku, nedvojbeni su nalazi svih analitičara da je kumulativni rast BDP Hrvatske u proteklih četvrt stoljeća blizu nula, te da je Hrvatska ostvarivala niže stope rasta od svih članica EU-a iz grupe postsocijalističkih država.

Štoviše, neki analitičari čak bilježe negativni rast BDP-a u odnosu i na daleku 1980. Hrvatski BDP izražen u stalnim dolarskim cijenama bio je 2013. godine 0,4 posto niži nego 1980., odnosno hrvatsko gospodarstvo danas ne stvara više dodane vrijednosti u međunarodno usporedivim cijenama nego prije 35 godina. Do sličnih rezultata su u svojim istraživanjima došli i drugi autori², uspoređujući Hrvatsku s osam bivših socijalističkih država koje su danas članice Europske unije, među kojima je postigla najslabije gospodarske rezultate. Prema njihovu izračunu od 1990. do 2012. godine bruto domaći proizvod porastao je samo 7,9 posto, dok je za usporedbu, Poljska u istom razdoblju svoj BDP gotovo udvostručila. Drugim riječima, po njima, hrvatsko se gospodarstvo u posljednje 22 godine uvećavalo samo 0,7 posto godišnje. Preciznije, Hrvatska je tek 2003. uspjela sustići razinu BDP-a iz 1990. godine. Vrhunac je postigla 2008., kad je gospodarstvo bilo 21 posto veće, a broj zaposlenih je zamalo dosegnuo prijeratnu razinu. Međutim, od početka krize ekonomija opet ide unatrag. Hrvatska je 2012. imala dvostruko više umirovljenika i nezaposlenih nego 1990., a zaposlenih ljudi 11 posto manje.

¹ Autor je savjetnik u Hrvatskoj gospodarskoj komori

² dr. Guste Santini i mr. Sandra Bebek: časopis Ekonomija, EFZ

Nepovoljni pokazatelji društvene neučinkovitosti

Stagnirajući rast BDP-a nije se razmjerno odrazio na subjektivne osjećaje građana čiji se životni standard ipak podizao. No, izvor tog rasta standarda temelji se na dva krajnje nepovoljna pokazatelja društvene učinkovitosti – na visokom vanjskotrgovinskom deficitu i sve bržem zaduživanju zemlje u inozemstvu. Prema istraživanjima Ive Družića sa Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, od 1994., dakle od uvođenja stabilizacijskog programa i de facto uspostave recentnog ekonomskog modela, cijena stabilnosti plaćena je oportunitetnim troškovima: pokrivenošću uvoza izvozom od prosječnih 65 posto, padom BDP-a 0,23 posto, padom prosječna zaposlenosti od 0,04 posto, vanjskotrgovinskim deficitom od prosječno 15,2 posto, te godišnjim porastom vanjskog duga od čak 21 posto. Izraženo u kunama to znači kumulativ trgovinskog deficita od 120 milijardi dolara i kumulativ vanjskog duga od 60 milijardi dolara. Cijena našeg standarda, po izračunu Družića jest potrošenih a nezarađenih 90 milijardi dolara, gotovo dva BDP-a.

U tom razdoblju u Hrvatskoj se smanjio broj zaposlenih za više od 300.000 ljudi, uz jednak broj prosječno godišnje nezaposlenih, što znači da smo samo po toj osnovi, po vrlo konzervativnoj procjeni izgubili 3 – 4 godišnja BDP-a u proteklih 20 godina.

Pridodaju li se ovim brojkama i ratne štete procijenjene na više od 65 milijardi DM, što je više od jednog BDP-a, jasno je zašto Hrvatska zauzima jedno od posljednjih mjesta po svim parametrima rasta i ekonomske učinkovitosti u EU.

Sva ova upozorenja, koja već duži niz godina podastiru hrvatski ekonomisti, tek povremeno dolaze pred javnost i ni na koji se način ne mogu prepoznati u javnoj politici niti jedne dosadašnje hrvatske vlade.

Ekonomska kriza koja je u nas potrajala duže od bilo koje druge europske zemlje u trajanju od punih šest godina, kada smo zabilježili kumulativni pad BDP-a od preko 12%, na vidjelo je dodatno iznijela ozbiljne strukturne probleme, za koje još uvijek nismo pronašli adekvatne odgovore.

Visoka i neprocjenjiva vrijednost hrvatske neovisnosti i borbe za njeno očuvanje, snažno se kompromitira tim krajnje nepovoljnim rezultatima gospodarske politike.

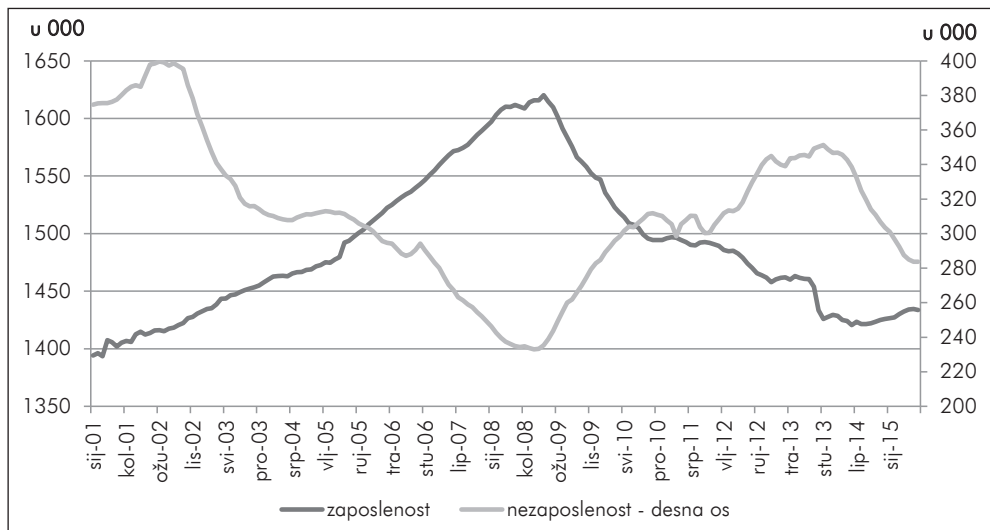
Slika ekonomske (ne)uspješnosti dodatno se izoštrava činjenicom da danas tek svaki drugi naš radno sposobni građanin ima zaposlenje, po čemu je Hrvatska pri dnu EU-a.

U kontekstu demografske strukture, koja sve više postaje ključni ograničavajući čimbenik za razvoj ne samo ekonomskog potencijala već u znatnoj mjeri relativizira ukupne ljudske potencijale i samu društvenu učinkovitost, trajno su hrvatsko obilježje niske stope aktivnosti i zaposlenosti stanovništva i paradoksalno višak ljudi u zemlji čiji se broj stanovnika smanjuje i ubrzano stari.

Posljednji podaci HZZ, pokazuju da je u drugom kvartalu 2015. hrvatsko stanovništvo u radnoj dobi (+15) brojalo 3 601 tisuća stanovnika od čega je zaposlenih bilo

1 602 tisuće, a nezaposlenih 295 tisuća. Stopa zaposlenosti je iznosila 44,5%, a nezaposlenosti 15,5%. Neaktivnoga je stanovništva u tim dobnim skupinama bilo 1 705 tisuća.

Kretanje zaposlenosti i nezaposlenosti (sezonski prilagođeno – u 000)

Napomena: Podaci su desezonirani metodom X11-ARIMA (Statistics Canada).

Izvor: HZMO i HZZ.

Mladost bez radnih mjesta

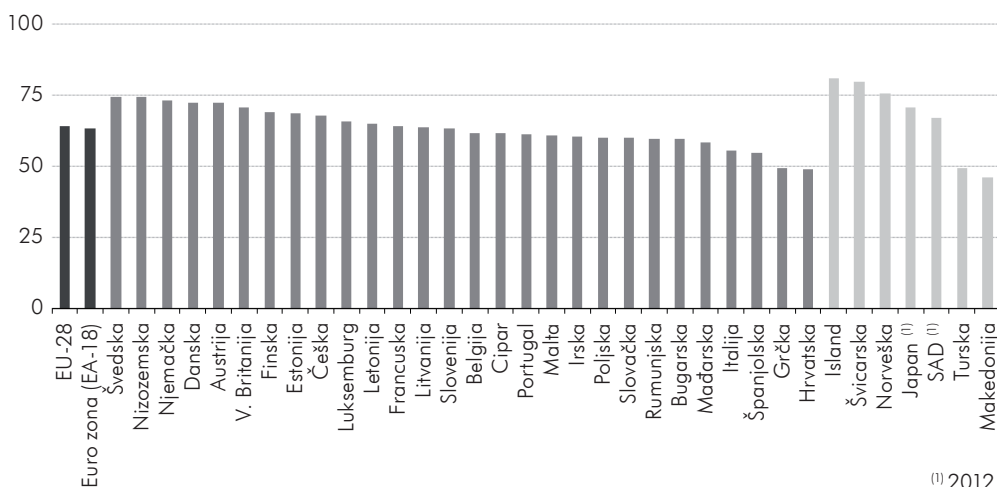
Kretanje zaposlenosti koje je početkom 2000-tih pokazivalo stabilan rast, naglo se zaustavilo početkom 2009. dolaskom krize kada se broj osiguranika, dakle onih koji plaćaju doprinose za mirovinski staž, smanjio za čak 182 tisuće, broj umirovljenika povećao se za 68 tisuća, a broj nezaposlenih povećao za 120 tisuća. Posao su najviše gubili nekvalificirani radnici, oni s nižom stručnom spremom, pogotovu u građevinskom sektoru, ali i prerađivačkoj, posebice, metalnoj industriji. Kriza je pokazala svu ranjivost hrvatskog tržišta rada, ali vidljivim učinila ozbiljne strukturne probleme privrede, pa i razvojnog koncepta koji se zasnivao na povećanoj potrošnji i investicijama temeljenim na posuđenom novcu.

Uz kontinuirano visoke stope nezaposlenosti kao već dugo prisutnog i prepoznatog društvenog problema, istovremeno nije prepoznat u jednakoj mjeri problem niske zaposlenosti, koji se ne može svesti samo na zapošljavanje (evidentiranih) nezaposlenih radnika. Upravo svjedočimo procesu istovremenog smanjenja i zaposlenosti i nezaposlenosti stanovništva, što pokazuje da zapošljavanje nezaposlenih pomaže podizanju stope zaposlenosti, ali da se manjak zaposlenih ne može nadomjestiti pukim smanjenjem nezaposlenosti. Niske stope zaposlenosti u hrvatskom slučaju

povezane su ne samo s visokom nezaposlenošću, strukturom te nezaposlenosti, već i kratkim radnim vijekom, niskom dobi umirovljenja, kasnim ulaskom u aktivnost, visokim udjelom sive ekonomije i neprijavljenog rada u BDP-u, te neadekvatnom poreznom, obrazovnom, regionalnom, socijalnom itd. javnom politikom, u duljem razdoblju.

Hrvatska ima drugu najnižu stopu zaposlenosti u dobnoj skupini (20-64) u Europskoj uniji, po čemu smo s 59% samo ispred Grčke (53%). Pomak s posljednjeg mjesta iz 2012. posljedica je daljnjeg smanjivanja zaposlenosti u Grčkoj. Prosjek EU-28 iznosio je 69% za stopu zaposlenosti.

Stope zaposlenosti u EU

(1) 2012.

Izvor: Eurostat (online data code: lfsi_emp_a)

Analiza strukture zaposlenih i nezaposlenih pokazuje da stopa zaposlenosti nije jednako nepovoljna za sve skupine stanovništva. U najtežem se položaju na tržištu rada nalaze mladi ispod 25 i osobe iznad 50 godina. Stopa zaposlenosti žena u 2013. iznosila je 49,7%, što je znatno niže od 58,3% koliko je iznosila stopa zaposlenosti muškaraca. Stopa zaposlenosti je vrlo niska za osobe bez srednjoškolskog obrazovanja (35,7% u 2013.), skromna za brojnu populaciju sa srednjoškolskim obrazovanjem (53,8%), a znatno bolja za osobe s visokim obrazovanjem (74,2%).

Kao što prosječno stari ukupna populacija, tako sve starijom postaje i skupina stanovništva u radnoj dobi o čemu svjedoči i podatak da kontingent stanovnika u dobi od 50 do 64 godine broji 905.000 dok je onih u dobi od 15 do 29 godine samo 795 000.

Stariji radnici na tržištu rada

Broj stanovnika (50-64)	905 060	100%		
Zaposleni (50-64)	378 572	42%	Aktivno stanovn. 458 685	Stopa aktivnosti 51%
Nezaposleni (50-64)	80 113	9%		
Umirovljenici (50-64)	321 616	35%		
Obeshrabreni (50-64)	124 759	14%		

Bez aktivnosti i mirovine

Stopa aktivnosti (51%) i zaposlenosti starijih radnika (50-64) od samo 37,8% (najniži u EU), jedan je od najnegativnijih pokazatelja kretanja na hrvatskom tržištu rada, ali i politike „zbrinjavanja viškova radnika“ u procesima tzv. restrukturiranja poduzeća, kada se ljude u radnoj dobi masovno slalo u mirovinu. Gledajući tendencijski, riječ je o skupini radnika koji su najveći tranzicijski gubitnici i čiji se položaj kontinuirano već tridesetak godina pogoršava. Naime, podaci da se među nezaposlenima broj starijih povećava i da je njihov udio polovicom 80-ih među nezaposlenima bio 2,6%, polovicom 90-ih 7%, početkom stoljeća u vrijeme najviše registrirane nezaposlenosti 11%, a da je danas stopa nezaposlenosti te generacijske skupine 17,46%, ukazuju da se problem ne može prepustiti spontanom rješenju, već da nam je nužna hitna i dobro osmišljena strategija kojom će se osigurati kvalitetan ostanak u svijetu rada ovoj velikoj skupini naših građana. Posebno zabrinjava podatak da je oko 125 tisuća ljudi iz ovih dobnih skupina i izvan aktivnosti, a nisu niti u mirovini. Riječ je o skupini ljudi ispod površine, prepuštenih snalaženju na marginama društva, u zoni sive ekonomije i s izvjesno sivim društvenim perspektivama.

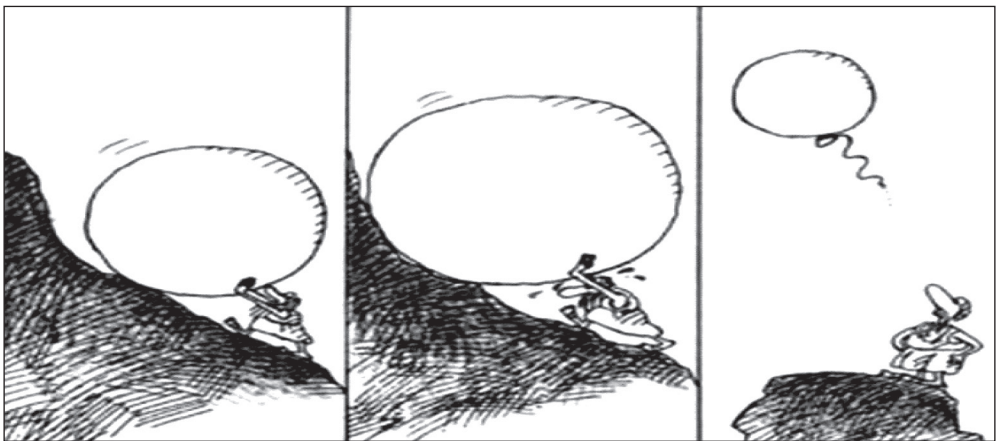
Uz starije i mladi su u posebno nepovoljnom položaju na tržištu rada, pri čemu je stopa nezaposlenosti u dobnoj skupini od 15 do 19 godina, s 15,8%, koliko je iznosila 2008. godine, porasla na 35,2% u 2013., dok je stopa mladih koji nisu zaposleni, ne obrazuju se niti se osposobljavaju iznosila 20,9% (prosjeak EU-a je 15,9%). Jedno od najvažnijih pitanja povezanih s nezaposlenošću mladih je nedostatak radnog iskustva – do 40% evidentiranih nezaposlenih mladih u dobnoj skupini 15-29 nemaju formalno radno iskustvo, što je ključan preduvjet za poslodavce. Ovi podaci ukazuju na nužne promjene u sustavu obrazovanja, koje je gotovo u cijelosti odvojeno od tržišta rada, tim više jer su stope nezaposlenosti više za mlade s nižim razinama obrazovanja i one sa strukovnim obrazovanjem, što se uvelike može riješiti uvođenjem dualnog obrazovanja. Osiguravanje pristupa stjecanju praktičnih vještina može poslužiti kao potpora usklađivanju strukovnog obrazovanja i osposobljavanja sa stvarnim potrebama tržišta rada i pridonijeti zapošljavanju ovih skupina.

Poseban je problem je dugotrajna nezaposlenost, koja obuhvaća 11% aktivnog stanovništva (dvije trećine ukupnog broja nezaposlenih) u 2013. Rizik propadanja u dugotrajnu nezaposlenost je posebno visok među nezaposlenima bez srednjoškolskog obrazovanja, starijim nezaposlenim osobama i nezaposlenim osobama bez

prethodnog radnog iskustva. Što je nezaposlenost dulja, dulje traju razne podrške i naknade nezaposlenima, što opterećuju proračun, a ukupna nezaposlenost raste. Zato je neophodno što prije implementirati aktivne mjere prvenstveno usmjerene na stjecanje novog obrazovanja i vještina potrebnih na tržištu rada, namijenjene ovoj skupini, jer ostati nezaposlen duže vrijeme znači gubitak i onih znanja i vještina koje su dugotrajno nezaposleni već stekli.

Neusklađenost s tehnološkim promjenama

Neusklađenost znanja, vještina i kompetencija odnosi se na razlike između potreba gospodarstva i karakteristika ponude rada koje se uglavnom formiraju kao ishodi obrazovnog sustava jedno je od ključnih uzroka strukturne nezaposlenosti. Problem te neusklađenosti sve će se više iskazivati, jer se sve više ubrzavaju tehnološke promjene, a s njima i zastarijeva znanje te bez znatnijeg uključivanja zaposlenih u programe cjeloživotnog učenja – po čemu je Hrvatska opet na europskom začelju – i trenutno zaposleni će postajati neproduktivni i nezapošljivi.

Niskoj zaposlenosti pridonose i brojni drugi razlozi, od izrazito slabe mobilnosti hrvatskih radnika, velikih regionalnih razlika u stupnju razvijenosti, do niske radne kulture i oslanjanja na socijalne transfere umjesto zaposlenosti. Istovremeno, slabo razvijene socijalne usluge, dio populacije, naročito žena, ne motivira na traženje zaposlenja zbog obiteljskih razloga, odnosno zbog brige za druge članove obitelji. Kako su kapaciteti vrtića dostatni za zbrinjavanje manje od polovine broja djece vrtićke dobi, a domovi za starije mogu prihvatiti tek oko 15 tisuća starijih osoba, uz visoke troškove zbrinjavanja djece i nemoćnih, tada je razumljivo i da je briga za obitelj „isplativija“ i financijski i socijalno, nego zapošljavanje.

Odabrani podaci ukazuju na objektivno neuspješan rezultat hrvatske tranzicije kako u odnosu na stanje od početka stjecanja državne samostalnosti tako i u odnosu na druge usporedive zemlje. Hrvatska ne koristi i ne razvija učinkovito svoje potencijale, a oni unatoč svemu nisu mali. Iako Hrvatska čini tek oko 0,5% europskog prostora, 0,4% europskog stanovništva i oko 0,3% europske ekonomske moći, ona nije osuđena na sudbinu orahove ljuske u valovitom moru. Naprotiv, integriranost u ekonomski, kulturno, civilizacijski i socijalno najnapredniju regiju svijeta velika je prilika za jačanje upravo najvažnijeg resursa – ljudi. U tom se smislu hrvatsko društvo nalazi pred najvažnijim i najkompleksnijim izazovima. U mjeri u kojoj ti izazovi postanu i prvorazredni društveni ciljevi i pokretači svih društvenih sastavnica, hrvatsko će društvo povećavati, ne samo svoju ekonomsku učinkovitost već i razinu socijalnog kapitala, a povjerenje građana u državu, i njene institucije biti će veće. S većim povjerenjem građana jačat će socijalna solidarnost i kreativna sposobnost cijelog društva. A povjerenje u društvene institucije prvi je uvjet društvene učinkovitosti.

Ekonomski rast i povećanje zaposlenosti stanovništva, imaju dalekosežan utjecaj na sve aspekte društvenog i individualnog života ljudi i bitno određuju razinu socijalne kohezije, demografske procese, političke procese pa i opće stanje društva i brojne društvene interakcije.

Nije li to dovoljan razlog za zahtjev prema svim društvenim dionicima da suspregnu svoje parcijalne interese u korist općih ciljeva, jer nije važno hoćemo li se naći na pramcu ili krmi broda, ako se on zove Titanic. Važnije je pravilno usmjeriti brod.

Suočavanje s realnošću predugo traje

U posljednjih dvadeset godina predloženo je i usvojeno više strategija reforme pravosuđa. Retrospektivno gledano, one se u osnovi ponavljaju i prepisuju, sto objašnjava cinizam kojim su ispraćene: „dobro na papiru“.

Piše: prof.dr. Josip Kregar¹

Osim o vremenu ljudi često razgovaraju o bolestima. Alegorije koje koriste medicinske dijagnoze nisu ništa novo. Medicina je izvrsna intelektualna vježba i za one situacije koje nazivamo društvenim patologijama, jer su potencijalno opasne, destruktivne i nenormalne. U medicini liječnici često znaju da pravog lijeka nema, da je bolest neoperabilna, i da preostaje samo liječenje simptoma i ublažavanje posljedica. Naravno, ostaje još i vjera u čuda, prijateljski smiješak ohrabrenja, nada i obećanje da će sve biti dobro. Pacijenti vjeruju obećanjima, ne drže se propisanih pravila i vjeruju da lijekovi djeluju bolje od samodiscipline i svakodnevne muke s prehranom i vježbanjem.

Tako je i s reformama pravosuđa. One nikad ne prestaju, ponekad i ne počinju, vjeruje se u trankvilizatorske lijekove i palijativne mjere, u nadi da će sve nekako ispasti dobro i bez strogih restrikcija i bez velikog troška. Korekcije zakona, racionalizacije i poboljšanja smatraju se boljim načinom od grubih promjena. Iskustvo pokazuje da površne reforme ne uspijevaju, da su interesi održanja *status quo*, i politički i sindikalno-profesionalni, jači od domišljatih promjena u organizaciji sudstva i sudskim postupcima.

¹ Autor je redovni profesor sociologije u trajnom zvanju na Pravnom fakultetu u Zagrebu

Koliko košta sudstvo

Hrvatsko sudstvo nije ni najbolje ni najlošije u Europi. Objektivna izvješća, općenito statistike čvrstih činjenica, za pravo daju kritičarima postojećeg stanja, no podaci da ima gorih daju laka opravdanja onima koji ukazuju na napredak i dobre namjere. Zadržimo se najprije na objektivnim ocjenama. U posljednjih desetak i više godina pojavile su se brojne rang liste i statistička izvješća koja prate i uspoređuju pravosudne sustave u svijetu. Svjetska banka, EBRD, Freedom House, Bertelsmann i V-Democracy razvijaju sofisticirane upitnike i stvaraju rangove zemalja ocjenjujući efikasnost, vjerodostojnost i nezavisnost sudstva.

Pitanje financiranja rada sudova važno je političko, gospodarsko i proračunsko pitanje. **U Europi u prosjeku sudovi koštaju 37 eura po stanovniku.** Neke države međutim imaju znatno viši trošak - Švicarska 104, Slovenija 78,7, Nizozemska 54,2, Italija 50,5 eura. Postoje i države s izrazito niskim javnim troškom pravosuđa – Moldavija 2,1, Ukrajina 3,1, Albanija 3,3, Makedonija 12,4, Bugarska 16,8, Rumunjska 17,7, Bosna i Hercegovina 19,4 eura. Korigirani podatak za Hrvatsku bio bi **60,13 eura**, dakle više nego u Slovačkoj 26,8, Mađarskoj 28,4, Poljskoj 31,6, Crnoj Gori 31,6 i Švedskoj 43,5 eura.

U prosjeku EU se za sudove izdvaja 0.24% BDP pojedine zemlje. U Hrvatskoj prema nepotpunim podacima, 0,56 posto.

Vidljiv je **trend povećanja proračunskih sredstava za sudove. Najveći dio proračuna odlazi na plaće.** Hrvatska na plaće izdvaja nešto preko 60% troškova sudstva. Trend je međutim vrlo zanimljiv. U skoro svim zemljama trend je povećanje iznosa za plaće. U nekim zemljama povećanje je dvostruko (Armenija, Moldavija, Crna Gora), dok s druge strane postoji lagani trend smanjivanja sredstava za plaće (Danska, Norveška, Švedska) radi redukcije broja sudova. Hrvatska bilježi lagano povećanje 13,7%, što u tržištu bez inflacije nije malo.

Sudovi: broj i racionalizacija

Općenito postoji **trend smanjivanja broja sudova.** Najveće smanjenje je zabilježeno u Irskoj, Finskoj Hrvatskoj i UK. Uz snažan pritisak u pregovorima s EU ukupan broj sudova je od 2007. godine smanjen za 95. Racionalizacija mreže sudova napravljena je na prelasku 2008. u 2009. godinu čime je broj općinskih sudova smanjen sa 108 na 67 sudova, a broj županijskih sa 21 na 15. Racionalizacija je provedena i u sustavu trgovačkih, prekršajnih i upravnih sudova.

Zbog interpretacije statistike potrebno je imati na umu nekoliko činjenica. Prvo, ideja o potrebi racionalizacije datira još od Strategije reforme pravosudnog sustava za razdoblje od 2006. do 2010. godine, te revizija navedene strategije koje su mijenjane nekoliko puta. Racionalizacija je planirana temeljem prijedloga stranih stručnjaka. Iako su se ministri i vlade mijenjale postupak je tekao uz stvarne materijalne i

financijske teškoće, žilave političke otpore i brojne kompromise. Naime, reforma je nekoliko puta ublažavana a racionalizacija usporena radi utjecaja lokalnih političara.

U 11 država EU prosjek je manje od 1 suca na 100.000 stanovnika. Ako to i tumačimo specifikumom tradicije i pravne kulture, Hrvatska pak ima daleko više od prosjeka. U 2008. Hrvatska je zauzimala s 42,5 sudaca neslavno drugo mjesto iza Slovenije (53,5). U skupini s iznimno velikim brojem sudaca nalaze se još i Crna Gora (39,7), Srbija (34,1), Grčka (33,3), Makedonija (32,2), Češka (29,2), Mađarska (28,9) i Bugarska (28,3). Naravno čak i unutar ove skupine je razlika značajna, te jednostavno pozivanje na tradiciju ili pravnu kulturu nije uvjerljivo. Sličnost bivših jugoslavenskih republika nije toliko u sličnostima pravne kulture i mentaliteta već u očitijoj inerciji organizacijskih obilježja i tradicije.

S druge strane postoje zemlje s malim brojem sudaca, prije svih Irska (3,3) i Engleska (3,5), što bi se moglo tumačiti njihovim specifičnim sustavom. Hrvatska zapravo prednjači u Europi, i po broju nesudačkog osoblja u odnosu na profesionalne suce. Prosjek za Europu je 67,5 a za Hrvatsku 153,8 (slično Slovenija, Srbija i Crna Gora). U apsolutnom broju to je 6.822 ali od njih je samo 3,3% pravih sudskih savjetnika. Češka ih ima 1.448, Poljska 1.765, Slovačka 822, Španjolska 3.924, Slovenija 403.

Podaci su to koji manje govore o radnom opterećenju sudaca, a više o novim i fleksibilnim oblicima organizacije rada, osobito u sporovima manje vrijednosti i onima u kojima je važno životno iskustvo a ne samo profesionalno znanje.

Plaće i nagrađivanje

Plaće sudaca trebaju „biti u skladu dostojanstvom njihove profesije i teretom odgovornosti“ (Preporuka VE 94/12). Stav CCJE je manje pompozan i plaću smatra zaštitom od „pritisaka koji mogu utjecati na njihove odluke“ (CCJE 1/61/2001) U analizi plaća sudaca razlikuju se dvije situacije: jedno je početna plaća u karijeri (koja dobro ističe razlike u društvenoj percepciji sudstva), a druga na kraju karijere. Godišnje bruto plaće sudaca najviše su, u Irskoj 147.961 eura, Švicarskoj 107.940, Engleskoj 105.515, Norveškoj 83.239, Danskoj 78.348, Luksemburgu 76.607, Cipru 71.668, Nizozemskoj 70.000, Austriji 45.612 i Belgiji 59.943. Najmanje su pak u Moldaviji 3.300, Armeniji 6.069, Albaniji 7.250, Bugarskoj 7.227, Gruziji 11.500, Rusiji 13.067, Makedoniji 16.807 i Rumunjskoj 15.667.

Hrvatska s godišnjim prosjekom po sucu od 25 765 eura spada u nešto bolje plaćene od prosjeka, nešto bolje od Češke (22.374) Mađarske (19.176) i Poljske (19.189).

Sankcije, stegovne i kaznene, **iznimna su rijetkost**. Zanimljivo je da u tome odskoče Austrija sa 47 postupaka (34 povreda etike, 4 kaznena postupka), Italija sa 111 (70 povreda etike, 15 kaznenih), a u relativnom izrazu (na 100 sudaca) uvjerljivo odskoče Danska. Prosjek je 2,7, a Hrvatska ima 0,6.

Pravosuđe je važna društvena funkcija. Zato ono ne može biti sistem zatvoren sam u sebe, izoliran od društva jer važnost ima samo za društvo, a ne za sebe i po sebi. Kad nema pravde, ni osjećaja da institucije jamče pravdu, kad se one raspadnu implozijom, štetu imaju svi drugi dijelovi društva, No daleko smo od takvog stanja.

Terapija i reforme

U posljednji nekoliko godina više je država provelo vrlo duboke organizacijske promjene pravosudnog sustava (Azarbejdžan, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Gruzija, Latvija, Litva, Luxemburg, Crna Gora, Rusija, Španjolska, Makedonija, Turska...). Teško se oteći dojmu da su uzroci dublji od pragmatične racionalizacije sistema, da se ne radi samo o sporadičnim promjenama već i naznaci tektonskih promjena u društvu.

Ne radi se samo o novoj europskoj političkoj arhitekturi, potrebi prilagođavanja i sinkroniziranja jedinstvenog europskog pravnog prostora, i oponašanju prakse koja je negdje dala dobre rezultate. Posebnu ulogu pripisujemo činjenici da Svjetska banka potiče iste reforme u sličnim zemljama našeg šireg susjedstva, a da se pravni transplantati i imitacija šire sustavnim naporima implementacije putem stručnih koordinacija, multilateralnim i bilateralnim programima. Malo toga – suprotno političkim parolama – izvorno je rješenje. Slične ideje, recimo racionalizacije, modernizacije i specijalizacije, ponekad nezavisno jedna od druge, nastaju simultano, ali međusobno interferiraju. Osnovni problemi i trendovi su jasni. Nakon desetljeća povećavanja davanja za pravosuđe, apsolutnog i relativnog povećanja plaća, strahovite ekspanzije IT tehnologija, pojavljuju se znakovi recesijske oseke.

Kontinuitet strategije i potreba političkog konsenzusa

U posljednjih dvadeset godina predloženo je i usvojeno više strategija reforme pravosuđa. Retrospektivno gledano, one se u osnovi ponavljaju i prepisuju, što objašnjava cinizam kojim su ispraćene: „dobro na papiru“. Bez strategije posao institucionalnih reformi, strukturnih reformi i reorganizacija nije moguć. Treba reći i to da se ne radi o površnoj modi već pokušajima unapređenja metodološkog pristupa, uvažavanja podataka o stvarnom stanju, i eksplicitnog formuliranja ciljeva. Strategija nije odluka o oblicima sudova, broju i teritorijalnoj i stvarnoj specijalizaciji, postupcima izbora, imenovanja i napredovanja ili načinu financiranja, pa čak niti o broju zaposlenih. Sadržaj strategije je smisljeno određeno namjera i prioriteta, onoga što mislimo i što ne. Utoliko su i pretpostavka jasne političke volje koja se ne izražava riječima već djelatnom podrškom. Ako se izdignemo iznad svakodnevnih političkih taktiziranja, radi se o nacionalnom cilju i potrebi ustavnih promjena. To nije formalnost i predmet strančarenja, fraza uz mentalnu rezervaciju, već stvaranje konsenzusa i prakticiranje odgovornosti. Ne ljubav prema općenitim frazama, npr.

nezavisnosti pravosuđa. Neovisnost teško može biti cilj ona je sredstvo. Isto vrijedi za profesionalnost i nepristranost. To nisu ciljevi već načela akcija za postizanje cilja.

Nastavak racionalizacije i specijalizacija

Postignuta racionalizacija, ostvarena uz brojne kompromise, odgađanja i jake stranačke utjecaje i ucjene, nije izvedena do kraja. I ovaj okrnjeni oblik proveden je objašnjenjem da se sudovi ne ukidaju već samo formalno spajaju a ostaju kao „ispostave“ (područni odjeli) i dalje. Otpori su bili tihi jer su promjene bile male. Najava da se na području svake županije ustanovljuje jedan općinski sud, da će biti manje županijskih sudova (15) ispunjene su u smislu statistike i kao sredstvo menadžerske racionalizacija, ali svrha nije sasvim postignuta. Sustav trgovačkih, prekršajnih sudova i državno odvjetništvo racionalizacijom su tek okrnjeni.

Specijalizacija sudaca i posebni odjeli već su sada stvarnost (obiteljski sporovi, ovrhe, uskočki suci), no formalno izdvajanje treba izvesti tek kao kraj procesa.

Fascinantan je napredak i promjena u pravnoj profesiji. Na djelu je trend specijalizacije i cjeloživotnog obrazovanja, posebnog pripremnog obrazovanja za suce. Uprkos recesiji broj odvjetnika eksponencijalno raste.

Pravosudna akademija utvrđena je kao strateško mjesto cjeloživotnog razvoja vještina i stručnosti zaposlenih u pravosuđu. Iako se željelo time pojačati profesionalnu obnovu i pomlađivanje to nije uspjelo. Suci su ionako u prosjeku mladi (posljedica čistki pred četvrt stoljeća) i ne pada im na pamet odlazak u mirovinu.

Profesionalna odgovornost i plaće

Možda najvažnija promjena je preispitivanje svrhe sudstva. Svrha nije rješavanje predmeta, već rješavanje odnosa i društvenih problema. Na primjer spor trgovačke naravi ne raskida moguće veze poslovnih partnera (ogroman porast arbitraža jer su fleksibilnije). Razvod braka nije rješavanje slučaja, već otvaranje cijelog niza problema odnosa sa djecom, imovine i obaveza. Svrha nije birokratska statistika već unošenje predvidivosti i izvjesnosti u ponašanje države i njenih građana. Primjena ideje ljudskih prava i njihove zaštite nije više teorijska mogućnost već praktična solucija. Tumačenje gramatičkom i doslovnom interpretacijom teksta u situaciji mnoštva pomoćnih izvora (praksa sudova, međunarodni dokumenti, imperfektne norme) zamjenjuje se sve češćom primjenom teleološkog tumačenja.

Iz psihologije je poznato da materijalna motivacija ne djeluje uvijek i ne djeluje predvidivo. Linearno povećanje plaća bi obradovalo suce ali vjerojatne ne bi djelovalo na efikasnost. Uostalom nesmetano funkcionira sustav dodataka i dežurstava, indirektnih prihoda i neprijavlivanja prihoda i imovine.

Striktna zabrana stvaranja ovisnosti o takvim „benefaktorima“ doprinijela bi povjerenju. Zar sadašnje primanje donacija od lokalne uprave i tvrtki ne ugrožava vjerodostojnost? Plaća ne bi trebala biti zajamčena ako se ne postigne programirani učinak („statistika“) već bi morala ovisiti i o broju (potvrđenih) presuda, brzini i drugim elementima.

Bilo bi čudno da u takvom zatvorenom sustavu ne nastaju klike i informalne veze, pa plaća i gratifikacije druge prirode sada potiču promociju lojalnih i stigmatizaciju onih koji se ne boja rada i konkurencije.

Upravljačka racionalizacija i učinkovitost

Prirodna je želja sudaca da ih se postavi na upravljačke pozicije u svom sudu, ili općenita želja da se bave masovnom psihologijom ili ekonomijom. Oni su suci i nedostaju im iskustva i logika menadžera, nisu za to posebno osposobljeni, nemaju iskustvo već potpadaju pod djelovanje Peterovog načela. Reorganizacijom mreže sudova, uvođenjem posebnog sustava upravljanja spisima, funkcija tajnika i glasnogovornika tek su dijelom prevladane te teškoće. Kada im se povjeri zadatak ravnomjernije radna opterećenosti, smanjenje troškova delegacije predmeta, ujednačenija sudska praksa i bolja mogućnost za specijalizaciju sudaca, veća pokretljivost sudskog osoblja, ravnomjernija iskorištenost postojećih resursa, mogućnost bolje organizacije radnih procesa, oni više nisu samo suci već pretežno menadžeri. Ovo dvojstvo nije razriješeno i postoji potreba, ne samo stjecanja vještina, već jasnog odvajanja upravljanja sudovima i suđenja.

Međutim to vrijedi i na globalnoj razini države. Ministarstvo nema instrumente upravljačke optimalizaciji (čak ni nad državnim odvjetništvom!) a sve je opravdavano načelom nezavisnosti pravosuđa od politike, gdje se zaboravilo da postoje i drugi interesi (novac, status) utjecaja na sudstvo.

Učinkovitost nije jednostavna statistika uspješnosti, broj rasprava, potrošena sredstva, smanjenje troška. Uspješnost sudstva mjeri se njegovom društvenom odgovornošću i zadovoljstvom korisnika. Nezavisnost je sredstvo a uspješnost cilj.

Iznimnim zalaganjem sudaca i snažnim pritiskom javnosti i EU stvaran napredak učinjen je u smanjenju trajanja i broja neriješenih slučajeva. Na kraju 2014. na sudovima je ostalo 574.783 neriješenih predmeta, 119.068 predmet manje nego 2013. Ukupan broj neriješenih predmeta lani je tako bio najniži u posljednjih 25 godina, a Hrvatini posebno ističe da je poboljšana i struktura riješenih predmeta, odnosno da su u većoj mjeri rješavani upravo najsloženiji predmeti. Nastavljen je i pad broja predmeta koji se vode dulje vrijeme, kao i broj onih koji nisu dovršeni u razumnom roku. Na kraju 2005. pred svim općinskim sudovima bilo ukupno 14.198 neriješenih starih predmeta, da se taj broj kontinuirano smanjivao te da je na kraju 2014. iznosio 2.443. Suci općinskih sudova godišnje su u prosjeku rješavali između 45 i 61 posto tih predmeta.

Integracija u jedinstveni pravni prostor EU

Hrvatski sudovi moraju primjenjivati pravo Europske unije, posebno ECJ, što pretpostavlja prevladavanje birokratskog tumačenja propisa, promjenu logike djelovanja i instancionog nadzora, nova znanja i informiranost. Iskustva su loša, hrvatski suci ne znaju za te obveze i mogućnosti iako se potiče dopunska edukacija i međunarodna suradnja. Ovo je prava revolucija u pravosuđu, te ako podcijenimo veličinu izazova mogu nastupiti velike štete.

Opravan je dojam da se radi o nedovoljnom korištenju potencijala novih komunikacijskih tehnologija. Pitanje kolanja i dostupnosti spisa, dostavljanja i pozivanja rješavaju se kao pred stotinu godina (oglasna ploča, objave, uvid u spis, sudsku praksu), a da se i ne govori o tehnologiji upravljanja (case flow) koja se može kvalitetno poboljšati, skratiti vrijeme rada i povećati učinkovitost. Postojeće baze podataka su uz veliki napor (sredstva) uvedene no potencijali povećanja koristi, integracije i sinkronizacije su ogromni. Uvođenje e-spisa treba ubrzati.

Sve se više sredstava se izdvaja za poticanje pristupa pravosuđu, alternativne i nesudske oblike rješavanja sporova, poticanje *pro bono* zastupanja, primjene novih mogućnosti komunikacije (elektronički spisi, baze podataka i *case law*, upravljanje predmetima).

Kako prevladati otpore

Reforme sudstva politički su prioritet ne samo tranzicijskih zemalja već i stabilnih i razvijenih demokracija. Ekspanzija alternativnih načina rješavanja sporova, ne nagrizava sudstvo ali otvara pitanje da li je hijerarhija sudstva jamstvo dobrih rješenja. Društvo čine i ljudi, pa i oni pogođeni ponašanjima sudaca i odvjetnika, frustrirani stvarnim nelogičnostima i pravnim eskapadama, glasinama i mitovima (ako je korupcija u sudstvu mit?), svakodnevnim dokazima da bogatstvo i utjecaj itekako utječu na ishod suđenja.

Zatvorenost sudstva i rezistencija na promjene glavni su uzrok neuspjeha. Reforme se već dva decenija pokretane s istih ocjena i polazišta, no slijede otpori i blijedi kompromisi, namjere i ciljevi popuštaju pred realnim utjecajem. Sudstvo se okružilo zidom argumenata o vlastitoj kompetentnosti i samodovoljnosti, obrane interesa, utjecaja i zamišljenog društvenog statusa. Zato se reforme odgađaju i prolongiraju (ustroj), ritualno primjenjuju (imovinske kartice, stručno obrazovanje) ili otvoreno zanemaruju (kazneni postupci).

Neuspješnim ili bar nedovoljnim mogu se ocijeniti napori reformi. Od donošenja strateških dokumenata, pet premijera i devet ministara (zanimljivo je primijetiti kratkoću mandata ministara pravosuđa –osim Miljenića!) počinjalo je uvijek iznova. Odustajalo se od reformni (recimo teritorijalnog ustroja i racionalizacije) da bi se opet na vanjski pritisak toga sjetili, pa opet višestruko odgađali. Niti politizacija sudstva

nije novost, jer su oni oduvijek jaka interesna i lobistička skupina. Recimo rijetkost je da šefovi tajnih službi lako preskaču tobože obavezno karijerno napredovanje, a da odvjetnici ili profesori rijetko postaju suci.

Kriza pravosuđa je globalni fenomen. Samo World Bank potiče 449 reformi i programa reformi pravosuđa. Međunarodni sudovi (ECHR. European Court of Justice) suočeni su s krizom uspješnosti i zakazuju pod teretom broja slučajeva i širenja nadležnosti. Arbitražni i *ad hoc* sudovi dobivaju sve više slučajeva i njihovo ekonomsko značenje raste. Raste broj nadnacionalnih institucija i globalnih mreža specijaliziranih udruga. Pozitivizacija normi i institucionalnih zaštita tih prava stvara paralelne linije rješavanja. Objektivno različite pravne kulture i tradicije teško je uskladiti i homologizirati. Kriza institucija je njihova objektivna nemogućnost da podnesu ubrzane društvene promjene i nove zadatke.

U tekstu sam naglašavao dijagnozu i terapiju, ocjenu stanja i smjer promjena. Tvrdnju da se u tome politički i interesni otpori nameću nad idejama i prijedlozima, dovoljno sam istakao. Međutim kako prevladati otpore? Osnovno pitanje reforme pravosuđa je, ne što, već kako to učiniti. Do sada nije bilo rasprave i sluha prema doista radikalnim idejama. One su počele nastajati same po sebi kroz aktivizam ugroženih (Živi zid, udruge ugroženih „žrtava pravosuđa“). Kako pada povjerenje u sudstvo, kako se nižu nezgodni incidenti, tako se zahtjevi od individualne frustracije pretvaraju u politička obećanja. Ono što je opasnije od lošeg sudstva je da ga uopće nema. Primjeri Venezuele ili Mađarske, integracije DDR sudstva, svjedoče da se gubitak povjerenja u sudstvo može iskoristiti za razne političke svrhe. Moramo početi s onim što imamo i nastojati to poboljšati. To je strategija postepenog socijalnog inženjeringa (*piecemeal social engineering*). I tu je opasnost nedovoljnog priznanja da je u svakoj reformi predvidiv trošak i psihološki i interesni otpori, da je važna postupnost i sazrijevanje uvjeta i spoznaje o potrebi promjena. No najopasnije je ne učiniti ništa radi rizika ili radi kalkulacije. Jedan ministar pravosuđa dobro je upotrijebio izraz „operaciju ćemo izvesti skalpelom a ne sjekirom“. Vrijeme prolazi u brušenje skalpela, pacijent je nervozan, rodbina zabrinuta, a pojavljuju se znakovi gangrene.

I na kraju tko će nešto napraviti. Opasno je, međutim, opsežno se osloniti na prirodne mehanizme poboljšanja (tržište, vrijeme). Zato se poslužimo parafrazom: Tržišta su stvorena da bi omogućila slobodnu razmjenu roba i usluga, ali ona nisu u stanju, sama po sebi, voditi brigu o kolektivnim potrebama, kao što je vladavina prava i pravna država. Ona nisu sposobna osigurati socijalnu pravdu. Takva 'javna dobra' mogu se osigurati samo političkim procesom. Općenito govoreći politički proces je manje efikasan od tržišnih mehanizama, ali ne možemo bez njega. Vrijeme nam ne ide u korist. Zašto sve nismo obavili ranije?

Reflektor

PARADOKS NEZAPOSLENOSTI

Velikodušne države i siromašni građani

Zašto Švicarci imaju jednu od najnižih stopa nezaposlenosti u Europi? Zato što je lako otpustiti zaposlenike! Zvuči kao paradoks, ali odgovor je posve logičan. Kompanija koja znade da može otpustiti ljude s većom će ih vjerojatnošću zapošljavati...

Piše: Drago Kojić

U svibnju 2006. novinar James Bartholomew na nekom je domjenku bio predstavljen Margaret Thatcher. Odmah je bivšoj premijerki počeo govoriti kako je napisao knjigu u kojoj tvrdi kako bi Britaniji bilo bolje da socijalna država nikad nije postojala. Izravna kao i uvijek, upitala ga je što bi trebalo uvesti umjesto toga. Odgovorio je kako ništa ne može sugerirati, ili barem nešto što bi bilo prihvatljivo u demokratskom društvu. „Ne možete kazati da postoji problem a ne nuditi rješenje“ izjavila je gospođa Thatcher u oštrm tonu koji su tako dobro poznavali njezini ministri. „Ako tvrdite da socijalna država nije dobra, morate sugerirati alternativu! odsjekla je.

Nova upravo izašla knjiga koju je Bartholomew naslovio Blagostanje država (Welfare of Nations), kako kaže autor, odgovor je gospođi Thatcher iako uglavnom sadrži

opis postojećih sustava umjesto detaljnog plana za neki novi. Želeći otkriti kako socijalne države „mijenjaju civilizaciju“, obišao je institucije u 11 zemalja, od škola u San Franciscu do bolnica u Nizozemskoj. Međutim, najprije nešto povijesti.

Socijalni mamci od pamtivjeka

Javni socijalni programi stari su koliko i zapadna civilizacija. U šestom stoljeću prije Krista atenski vladar Pizistrat propisao je da vojnik onesposobljen u borbi ima biti uzdržavan na teret države. U 122. godini prije Krista reformama sklon rimski tribun Gaj Sempronije Grakho dodijelio je svim građanima pravo na mjesečni „milodar“ žita po sniženoj cijeni.

Prototip današnjega modernog socijalnog sustava bio je „program osiguranja radničke klase“ što ga je uveo Otto von Bismarck, njemački „željezni“ kancelar krajem 19. stoljeća. On je izjavio da će pomirba radničkih klasa s državom spriječiti revoluciju. Stoljeće kasnije političari u Europi otkrili su da će prihvaćanje ideje socijalne sigurnosti – „od kolijevke pa do groba“ – biti najbolji način da se osvoji i zadrži vlast.

Ali tu se javlja paradoks: kako je raslo bogatstvo naroda tako se povećavao i broj osoba kojima je neophodna državna pomoć. Jedan od brojnih začuđujućih statističkih pokazatelja što ih iznosi Bartholomew u svojoj knjizi jest da više od 46 milijuna Amerikanaca ima pravo na kupone za besplatne (ili znatno jeftinije) prehrambene artikle kao oblik socijalne skrbi. Kako je moguće da tako mnogo ljudi u najbogatijim zemljama ovisi o milostinji? Ljevičarski analitičari – među kojima se u novije vrijeme posebice ističe Thomas Piketty u svom bestselleru Kapital u 21. stoljeću – tumače takvu pojavu kao posljedicu turbo-kapitalizma, u kojemu razlike između onih koji nemaju (ništa) i onih koji imaju (jahte) postaju sve upečatljivije.

Nezaposlenost pogubnija od nejednakosti

To je glupost, tvrdi Bartholomew, koji drži da problem nije u nejednakosti nego u nezaposlenosti. On drži da su u najvećoj mjeri stalnu masovnu nezaposlenost u modernim vremenima prouzročile socijalne države.

„Učinile su to povećavajući kompanijama troškove zapošljavanja ljudi i smanjujući zaposlenicima novčanu nagradu za rad“ negativci u ovoj priči nisu plutokrati nego političari, koji ovisnost čine tako privlačnom, optužuje autor. Kako bi potkrijepio svoja stajališta Bartholomew, kao u još nekim primjerima, ukazuje na primjer Švicarske, zemlje kojoj se iznimno divi. Upitao je lidera jedne kompanije zašto Švicarci imaju jednu od najnižih stopa nezaposlenosti u Europi. Čovjek mu je odgovorio: „zato što je lako otpustiti zaposlenike!“ Zvuči kao još jedan paradoks kakvih ne manjka u knjizi, ali za autora odgovor je posve logičan pa ovako komentira: „Kompanija koja znade da može otpustiti ljude s većom će ih vjerojatnošću i zapošljavati.“ Odgovor

je to iz kojega bi podosta mogli naučiti pripadnici hrvatske tzv. elite, bilo da se radi o članovima dosadašnje i nove vlade, sindikalnim prvacima i svima onima što čine neplodnu vrhušku koja nikako da zemlju izvuče iz besperspektivnosti.

Poučan je i primjer Singapura, koji je uspio stopu nezaposlenosti svesti među najniže u razvijenu svijetu nudeći samo privremene povlastice – koje izostaju nezaposlenima ako ne traže i ne prihvaćaju radna mjesta koja im se nude. Kada bi se takva praksa primijenila u Hrvatskoj ovdašnji sindikalci vjerojatno bi pozvali na sveopći ustanak.

Za one koji će prezrivo odmahnuti rukom na stajalište vlasti u Singapuru – koje Bartholomew smatra odlučnim i učinkovitim – i posprdno pitaju po čemu se ističe Singapur, autor nudi dodatni šok upozorenjem kako novorođenčad u toj zemlji ima dvostruko veće izgleda da doživi prvi rođendan nego u nekim od najrazvijenijih zemalja.

Rastrošne, neučinkovite, skupe

Povratak u Europu autora opet čini očajnim jer posvuda vidi znakove propadanja. U sportu, primjerice, želja za pobjedom postala je jača od vjerovanja da bi se „čovjek trebao ponašati dolično i časno“. Hollywood nam je 1940-ih snimao filmove kao *Divan život* (*It's a Wonderful Life*) o čovjeku koji se ponaša ljubazno i decentno (u sjajnoj interpretaciji Jamesa Stewarta), dok nam danas nudi *Djeveruše* (*Bridesmaids*) u kojemu se povraća, prdi i vrši velika nužda.

Otkud danas tolika otrcanost, podlost i vulgarnost u sportu i kulturi? Jedan od mogućih činitelja, po Bartholomewu, jest razvitak socijalnih država. Javno obrazovanje stvara omladinu koja je neuglađena, sirova, sebična, funkcionalno nepismena i u velikoj mjeri neuposliva. On bilježi da je stopa nepismenosti u britanskim državnim školama „užasnih“ 19,2 posto, a u privatnim školama 4-5 posto.

Na kraju svoga putovanja, nakon mnogo informativnih izleta i nekoliko ekscentričnih zaobilaznih putova, autor ponovo pokušava odgovoriti na pitanje Margaret Thatcher. Javne službe i dalje su „rastrušne, neučinkovite i skupe“, pribavljajući inferiorno obrazovanje i zdravstvenu zaštitu, otežavajući ekonomski rast i čineći siromašne još siromašnijima. „Uzimajući sve to u obzir bilo bi razumno prenijeti što je više moguće poslova javnoga sektora na privatni sektor.“

Uvjerljiv odgovor

Može li se zaključna rečenica smatrati uvjerljivim odgovorom na pitanje gospođe Thatcher. Vjerojatno nije potpun, ali jamačno jest izazovan i možda je na vidjelo iznio više činjenica nego što je to željela čuti bivša premijerka, kao i njezini stranački i konkurentski nasljednici.

Ako se nekome učini da je Bartholomew u svojim opažanjima i zaključcima preoštar imao je priliku protekle jeseni na Hrvatskoj televiziji gledati još jednu reprizu sjajnih britanskih serija „Da, ministre“ (Yes Minister) i „Da, premijeru“ (Yes Prime Minister) snimljenih prije gotovo tri desetljeća, u kojima se Britanci vrlo efektno s jednakom oštrinom izruguju hipertrofiranoj birokraciji ne samo vlastite vlade nego i svih drugih civiliziranih država. Kada bismo mi Hrvati smogli snage da preuzmemo barem djelić takve otvorenosti prema vlastitoj nesavršenosti imali bismo više izgleda da se iskobeljamo iz političke i ekonomske besperspektivnosti.

Trendovi

PROIZVODNJA HRANE

Nafta zida i ruši cijene

Rekordno pojeftinjenje poljoprivrednih kultura uglavnom je posljedica pojeftinjenja fosilnih goriva

Cijene prehrambenih kultura, kao i druge robe, brzo padaju. U kolovozu su bile na najnižoj razini unatrag osam godina, 41 posto niže od vrhunca u 2011. Razlog nije u tome što bi ljudi manje jeli ili farmeri postali produktivniji. Nije ni u usporavanju kineskog ekonomskog rasta, za razliku od drugih proizvoda koje Kinezi sada manje uvoze. Bilo da padaju ili rastu, cijene hrane najvećma su pod utjecajem nekih drugih činitelja, uz ostalo cijena nafte i vladinih mjera.

Jeftinije gorivo donosi i jeftiniju hranu. Prirodni plin, kojemu je cijena vezana uz naftu, koristi se u proizvodnji goriva, a ostali ugljikohidrati za pogon poljoprivrednih strojeva i transport. Oko 20 posto troškova proizvodnje žita odnosi se na naftu, tvrde stručnjaci. Jeftinija nafta ujedno znači i manju potražnju biogoriva, što uvjetuje i jeftiniju hranu jer se manje usjeva, naročito kukuruza, troši za proizvodnju goriva.

Potražnja goriva nekoć je imala značajan udio na tržištu hrane dok je sada osjetno porasla. Od 2000. do 2011. SAD je od šest posto usjeva podigao na 40 posto na proizvodnju etanola. Prema nekim procjenama poskupljenje nafte utjecalo je na porast američkih cijena kukuruza, pšenice i soje za 30 do 40 posto od 2001. do 2007. samo zbog troškova inputa. Doda li se tomu utjecaj viših cijena nafte na potražnju biogoriva, efekt na cijene hrane bio je još veći.

Zakašnjele investicije

Jednako kao što su cijene hrane skočile prateći naftu, njihov sadašnji pad više je rezultat pojeftinjenja toga energenta nego korekcije cijena na tržištu hrane. Ali investicije u poljoprivredu nisu porasle kada je hrana bila poskupjela. Naprotiv, realno su pale 4,5 posto u vrijeme pojeftinjenja 2008. a nisu porasle u vrijeme poskupljenja 2011-12.

Djelomice je to naprosto pitanje tajminga. Poljoprivredna ulaganja u pravilu zaostaju za kretanjem cijena jer treba vremena da bi se dobilo više zemljišta za uzgoj i pripremilo nove usjeve. Ali unatoč tomu, čini se da razvijene zemlje nisu imale sluha za signale iz 2008. i 2011. vjerojatno zbog financijske krize i pomanjkanja obradive zemlje. Umjesto toga, proizvodnja je osjetno porasla u zemljama u razvoju, naročito u Aziji i Africi. Na Indiju otpada 29 posto globalnog povećanja uroda pšenice od 2005. do 2013. Kina, Indija i Vijetnam zajedno su povećali globalni rast proizvodnje riže za 61 posto. Taj rast nisu poticala tržišta nego vlade. Politički i ekonomski kormilari htjeli su stvoriti uporište u domaćoj poljoprivredi nakon što su vidjeli kako će divljanje cijena zaprijetiti njihovoj opskrbi hranom.

Indija je povećala subvencije na umjetno gnojivo i energiju za farmere i oprostila dugove malim poljoprivrednicima, nudeći im nove zajmove. Kina i Indija povećale su godišnje vladine izdatke za poljoprivredu 20 do 30 posto 2008.

Prednjače bolnice i tehnološke tvrtke

Diljem srednje i istočne Europe kadrovski deficit ne pogađa samo zdravstvo i informatičku tehnologiju nego i prerađivačku industriju i građevinarstvo.

Psihijatrijska klinika s odjelima za gerijatriju i dermatologiju s lijepim i prozračnim sobama i dvorištem punim zelenila izgrađena je za 19 milijuna u mjestu Bydgoszoz na sjeveru Poljske. Pacijentima se nudi vrhunska udobnost i privlačan ambijent, ali nedostaje onoga čega nedostaje u sve više sličnih ustanova diljem srednje i istočne Europe i zapadnog Balkana, naravno i u Hrvatskoj. Prvenstveno nedostaje sestara, tj. bolničarki i njegovateljica, ali i liječnika. Rezultat: polovica od ukupno 236 kreveta je prazna. Kadrovski deficit ne pogađa samo bolnice na tim područjima nego i građevinarstvo, prerađivačku industriju i tehnološke tvrtke. Uz starenje stanovništva stanje će se pogoršavati.

Istraživanje savjetničke tvrtke ManpowerGroup pokazalo je da od svakih pet poduzeća u Poljskoj dva teškom mukom popunjavaju kvalificirana radna mjesta. U Mađarskoj gotovo polovica ne uspijeva privući potrebne zaposlenike. U Češkoj Republici i Slovačkoj poslodavci se nešto manje žale na kadrovski deficit (18 posto i 28 posto) ali u proteklih nekoliko godina stanje se pogoršava.

Najveći deficit u informatičkoj tehnologiji

Najviše su pogođene nedostatkom kvalificiranog osoblja kompanije informatičke tehnologije diljem Europe. Njihove najbolje kadrove odvlače znatno primamljivije zarade u zapadnoj Europi i Americi. Promatrači i statističari stalno ističu Poljsku kao vrlo uspješnu članicu EU-a, ali nedostaje joj više od 50.000 stručnjaka informatičke tehnologije. Sličnom su oskudicom pogođene i druge zemlje iz te skupine. Primjerice u Budimpešti je život osjetno jeftiniji nego u Berlinu, ali u njemačkoj su prijestolnici plaće 150 posto veće pa se mnogi studenti ne dvoume kamo će kad dobiju diplomu.

Zasad pomanjkanje kvalificiranih radnika nije zaustavilo ekonomski rast tih država. Poljska i Mađarska u ovoj godini očekuju rast od 2,8 do 3,5 posto, ali mogao bi

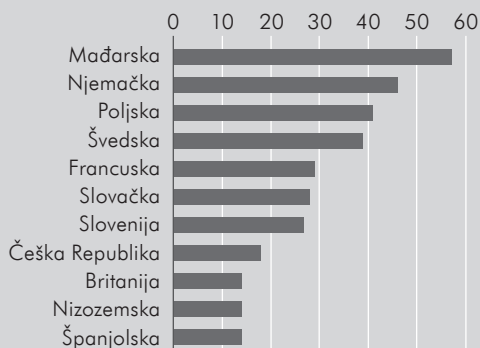
biti mnogo veći. BDP po osobi iznosio im je lani 68 posto EU prosjeka. Manjak zaposlenih također povećava mirovinske deficite i ostavlja rupe u javnim financijama. Mnoge od tih zemalja ne uspijevaju iskoristiti svoj popriličan potencijal. Slovačka proizvodi gotovo milijun automobila na godinu, što je svjetski rekord per capita. U kolovozu je Jaguar Land Rover najavio planove otvaranja svoje prve tvornice u kontinentalnoj Europi u blizini grada Nitra, uz ulaganje oko 1,4 milijarde eura do 2018. Lokalni dobavljači dijelova trebali bi biti najveći dobitnici te investicije, ali analiza savjetničke tvrtke PwC ukazuje da mnogima (80 posto) nedostaje kvalificiranih radnika.

Liječnici odlaze na Zapad

Ni javni sektor ne stoji kadrovski mnogo bolje. Poljska ima pet bolničarki na tisuću stanovnika (Njemačka 13). Od tih je samo jedan posto mlađe od 25 godina, a 29 posto će u mirovinu do 2022. Prosječna dob liječnika specijalista je 55 godina. U Mađarskoj je kriza zdravstva još izraženija. Oko 40 posto liječnika starije je od 60 godina, a neke su ordinacije u siromašnijim područjima na istoku i sjeveru zemlje ostale bez liječnika. U bolnici Almasi Balogh Pal u Ozdu 50 posto liječnika mora raditi non-stop kako bi podmirili zdravstvene potrebe grada od 55.000 stanovnika. Na natječaje za liječnička mjesta nitko se ne javlja.

I Hrvatska je na dobrom putu da „sustigne“ spomenute zemlje jer i našim bolnicama nedostaje liječnika i sestara. U sve većem broju prihvaćaju neusporedivo bolje ponude ne samo u plaćama nego i u uvjetima rada u zapadnim zemljama. Usto, liječničko je zanimanje izgubilo podosta nekadašnje atraktivnosti i prestiža pa i studenti biraju lakše, manje zahtjevne a bolje plaćene profesije.

Zemlje u kojima poduzeća teško popunjavaju radna mjesta, %
2015.

Izvor: Eurostat, UN

APPLE

Kralj mobitela ukrcava se u automobil

Može li div potrošačke elektronike imitirati svoj poslovni uspjeh i u industriji u kojoj su profitne stope mnogo skromnije?

Nakon što je preoblikovao industriju osobnih računala i mobitela Apple nišani na novu, pokretnu metu. Titan tehnološke industrije namjerava već 2019. proizvoditi električni automobil, kako je izvijestio Wall Street Journal. Uostalom, već se godinama nagađa da Apple ima automobilske ambicije. Zapošljava satnije inženjera da rade na projektu s kodnim imenom Titan, a već ih je zaposleno više od 600.

Nakon što je nagomilao oko 200 milijardi dolara kapitala, Apple zacijelo ima dovoljno gotovine da bi nešto od toga utrošio u novi pothvat, kojemu nije ambiciozno samo ime. Mnoštvo poklonika kompanije uvijek je željno vidjeti čime će iznova tehnološki div izazvati globalnu pozornost. Ipak, njegov najnoviji proizvod, Appleov sat, nije postao hit kako su očekivali neki analitičari. Lansiranje automobila ipak je mnogo zahtjevniji i riskantniji poslovni pothvat, ali i potencijalno mnogo unosniji. Lanijska globalna prodaja automobila uprihodila je oko dva trilijuna dolara.

(Ne)dostižan cilj

U svakom slučaju mnogo je pojedinosti koje bitno razlikuju automobilski biznis od mobitela. Ciklus zamjene staroga telefona novim iznosi samo dvije godine, dok de automobil kupuje za znatno dulje razdoblje. Da bi upuštanje u novi biznis imalo smisla, Appleovi automobili morali bi donijeti zaradu usporedivu s onom što je donose postojeći proizvodi. Ali profitna stopa od oko 40 posto kakvu trenutačno bilježi mobitelški div nedostižna je za većinu automobilskih proizvođača. BMW, jedan od najrentabilnijih, dostiže oko 20 posto. Osim toga, kako pokazuje skandal u Volkswagenu, automobili su zakonski mnogo strože regulirani nego potrošačka elektronika. Znatna je vjerojatnost da će standardi sigurnosti i odredbe o ispuštanju plinova ubuduće biti još strože regulirani i primjenjivani. Dakle, čak i za najiskusnije proizvođače vozila izgledi su vrlo neizvjesni, a pogotovo za novokomponirane poduzetnike, makar bili vrlo imućni i popularni kao što je slučaj s Appleom.

Aduti i rizici

Iskustvo i sposobnost tvrtke u proizvodnji mobilnih naprava bit će adut jer automobili postaju sve više vezani uz Internet. Ali rizik povezanih automobila posve je drukčije naravi (i vrijednosti) nego s mobitelima. Nedavno je otkriveno da je ubačen virus u neke od aplikacija smartfona koji su popularni u Kini. To je bilo neugodno, ali ne i katastrofalno. Da su na taj način napadnuti automobili posljedice bi mogle biti smrtonosne.

Ipak, takve prepreke nisu dovoljne da bi obeshrabrile tehnološke tvrtke od ulaska u automobilski biznis. To najbolje potvrđuje Tesla, proizvođač vrhunskih električnih vozila. I Google radi na vozilu koje će se kretati bez vozača, što može biti dodatni izazov Appleu da se suprotstavi konkurentu.

Mario Ribar

Pogubniji od najtežih epidemija

Vožnja automobilom na cestama većine nedovoljno razvijenih zemalja vrlo je opasna pustolovina

U protekla dva desetljeća polučen je znatan napredak u suzbijanju zaraznih bolesti u nedovoljno razvijenim zemljama. Još lani su udarne vijesti u globalnim medijima vrvjele upozorenjima na opasnost od epidemije ebole u nekoliko zapadno-afričkih zemalja, sada se jedva igdje spominje. Poliomijelitis je praktički iskorijenjen. Malarija je još uvijek prilično opaka i opasna, ali je ipak pod kontrolom, kao i nekoć vrlo prijeteći HIV/AIDS. Danas se najviše uzbuđujemo zbog izbjegličke krize i terorističkih akcija diljem planeta. Međutim, gotovo neopaženo, uglavnom u siromašnom dijelu svijeta, najviše žrtava uzima epidemija koju mnogi ne primjećuju. Izmiče kontroli, iako bi se mogla barem svesti u podnošljive okvire. Riječ je o cestovnim nesrećama koje na godinu uzimaju 1,3 milijuna ljudskih života, više nego malarija i tuberkuloza.

Najsmrtonosnije ceste

Prema nedavno (u listopadu) objavljenom izvještaju Svjetske zdravstvene organizacije automobilske nesreće planetarno su vodeći uzrok smrti osoba u dobi od 15 do 29 godina. Čak 40 od 50 zemalja s najvećim stopama žrtava sudionika svih

Smrt u prometnim nesrećama na cestama (na 100.000 stanovnika, 2013.)

Kvaliteta cesta svrstava Hrvatsku na deveto od 28 mjesta na ovogodišnjoj ranglisti Europske komisije o stanju prometa u EU. Međutim broj poginulih u cestovnom prometu u Hrvatskoj je 73 na milijun stanovnika (godišnje), a veći broj smrtnih slučajeva u čitavoj EU ima samo pet zemalja: Poljska, Rumunjska, Bugarska, Latvija i Litva.

Najmanju stopu smrtnosti putnika u cestovnom prometu imaju Malta, Švedska, Nizozemska i Velika Britanija. Samo šest zemalja EU ima i veću stopu smrtnosti od Hrvatske i u željezničkom prometu.

dobi u prometnim nesrećama nalazi se u Africi. U mnogim afričkim zemljama u automobilskom prometu gine se u apokaliptičkim razmjerima. Istodobno u razvijenom dijelu svijeta gine oko 100.000 osoba na godinu. Cinici bi mogli kazati da je krvoproliče na afričkim prometnicama dug razvoju, ali je prvenstveno upozorenje kako je globalni razvoj neuravnotežen, a takav će i ostati dok se ne izgrade kvalitetnije ceste i ukupna prometna infrastruktura.

Afričke su ceste najsmrtonosnije iz niza razloga, uključujući i mlitavo provođenje zakonskih odredaba, tj. nekažnjavanja prometnih prekršaja, zbog raširene korupcije, izostanka adekvatne infrastrukture namijenjene pješacima (neuređeni pločnici i križanja). Točku na „i“ stavlja spora i neadekvatna hitna služba. Sve afričke zemlje, isključujući Južnu Afriku, primjenjuju samo jedan ili nijedan od sedam glavnih standarda UN-a o sigurnosti vozila koja se smiju pojaviti na cestama.

Manje crni pokazatelji u razvijenim zemljama

Gradnja cesta vrlo je djelotvoran način poticanja ekonomskog rasta. U razvijenim zemljama desetljećima je taj rast pratio golem broj mrtvih u prometu, a prva automobilska nesreća zabilježena je još u 19. stoljeću, 1986. Vrhunac je dostignut 1970-ih, a od tada su pritisci na vozače, te ulaganja u sigurnost vožnje, više nego prepolovili broj poginulih u cestovnim nesrećama. U New Yorku su danas ceste sigurnije nego ikad otkad se bilježe podaci (od 1910.). Švedska još nije ostvarila cilj da u potpunosti iskorijeni smrt u cestovnom prometu, ali impresivan je podatak da je prošle godine stradalo samo jedno dijete mlađe od sedam godina. Tehnologija, kao naprave koje onemogućuju pijancima da sjednu za volan i već započeta primjena vozila bez vozača, trebala bi učiniti automobilski promet još sigurnijim.

I vlade u zemljama u razvoju počinju ozbiljnije shvaćati kolika je opasnost od vožnje automobila ako to ne prati odgovarajuća regulativa i primjena strožih pravila uz dosljedniju primjenu. Donatori i razvojne banke mogu se držati načela da je bolja ikakva cesta od nikakve, ali iskustva ukazuju da sigurnost u prometu može biti na višoj razini i uz skromnija ulaganja.

Tomislav Barić

Raj za utajivače

Iako je i u najrazvijenijim zemljama poprilično razvijena disciplina prikrivanja ekonomske aktivnosti i neplaćanja poreza, čini se da su Grci, barem u europskim razmjerima, rekorderi

O grčkim je ekonomskim nevoljama suviše govoriti, a sva je prilika da će goleme milijarde njihova duga zapadnim kreditorima naposljetku biti otpisano. Tamošnjem stanovništvu zaista nije lako, ali otrcano je spominjati da kupovna moć građana nije slabija nego je veća od hrvatske. Čak i prema statistički dostupnim pokazateljima. Međutim, dva od svaka tri grčka radnika ili umanjuju vlastitu zaradu ili je ne prijavljuju poreznicima, tvrdi Stephen Hill savjetnik u središnjoj grčkoj banci. (istini za volju to je praksa koja egzistira i u drugim pa i najrazvijenijim zemljama, da Hrvatsku opet ne spominjemo.)

Procjenjuje se da je u prošloj godini 24 posto grčke ekonomske aktivnosti ostalo prikriveno, tj. kao neoporezovano. Doduše, ni druge se zemlje ne mogu podičiti poreznom disciplinom svojih građana jer je prosjek utaje Europske unije iznosio impresivnih 19 posto.

Nezaposlenost jača „sivu ekonomiju“

Međunarodni monetarni fond, čiji su stručnjaci boravili u Ateni početkom listopada, provjeravajući grčko javno računovodstvo, željeli bi da se više prikrivene ekonomske aktivnosti izvede na vidjelo kako bi se pojačali vladini prihodi. Nakon podulje snažne recesije u kojoj je grčka privreda omršavjela čak 30 posto vladin dug dostiže 147 posto BDP-a, a samo je lani budžetski deficit iznosio gotovo 13 posto BDP-a. ali promatrači strahuju da bi jačanje poreznoga pritiska moglo pojačati problem umjesto da ga riješi.

Grci kao i građani u mnogim drugim zemljama, imaju osjećaj da vlasti olako razbacuju novac koji uberu od poreza. Istraživanje provedeno prema podacima iz 1990-ih svrstalo je Grčku na četvrto mjesto od dna među 26 zemalja, po „poreznom moralu“. Prema ocjeni promatrača Transparency International grčki javni sektor

korumpiraniji je nego u ijednoj zemlji EU-a. nezadovoljstvo javnim uslugama ekstremno je snažno pa odatle, valjda, tolika sklonost utaji poreza.

Usto Grčka ima visoku stopu samozaposlenosti, što najčešće povećava udio sive privrede. Onima koji rade za sebe i nikomu ne polažu račun mnogo je lakše prikriti razinu zarada i izbjeći plaćanje poreza i socijalna davanja. Grci imaju podosta motiva da tako postupe jer vladini nameti dostižu 43 posto troškova rada, dok je prosjek razvijenih zemalja 26 posto. To je pokazatelj koji bi se morao itekako ticati hrvatske vlasti, sadašnje i buduće.

Kako smanjiti motive za utaju

Golema „privreda u sjeni“ smanjuje prihode vlade jer povećava zaduženost u odnosu na BDP. Prije nego što se Grčka pridružila zoni euro dugove je bilo moguće ograničiti pomoću visoke inflacije. Sada, kada uzde drži Europska središnja banka ta je mogućnost vrlo mala jer je dulje od jedne godine inflacija negativna, tj. vlada deflacija.

Naravno da privreda u sjeni nepovoljno utječe na ekonomski rast jer tvrtke koje djeluju skriveno teže dolaze do zajmova, što smanjuje produktivnost. MMF sugerira Grčkoj da izvuče pouku iz primjera Perua koji je prije dva desetljeća utaju sveo na podnošljivije dimenzije uz pomoć malene dobro osposobljene radne skupine. Uklanjanje mnogih izuzeća i rupe u (poreznom) zakonu moguće je sniziti porezno opterećenje, a time i motive za utaju. Prvi potez je već povučen i vlada je u listopadu objavila proračun koji uključuje porezno kresanje.

Sve dosad izašle brojeve možete pročitati na
www.inicijativa.com.hr
a odsad i u *online verziji*

Dosad izašli brojevi časopisa Perspektive

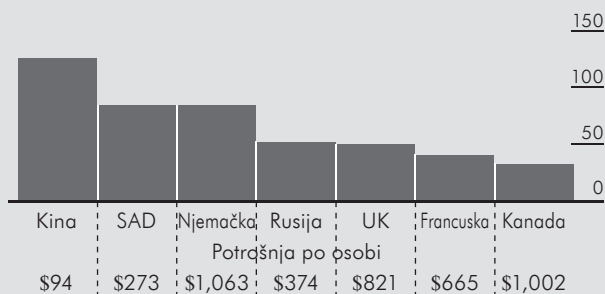
TURISTIČKA POTROŠNJA

Kinezi otkrivaju Zapad

Thomas Cook je 1872. krenuo na svoje prvo putovanje oko svijeta, koje je uključilo posjet Kini. Kompanija koju je on utemeljio sada se nada da će napraviti dobar posao organiziranjem izleta u drugom smjeru. Nagodba što ju je kompanija Thomas Cook potpisala s kineskim konglomeratom Fosun ima nekoliko sastavnih dijelova: novu investicijsku kompaniju koja će biti vlasnik hotela koji će poslovati u lancu Thomas Cook, tješnje veze s Klubom Mediterranee u vlasništvu Fosuna; ulaganje Fosuna u dionice britanske kompanije; šanse da Thomas Cook proširi djelovanje u Kini.

Zadnja pojedinost je najintrigantnija s obzirom na činjenicu da kineska turistička putovanja u inozemstvo bilježe rast od čak 15 posto na godinu. Europsko tržište nije ni približno povoljno pa je to prilika da se britanska kompanija oporavi nakon pada vrijednosti dionica u proteklim godinama.

Zemlje s najvećom potrošnjom na putovanja u inozemstvo
2013. u mlrd USD

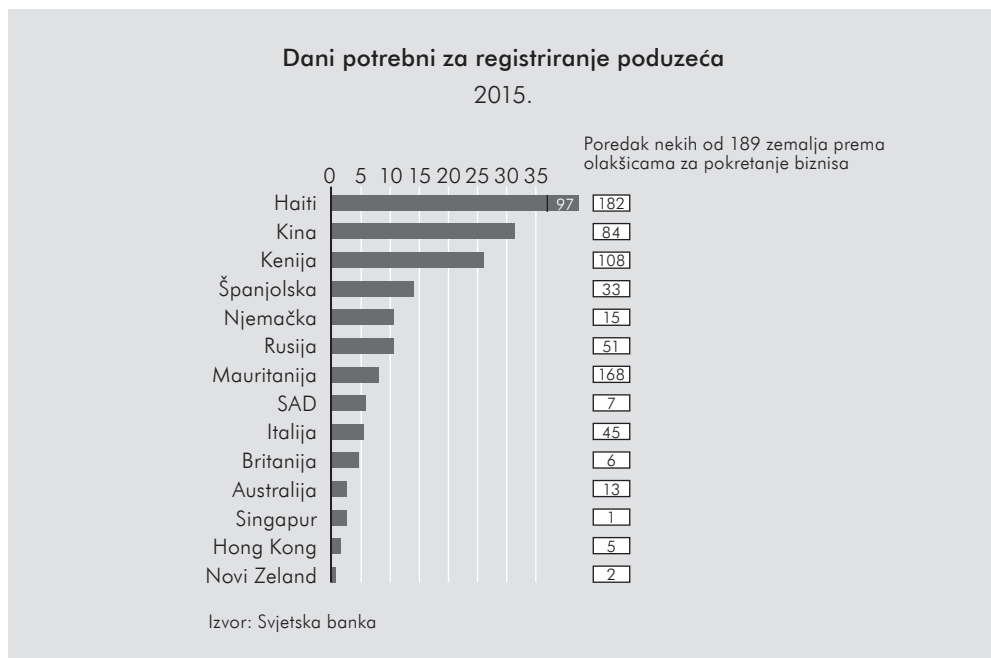
Izvor: WTO

POKRETANJE BIZNISA

Od nekoliko sati do sto dana

Tko ima ambicije (i kapitala) za pokretanje novog poduzeća bilo bi mu najpametnije otputovati na Novi Zeland. Nedavno objavljeni izvještaj Svjetske banke pokazuje da je unatrag jedne godine 45 zemalja, od kojih 33 u razvoju, provelo reforme od kojih se očekuje da poduzetnicima olakšaju osnovati tvrtku. Na Novom Zelandu jednostavan postupak putem interneta omogućuje da se u nekoliko sati uspostavi biznis. Suprotno tome na Haitiju za to treba više od tri mjeseca. U Hrvatskoj to zna potrajati zanatno dulje i od haitiskog rekorda, ovisno o tome koliko su (ne) potkupljivi lokalni moćnici koji nerijetko znaju izbezumiti ambiciozne poduzetnike dok ima ne odobre bezbrojna odobrenja, pa mnogi na koncu izgube strpljivost i odustanu od namjere.

Španjolska je osjetno ubrzala birokratski postupak pa je danas za osnivanje poduzeća dovoljno 14 dana, dok je prije deset godina trebalo 130 dana. Mauritanija je ukinula minimalnu sumu kapitala kao uvjet da se odobri osnivanje poduzeća. Singapur je još jednom među najefikasnijim po birokratskom postupku i nije mu za to trebalo dodatnih reformi.

Stagnacija uz očekivanje rasta

Od 2000. do 2009. realna zdravstvena potrošnja po osobi u 30-ak zemalja OECD-a rasla je po stopi od četiri posto. U međuvremenu je splasnula na tek 0,3 posto

Znatnu je pozornost javnosti privuklo nedavno usporavanje američke zdravstvene potrošnje. Neki su se promatrači nadali da je prekinut desetljećima dugi trend, djelomice zbog mjera štednje unutar reformi što ih je uveo Barack Obama 2010. Ali izvještaj o međunarodnoj zdravstvenoj potrošnji i financiranju što ga je objavio OECD pokazuje da djeluju širi utjecaji jer SAD nije jedini koji u proteklih nekoliko godina proživljava usporavanje. To sugerira da medicinska potrošnja lijekova stagnira prije nego što će uslijediti očekivani rast.

U razdoblju od 2000. do 2009. realna zdravstvena potrošnja po osobi rasla je po prosječnoj godišnjoj stopi od četiri posto u 30-ak uglavnom bogatih zemalja koje pripadaju Organizaciji za ekonomsku suradnju i razvitak (OECD). Od 2009. stopa je splasnula na tek 0,3 posto na godinu. Unatoč američkom usporavanju, tamošnji rast potrošnje bio je veći od prosjeka OECD-a. U nekoliko zemalja zdravstvena potrošnja po osobi istodobno je pala, naročito na periferiji euro područja.

Krize izazvale ograničenja

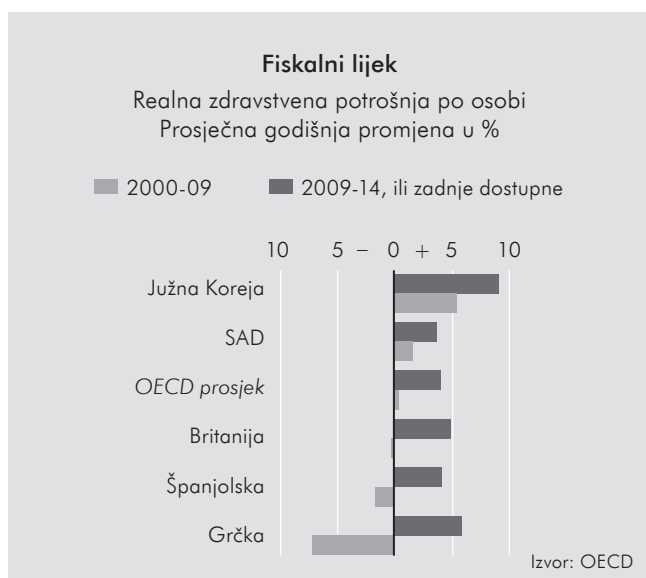
Priroda usporavanja zdravstvene potrošnje ukazuje da je uglavnom posljedica ekonomskog uzmaka izazvanog najprije globalnom financijskom lomljavom, a zatim krizom eura. To je izazvalo opće stezanje javne potrošnje, uključujući zdravstvenu zaštitu. Recesija i spor oporavak ograničavale su zarade, koji su glavni izvor takve potrošnje. To bi trebalo značiti da je usporavanje rasta u razvijenim zemljama privremeno. OECD predviđa da će se prosječni izdaci na javno zdravstvo povećati od sadašnjih šest posto na osam posto BDP-a u sljedeća dva desetljeća.

Zdravstvenu potrošnju naročito podiže tehnološki napredak koji uvjetuje opseg i kvalitetu liječničkih intervencija. Ta poboljšanja ljudi naročito uvažavaju, odražavajući činjenicu da postaju imućniji (i stariji) te se povećava i njihova potražnja zdravstvene zaštite i njege. Račune u znatnoj mjeri podmiruje treća strana, bilo da je riječ o javnim budžetima ili osigurateljima u privatnome sektoru. To slabi otpor rastućim troškovima.

Snažni pritisci

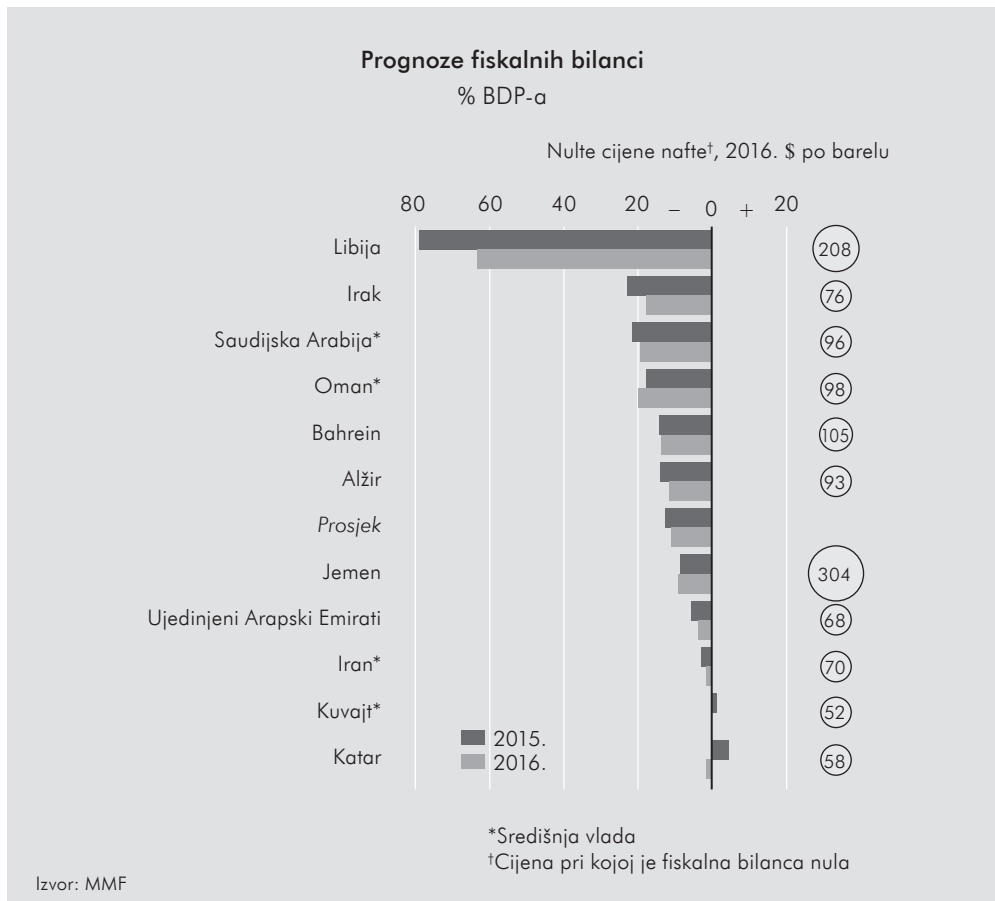
Pritisci su tako snažni da se neki uspjesi u ograničavanju troškova mogu pokazati iluzornima. Opća budžetska obuzdavanja mogu privremeno djelovati, ali na koncu će brane popustiti.

Potražnja se može suzbiti prebacivanjem troškova na korisnike usluga, ali to bi imalo neželjene efekte jer će manje imućnima onemogućiti da dobiju zaštitu koja im je potrebna. U obuzdavanju troškova više bi trebalo očekivati od načina na koji su plaćeni dobavljači usluga i od uvođenja više konkurencije među njima. Ali te metode su ograničene u sustavima gdje dominira javno financiranje. U SAD-u kao i u drugim razvijenim zemljama zdravstveni izdaci i dalje će izazivati fiskalnu glavobolju jer to čini komponentu javne potrošnje koju je najteže ukrotiti.

Rekordni fiskalni deficiti

Fiskalni deficiti na rekordnim su razinama za izvoznike nafte na Srednjem istoku i sjevernoj Africi, nakon što je od prošle godine prepolovljena cijena tog energenta s oko 100 na 50 dolara za barel. MMF procjenjuje da će prihodi od izvoza biti 360 milijardi dolara niži u ovoj godini nego što bi bili da su cijene ostale na lanjskoj razini. Vlade se već prilagođavaju novoj cijeni, krešujući potrošnju i smanjujući devizne rezerve – iako to neće biti dovoljno ako cijene ostanu niske, što je prilično izvjesno. Potrebne su mnogo ekstenzivnije reforme, uključujući diverzifikaciju privatnoga sektora.

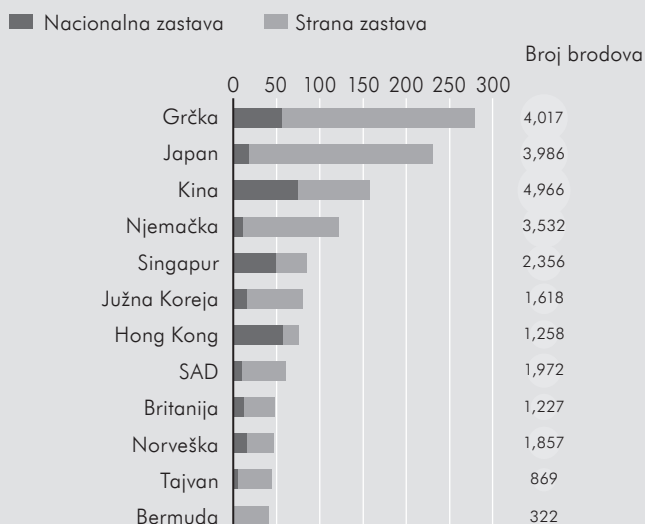
TRGOVAČKE FLOTE

Varljive statistike

U 2014. je prijevozni kapacitet svjetske trgovačke mornarice porastao 3,5 posto, dostigavši 1,75 milijardi tona nosivosti (DWT). To je bio najniži rast u proteklih desetak godina. Brodovi se (kao i avioni) isporučuju nekoliko godina nakon narudžbe pa je usporavanje odraz činjenice da su plovila isporučena 2014. naručena u godinama poslije ekonomsko-financijske krize. Grci su rekorderi te zajedno s Japanom drže gotovo trećinu svjetske tonaže u prošloj godini. Zapravo ta statistika krije varku: iskazana tonaža plovi pod grčkom zastavom, ali nije sva u grčkom vlasništvu nego brodarka koji se koriste tzv. zastavama pogodnosti (kako bi platili manje poreza i drugih davanja). Ako se to odbije, čini se da najviše brodova ima Kina, koja se također koristi „zastavama u sjeni“, ali manje od drugih zemalja.

Tonaža svjetske trgovačke mornarice

U milijunima DWT, 1. siječnja 2015.

Izvor: UNCTAD

Nove knjige

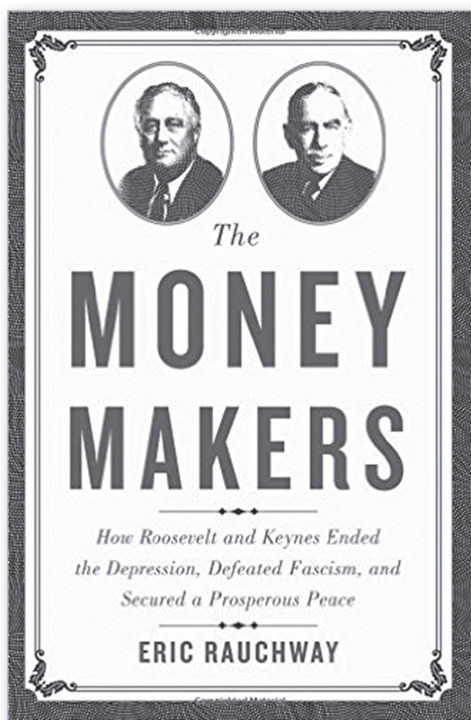
Lekcije za današnje lidere

Tvorci novca: Kako su Roosevelt i Keynes okončali depresiju, pobijedili fašizam i osigurali prosperitetan mir (The Money Makers: How Roosevelt and Keynes Ended the Depression, Defeated Fascism and Secured a Prosperous Peace, autor Eric Rauchway, izdavač Basic Books, 305 str. 28,99 dolara).

Staromodni povjesničari skanjuju se od proučavanja prošlosti kako bi objasnili sadašnjost. Ali Eric Rauchway, povjesničar na Kalifornijskom sveučilištu Davis, pokušava uraditi upravo to, u knjizi Tvorci novca („The money Makers“). On razmatra ekonomsku politiku što ju je provodio Franklin Delano Roosevelt (FDR), četiri puta izabrani američki predsjednik od 1933. do 1945. i opisuje kako je na njega utjecao britanski ekonomist John Maynard Keynes. Rauchway tvrdi da bi današnji tvorci ekonomske politike mogli učiti od Roosevelta koji je uzdrmao ekonomsku pravovjernost u pokušaju da izbavi SAD iz velike depresije 1930-ih i da potakne

saveznički pohod u Drugome svjetskom ratu.

U čemu je Roosevelt bio tako radikalna? Prije svega usred depresije pokrenuo je niz javnih radova – gradeći mostove, brane, autoceste i škole, kako bi ljudima pribavio radna mjesta. (Doduše, akademska proučavanja ukazuju da je makroekonomski efekt tih pothvata bio skroman.) Rauchway tvrdi da je mnogo važnije bilo to što je 1933. predsjednik izvukao SAD iz zlatnog standarda, sustava u kojemu je količina dolara u optjecaju bila određena zlatnim rezervama zemlje. Unatoč glasnom suprotstavljanju bankara, čiji su interesi bili u očuvanju zlatnog standarda, Roosevelt

se izborio da se poveća ponuda novca, suzbijajući deflaciju i potičući Amerikance da troše.

Ni u Drugom svjetskom ratu on se nije sustezao od nestandardnih poteza. U Kongresu je 1941. progurao Zakon o zajmu i najmu, tj. program pomoći zapadnim saveznicima koje je Amerika opskrbljivala naftom, hranom i oružjem, ne tražeći za uzvrat zlato. Budući da je Britanija bila tanka sa zlatnim rezervama, Roosevelt je obećao da će samo tražiti nadoknadu u nekom obliku kada završi rat. Taj je plan razljutio neke javne ličnosti, među kojima

zrakoplovnoga poduzetnika i aktivista Charlesa Lindberga, koji je smatrao da se SAD treba držati po strani od svjetskih sukoba. Međutim, spomenuta pomoć Britaniji bila je presudna za njezine ratne potrebe.

Rauchway drži da današnji tvorcima ekonomskih mjera mogu mnogo naučiti od Roosevelta. Od izbijanja zadnje financijske krize „teror inflacije“ zahvatio je svijet. Ali za razliku od FDR-a današnji moćnici suzdržavaju se od primjene radikalnih poteza kako bi spasili privredu. Međutim, ta je autorova usporedba upitna, drži The Economist, podsjećajući da su središnje banke Amerike, Britanije, Europe i Japana primijenile kvantitativno popuštanje (tiskanje novca za kupnju vladinih obveznica). Poput Roosevelta ispravno su ignorirale one ekonomiste koji su upozoravali da će njihove odluke prouzročiti razularenu inflaciju. Uostalom, oponašanje svih Rooseveltovih mjera niti je realno niti poželjno. On ih je primijenio u posve drukčijim okolnostima, u vrijeme ulaska svijeta u rat kada se nisu mogla birati sredstva.

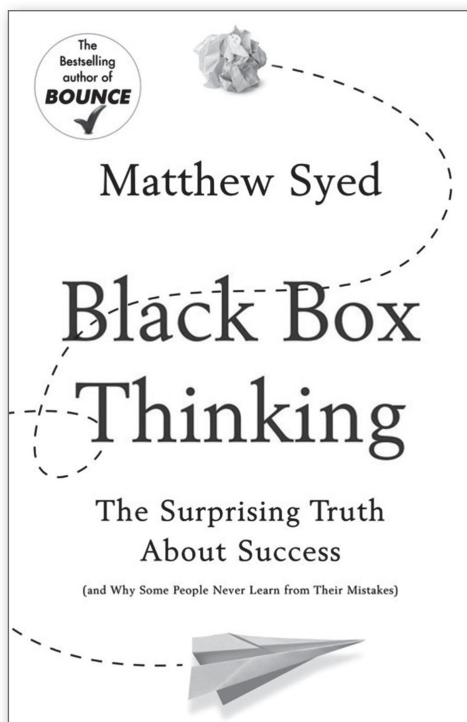
Ali bez obzira na taj Rauchwayev promašaj, njegova je knjiga impresivna. On kombinira tri stvari koje rijetko možete vidjeti u knjigama o ekonomskoj povijesti: dovoljno pozornosti prema složenosti; dobro razumijevanje ekonomske struke; i štivo koje se s užitkom čita. (F.R.)

Katastrofalne posljedice straha od pogreške

U knjizi „Razmišljanje crne kutije: iznenađujuća istina o uspjehu“, autor Matthew Syed iznosi pogubne posljedice straha od priznavanja (i ispravljanja) neuspjeha

Otrcana poštapalica da se na „greškama uči“ načelno je točna, ali u praksi nedovoljno korištena. Cinik bi mogao kazati da (slučajne) pogreške koriste samo pametnima, a budale ili neznalice umnožavaju ih i onda kada misle da ih ispravljaju. Uostalom, kada bi se učilo na promašajima Hrvatska bi jamačno bila kudikamo razvijenija i sređenija država. Jer u nas greške ne samo što se najčešće ne ispravljaju nego se i ne priznaju. Odnosno ne priznaju ih počinitelji, koji su najčešće i glavni presuditelji posljedica. Doduše, s pogreškama nigdje stanje nije idealno.

Korištenje grešaka kako bi se postigao uspjeh poštapalica je kojom se često služe poslovni ljudi i šahisti, mnogo rjeđe političari. Poslovni časopis Harvard Business Review 2011. je posvetio cijeli broj toj uvijek aktualnoj temi. Općeprihvaćeno je mišljenje da bi ljudi trebali biti otvoreni prema vlastitim pogreškama, a tolerantni prema tuđima. To je način da se stvari poboljšaju. Ali kako Matthew Syed, novinar Timesa, pokazuje u novoj knjizi pod

naslovom (Black Box Thinking: Surprising Truth About Success, izdavač John Murray, 352. str. 20 funti) u praksi prevladava „stigmatizirajući odnos prema pogrešci“. To ima krupne, neželjene posljedice.

Okolina ne oprašta neuspjeh

Uspjeh ima mnogo očeva, neuspjeh je siročić. Uspjeh je nagrada sama po sebi, ali svijet će se često okomiti na „grješnika“. Nastojanje da se izbjegne nepovoljno javno mišljenje o sebi navest će mnoge ljude da pokušaju prikriti greške, upozorava Syed. Liječnik će, ako pogriješi, govoriti pacijentu o „komplikacijama“, ali će zatajiti eventualnu vlastitu odgovornost. Policija nerijetko ne želi odbaciti slučajeve ljudi optuženih za kriminal, čak ni nakon što na površinu isplivaju činjenice koje jasno ukazuju na nevinost. Političari pak uporno tupe s neplodnim zamislima i nakon što se pokaže da su nedjelotvorne. Sve je to psihološka strategija kako bi se izbjeglo priznanje pogreške. Uostalom, mnogi sportaši i šahisti, koji se često suočavaju s pogreškama, ne izvuku dovoljno koristi iz njih.

Strah od pogreške ili neuspjeha može izazvati katastrofalne posljedice, kao što autor knjige ilustrira pričom o tvrtki United Airlines. Kada se avion te tvrtke približavao sletnoj stazi pilot se ustrašio i spetljao jer nisu bili spušteni kotači. U očaju je pokušao ustvrditi u čemu je greška, ne vidjevši pri tom da je gorivo na izmaku. Dok je petljao oko spuštavanja podvozja, rezervoar se potpuno ispraznio i avion se srušio. Pokušavajući izbjeći pogrešku – izložiti putnike

grubom slijetanju – napravio je mnogo krupniju.

Učite na greškama

Knjiga je svojevrsna metafora (ne) uspjeha. Ulagači drže dionice s padajućom vrijednošću dulje nego što bi trebalo. Bojeći se suočiti s lošim učinkom na koncu pretrpe mnogo veći gubitak. Direktor banke RBS uzrujavao se zbog (navodno neprikladne) boje tapeta u svom uredu dok mu je tvrtka malaksala pod pritiskom financijske krize.

Syed tvrdi da je liječnička profesija naročito netolerantna prema nezgodama. To znači da se pogreške ne istražuju dovoljno pažljivo i da ljudi iz njih ne uče. U takvim okolnostima ne treba se čuditi ako se propusti množe. Prema jednom proučavanju o intenzivnoj njezi u bolnicama jedan od deset pacijenata biva „usmrćen ili ozlijeđen kao rezultat liječničke pogreške ili institucionalnih nedostataka“.

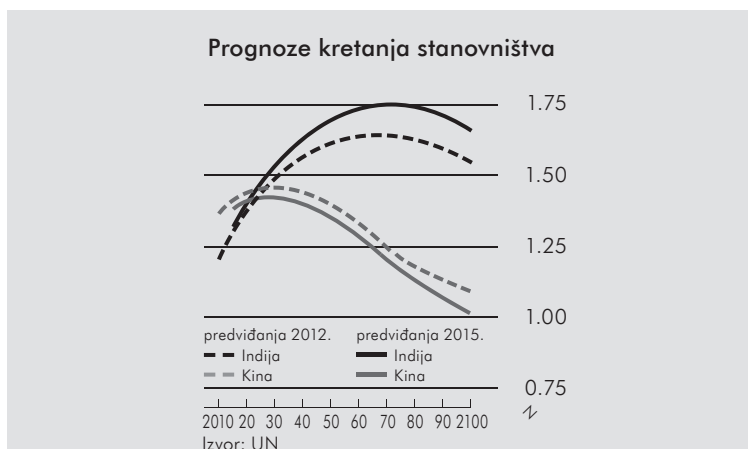
Što učiniti kako bi se spriječilo najgore? Aforističari su odavno zaključili kako pametan čovjek uči na tuđim greškama, a budala na vlastitima. Syed preporučuje rigoroznu provjeru poslovnih strategija, što će ljude prisiljavati na poboljšanje, uz pomoć nasumičnih kontrolnih postupaka. Ne bi to naškodilo ni mnogim vladama. (D.R.)

Indikatori

KOREKCIJE PROGNOZA

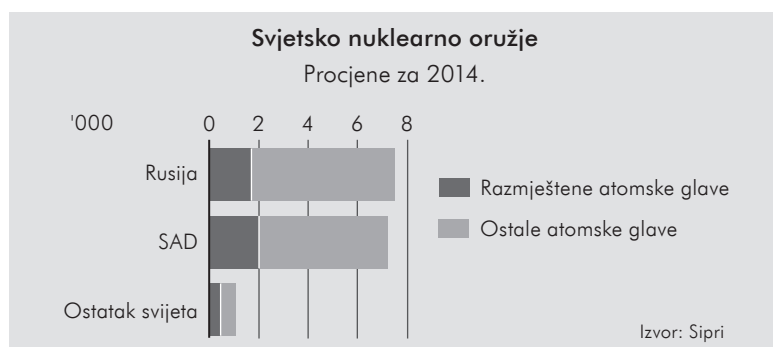
Indijci brojem dostižu prognoze već 2022.

Stručnjaci već prilično dugo sa sigurnošću tvrde da će Indija preći Kinu brojem stanovnika. Međutim, sada su uvjereni da će to uslijediti prije nego što se donedavno pretpostavljalo. Stručne službe ZN-a prije dvije i po godine najavljivale su da će do preokreta doći 2028., dok se sada vjeruje kako će to biti već 2022. Prema novim procjenama fertilitet Kineskinja neznatno će se smanjiti i iznositi će 1,6 djece po ženi, a u Indiji će se zadržati na stopi od 2,5 djeteta. Očekuje se da će stanovništvo Kine dosegnuti vrhunac 2022. a u Indiji će se povećavati zahvaljujući većem broju pripadnika mlađih generacija. U Kini se već smanjuje broj stanovnika u radnoj dobi, a sve je više starijih osoba i umirovljenika. Oko 2050. bit će oko pola milijarde Kineza starijih od 60 godina, dok će Indijaca u toj dobi biti oko 350 milijuna.

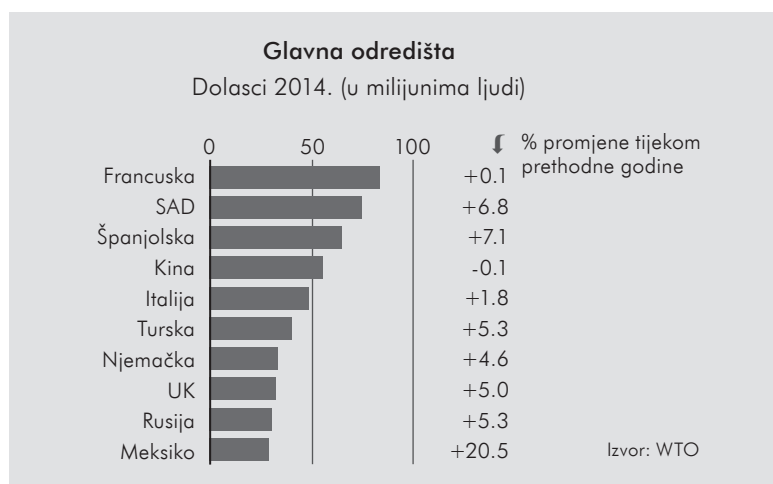
Svjetski nuklearni potencijal

Početak 2015. devet zemalja SAD, Rusija, Ujedinjeno Kraljevstvo, Francuska, Kina, Indija, Pakistan, Izrael i Sjeverna Koreja – imale su gotovo 16.000 nuklearnih oružja. Na Rusiju i SAD otpadalo je više od 90 posto globalnoga potencijala.

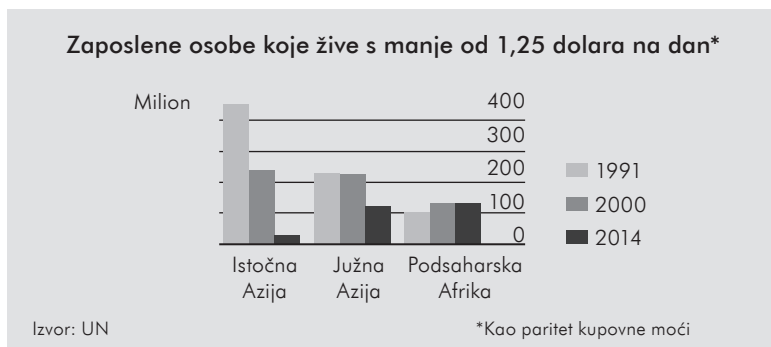
Vodeća turistička odredišta

Francuska je lani zadržala naslov najpopularnijega turističkog odredišta u svijetu, ispred SAD-a i Španjolske. Turska se popela na šesto mjesto (2005. bila je tek deseta) dok je istodobno Meksiko skočio s 15. na desetu poziciju. Impresivan je i plasman Kine, koja postaje velesila i u privlačenju gostiju.

Manje ekstremno siromašnih

Nastojanja da se iskorijeni ekstremno siromaštvo statistički su donijela ploda. Međutim, najveći dio uspjeha polučen je u Aziji, gdje je praktički prepolovljena populacija koja mora preživljavati s manje od 1,25 dolara na dan, dok je stanje na području Podsaharske Afrike tek neznatno izmijenjeno.

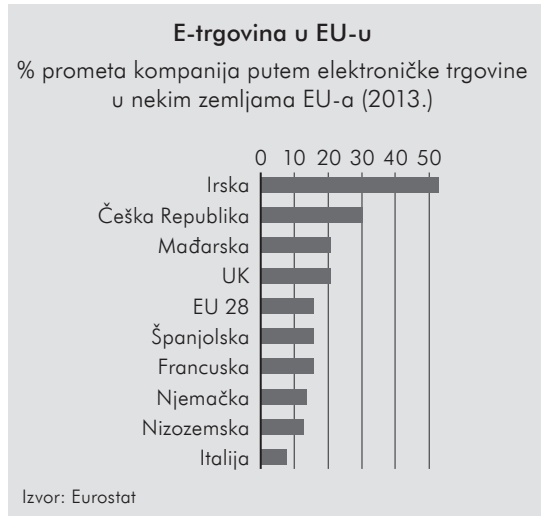
Sportska odjeća

Amerikanci vole svoje trenerke i tenisice. Potrošnja po osobi u SAD-u za tu je namjenu otprilike dvostruko veća od europskoga prosjeka, a deset puta veća od novca što ga troše Kinezi na sportsku odjeću, obuću i ostalu sportsku opremu i rekvizite. Prilično je iznenađujuće treće mjesto Južne Koreje u toj konkurenciji.

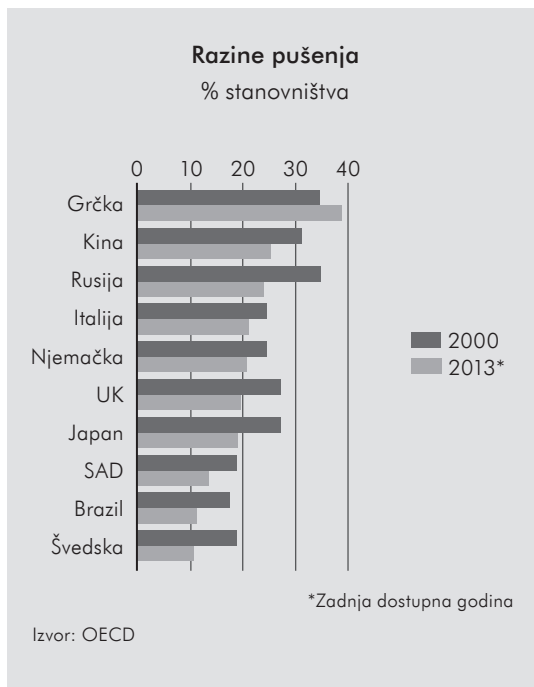

Trgovina na daljinu

E-trgovina je u 2013. iznosila u prosjeku 15 posto ukupnog prometa kompanija Europske unije, kako navodi statistički ured Eurostat. Iza prosjeka se kriju goleme razlike, a rekorder je Irska s 52 posto kupoprodaje na daljinu.

Pušenje: Grci rekorderi

I amaterski psiholozi utvrdit će kako pušenju više naginju osobe koje su izložene pritiscima nego one kojima cvjetaju ruže. Takav bi zaključak možda mogao potvrditi primjer Grčke koja je već nekoliko godina izložena financijsko-ekonomskom brodolomu, a njezini su stanovnici ne samo rekorderi u prosječnoj potrošnji cigareta nego su jedini u odabranom uzorku zemalja s porastom umjesto smanjenjem broja pušača koje su zabilježile sve druge članice OECD-a. Gotovo 40 posto Grka ne može odoljeti poroku koji vlade diljem svijeta pokušavaju barem ograničiti.

Izdavači: ZAGREBAČKA INICIJATIVA, Zagreb, Petrićeva 7
Zaklada Konrad Adenauer
Seniko studio (suizdavač)

Glavni urednik: Ante Gavranović

Urednik: Franjo Žilić

Izlazi kvartalno

e-mail: info@inicijativa.com.hr
tajnik@inicijativa.com.hr

Priprema: Seniko studio, Zagreb

Tisak: Tiskara Zelina, Zelina

Tiskano u 475 primjeraka

ISSN 1848-140X

Cijeli sadržaj ove publikacije može se vidjeti na:

<http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-4-2015>

Cijele sadržaje ovogodišnjih brojeva možete vidjeti na:

3-2015: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-3-2015>

2-2015: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-2-2015>

1-2015: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-1-2015>

Konrad
Adenauer
Stiftung

Ovaj primjerak je besplatan, zahvaljujući financijskoj podršci
Zaklade Konrad Adenauer, Zagreb

Financijski podržali:

KONČAR

QNAF

KOTKA
KONFEKCIJA KRAPINA

